

Vlaanderen
is jeugd

Vrije tijd van jongeren in residentiële voorzieningen: persoonlijke ruimte of hulpverleningsruimte?

Een onderzoek naar de vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren in de residentiële hulpverlening en de rol die het jeugdwerk daarin speelt.

Vrije tijd van jongeren in residentiële voorzieningen: persoonlijke ruimte of hulpverleningsruimte?

Een onderzoek naar de vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren in de residentiële hulpverlening en de rol die het jeugdwerk daarin speelt.

*Onderzoek in opdracht van de Vlaamse overheid, afdeling Jeugd,
Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media (CJSM)*

Beno SCHRAEPEN

Onderzoeker Artesis Plantijn Hogeschool Orthopedagogie Studiecentrum INCENA

Hilde MAELSTAF & Britt DEHERTOGH

Onderzoekers Artesis Plantijn Hogeschool Sociaal Werk

Marjan HALSBERGHE & Katrien VAN DE MOSSELAER

Onderzoekers Artesis Plantijn Hogeschool Sociaal Werk

Dankwoord

Wij willen bij het afleveren van dit onderzoeksrapport eerst nog heel wat mensen bedanken die hebben meegewerkt aan deze studie:

Aan alle jongeren die hebben meegewerkt aan dit onderzoek en in het bijzonder de meisjes en jongens die ons een inkijk hebben gegeven in hun leven via een interview. Super! We maken dit rapport in de eerste plaats voor jullie.

Aan de diverse voorzieningen die bereidwillig waren zich open te stellen: CIG BZN De Stobbe, CKG Dennenhuis, De Kempen, campus De Markt, Iona vzw, Clara Fey, OPZ Geel, OBC Ter Elst, OC Linkeroever, OVBJ De Passant, Elegast 't Zuid, Den Holleblok (Jeugdorp vzw,) Pitstop (De Waaiburg vzw), 't Spoor (De Waaiburg vzw), OBC Espero, OOOO Elkeen (Lommel), Jeugdtehuis Home Relindis, Jongerenwerking Don Bosco, CIG Sint-Jan-Baptist, Sint-Gregorius internaat, De Hagewinde, OOOO Luein, Begeleidingstehuis Indigo, Martens-Sotteau, MFC Sint-Jozef, Gemeenschapsinstelling De Grubbe, Ganspoel internaat, Huize Terloo, OBC Ter Wende, OOOO 't Pasrel, Huize Levenslust, Monte Rosa, Minor Ndako, MPI De Kindervriend, Kompani begeleidingstehuis, 't Groot Hersberge (De Patio vzw), Cruushove (De Patio vzw), Bethanie, Oranjehuis, De Spiegel (Nieuwland vzw), Vereniging Ons Tehuis (VOT jeugdhulp), Kleine Dennen (De Patio vzw), Vzw De Witte Berken (OOOC De Wijzer) en vzw De Loods. Dank je voor de fijne ontvangst en de mogelijkheden! Ook alle voorzieningen die de vragenlijst invulden voor hen, dank om tijd te maken in drukke tijden.

We danken ook alle vrijetijds- en jeugdwerkorganisaties die deelnamen: Bizon, Lejo, Akindo, Arktos, Boothuis, Foyer, Gigos, Groep Intro, Jeugd Rode Kruis, Habbekrats, Tumult, Speelpleinwerking De Koraal en Betonne Jeugd. Tot slot danken we de leden van de klankbordgroep voor hun waardevolle feedback: Trees De Bruycker, Janne Vermeesch en Uschi Cop (CJSM Vlaanderen), Bram Antheunis (Jongerenwelzijn) en Rudi Roose (UGent). Een speciale dank gaat uit naar Bram, wiens inzicht onontbeerlijk was.

Dank!

Managementsamenvatting	8
Inleiding	12
Situering van het onderzoek	14
Het residentiële aanbod voor minderjarigen	14
Integrale jeugdhulp (IJH): de poort als scharnier	15
Integrale jeugdhulp: van categoriale naar modulaire benadering	15
Integrale jeugdhulp: naar een gedifferentieerd aanbod voor minderjarigen	18
Integrale hulpverlening als omvattend jeugdhulpkader	21
Wie zijn de jongeren in residentiële voorzieningen?	23
Verontrustende opvoedingssituatie & als misdrijf omschreven feit	24
Niet-begeleide minderjarige vluchtelingen	25
Leven, vrije tijd en vrijetijdsbesteding in een voorziening	28
Speciale aanpak in een genormaliseerde leefomgeving	28
Vrije tijd & vrijetijdsbesteding vanuit residentieel perspectief	30
Jongeren uit residentiële voorzieningen in het jeugdwerk	37
De jongeren aan het woord	38
Samenvattend besluit	40
Methodologie	44
Doelstellingen en onderzoeksvragen	44
Onderzoeksdesign	44
Steekproeftrekking	46
Jongeren en kinderen	46
Residentiële voorzieningen	48
Jeugdwerk	49

Dataverzameling	49
Inhoudsanalyse van kwaliteitsverslagen	49
Survey 10- tot 18-jarigen	50
Survey residentiële voorzieningen	52
Interviews kinderen & jongeren	52
Interviews jeugdwerk	53
Analyses	53
Resultaten jongeren	54
Deelnemende jongeren	54
Leeftijd, geslacht, voorziening	54
Verblijfsstatus	56
School	61
Gezinssituatie	63
Hoe ziet de vrijetijdsbesteding van jongeren er uit?	66
Wat doe je in je vrije tijd?	66
Kan je je vrijetijdsbesteding verder zetten in de instelling?	73
Hoe beleven jongeren hun vrijetijdsbesteding?	78
Wat is vrije tijd?	78
Tevredenheid	79
Inspraak	83
Vrijetijdsbesteding als middel	86
Als je de baas zou zijn	88
Relaties tussen de verschillende variabelen	91
Media binnen en buiten	91
Hobby's binnen en buiten	93
Sport binnen & buiten	95
Op stap	96
Vakantie	96
Tevredenheid	97
Sociaal netwerk	98
Ruimte in de voorziening	98
Samenvattend besluit	99

Resultaten voorzieningen	105
Deelnemende voorzieningen	105
Definitie & Visie ‘vrije tijd’	106
‘Vrije tijd’ in een residentiële setting	106
Vrije tijd en behandelingsplan	107
Inspraak kinderen en jongeren	109
Verplichte deelname?	110
Wat doen kinderen en jongeren in hun vrije tijd?	112
Continuïteit van de vrije tijd	112
Georganiseerd vrijetijdsaanbod door de voorziening zelf (N = 83)	115
Welke activiteiten doen de jongeren?	115
Kampen - organisatie en deelname	120
Vrijetijdsbeleving	122
Samenwerkingen met externe (jeugd)organisaties	124
Richting en motieven samenwerking	124
Drempels samenwerking	128
Visie vrije tijd in het (be)handelingsplan en samenwerking met externe vrije tijdspartners	131
Samenvattend besluit	132
Conclusies	134
Algemeen	134
Wat zijn vrijetijdsactiviteiten waar kinderen en jongeren die in voorzieningen verblijven, aan participeren? Hoe vullen ze hun vrije tijd in?	137
Wat is de rol die de instelling opneemt in het invullen van de vrije tijd? Hoe verloopt het keuze- proces?	138
In welke mate maken kinderen en jongeren die in de voorzieningen verblijven, gebruik van het bestaande jeugdwerkaanbod?	139
Hoe beleven de kinderen en jongeren die in de voorzieningen verblijven, vrije tijd en hun deelna- me aan het vrijetijds- en of jeugdwerkaanbod?	141

Aanbevelingen	144
Aan de voorzieningen, het welzijnsbeleid en ook het jeugdwerk	144
Over de visie op vrije tijd	144
Over plaats en ruimte	145
Over keuze en aanbod in vrijetijdsactiviteiten	145
Over participatie en besluitvorming	147
Over personeel en transparantie	147
Over samenwerking	148
Over continuïteit en nazorg	148
Aan het (lokale) jeugdwerk(beleid) en ook de voorzieningen of het welzijnsbeleid	149
Einde als nieuw begin	150
Referenties	152
Lijst met figuren, tabellen en grafieken	157

MANAGEMENTSAMENVATTING

Vrije tijd van jongeren in residentiële voorzieningen: persoonlijke ruimte of hulpverleningsruimte?
Beno Schraepen, Hilde Maelstaf, Britt Dehertogh

Het VN-Comité voor de rechten van het kind vraagt in haar slotbeschouwingen aan België meer inspanningen te leveren om het recht van alle kinderen op rust en vrijetijdsbesteding te verzekeren. Kinderen en jongeren moeten kunnen deelnemen aan vrijetijdsbestedingen aangepast aan hun leeftijd en vrij kunnen deelnemen aan het culturele leven en kunstactiviteiten.

In opdracht van het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media werd het onderzoek gevoerd naar de vrije tijd en de vrijetijdsbeleving van kinderen en jongeren in de residentiële hulpverlening. Het onderzoek bevindt zich op het snijpunt van vrije tijd in residentiële voorzieningen en de participatie aan vrijetijds- of jeugdwerkactiviteiten: Welke rol spelen residentiële voorzieningen in de vrijetijdsbesteding van de jongeren die er verblijven? Hoe ervaren deze jongeren het aanbod? Doen ze mee met de jeugdwerkactiviteiten buiten de voorziening? Welke rol kan het jeugdwerk spelen?

De titel van het onderzoek 'Vrije tijd van jongeren in residentiële voorzieningen, persoonlijke ruimte of hulpverleningsruimte?' verwijst naar het spanningsveld tussen residentiële hulpverlening en vrijetijdsbesteding. Plaatsing, langdurige opvang of leven in een voorziening heeft een ingrijpende impact op het leven van een jongere. Kinderen en jongeren komen (nood)gedwongen in residentiële voorzieningen terecht om hen te beschermen tijdens hun ontwikkeling, maar worden daardoor gehinderd in een 'normaal' leven. Schoolgaan, vrije tijd, sociale relaties, vriendschappen, gezinsleven, enzovoort verlopen fundamenteel anders dan bij hun leeftijdsgenoten buiten de voorziening.

■ Onderzoeksmethode

Door de specifieke situatie van de respondenten werd in dit onderzoek een multimethoderaanpak gehanteerd. Jongeren, sleutelfiguren binnen residentiële voorzieningen en actoren binnen het jeugdwerk werden op verschillende manieren bevraagd. Individuele en groepsinterviews en een survey bij jongeren werden gecombineerd met een telefonische bevraging bij residentiële voorzieningen en interviews met vertegenwoordigers van de jeugdwerkorganisaties. De combinatie van de kwantitatieve en kwalitatieve benadering moet garanderen dat er zoveel mogelijk jongeren worden bereikt, dat dieper wordt ingegaan op de beleving van de jongeren en dat een zo volledig mogelijk beeld wordt verkregen van de vrijetijdsorganisatie in de voorzieningen.

Het onderzoek richt zich op de leeftijdsgroep 10- tot 18-jarigen uit verschillende residentiële voorzieningen. Zo werden naast organisaties bijzondere jeugdzorg o.a. ook een opvangcentrum voor minderjarige vluchtelingen, een gemeenschapsinstelling en een K-dienst betrokken. Er namen 450 jongeren uit 44 verschillende voorzieningen deel aan de survey, waarvan er 22 kinderen en jongeren werden geïnterviewd. De bevraging van de voorzieningen werd ingevuld door 87 medewerkers uit 80 verschillende voorzieningen. De selectie van de te interviewen jeugdwerkorganisaties (n=13) gebeurde in samenspraak met de klankbordgroep.

■ Resultaten en conclusies

De jongeren vertegenwoordigen een representatieve groep uit de jeugdhulp: meer jongens dan meisjes en meer 13-plussers dan min 12-jarigen. Ongeveer 3 op de 4 jongeren verblijven langer dan 6 maanden in de voorziening, ongeveer 1 op de 4 continu, de vakanties niet inbegrepen, en 1 op de 10 blijft ook in vakantieperiodes in de voorziening. Voor 2 op de 3 jongeren is het niet de eerste voorziening waar ze verblijven. Slechts 1 op de 6 heeft nog samenwonende ouders en van 1 op de 5 werken beide ouders niet. Bij aankomst hebben de meeste kinderen en jongeren, volgens de begeleiders, geen georganiseerde vrijetijdsbesteding. Het is illustratief voor de kwetsbare positie van deze groep.

Net deze jongeren kunnen gebaat zijn bij een lonende en uitdagende vrijetijdsbesteding. Vrije tijd en vrijetijdsparticipatie aan georganiseerde vrijetijdsactiviteiten dienen verschillende functies: van plezier en ontspanning, over het ontdekken en ontwikkelen van talenten en competenties naar het oefenen van sociale vaardigheden, groeien in vriendschappen of uitbouwen van een sociaal netwerk. De vrijetijdsruimte biedt andere mogelijkheden voor ontwikkeling dan thuis, op school of binnen de hulpverlening. Het is op het kruispunt van de mogelijkheden binnen een vrijetijdscontext en de leefwereld van de jongeren dat het potentieel ontstaat om veerkracht te ontwikkelen.

PLAATSING IS INBOETEN OP VRIJE TIJD EN VRIJETIJSBESTEDING

De voorzieningen (n=87) bieden een stabiele omgeving voor kwetsbare jongeren maar slechts in 1 op de 3 van deze voorzieningen kan meer dan de helft van de toekomstige jongeren de vrijetijdsbesteding verderzetten. Als reden geven de voorzieningen zelf hier o.a. praktische of financiële belemmeringen voor op. De jongeren zelf zeggen in te leveren op recreatieve spontane activiteiten of hobby's (wandelen, fietsen, met dieren spelen, vrij spel, enzovoort), op het sporten in clubverband en op sociale en jeugdwerkactiviteiten. Het gebruik van sociale media, vaak nog het enige contact met vrienden, wordt beperkt en het 'uitgaansleven' gereduceerd of gedecimeerd. Er zijn ook jongeren die dankzij de voorziening kennismaken met een passend vrijetijdsaanbod. Maar wanneer ze de voorziening verlaten of verhuizen van de ene naar de andere voorziening, kan het niet worden verdergezet. Er is een gebrek aan continuïteit, waardoor ze weinig of niet profiteren van de krachten en mogelijkheden van een passend vrijetijdsgebeuren.

TE VEEL POORTWACHTER, TE WEINIG BRUGGENBOUWER

De vrijetijds mogelijkheden binnen de voorziening zijn afhankelijk van diverse aspecten (begeleiding, infrastructuur, gelegenheid, structuur, werkvorm, enzovoort). Het activiteiten aanbod is bovendien weinig gedifferentieerd en eerder klassiek en genderbevestigend te noemen. Er zijn weinig artistieke of culturele activiteiten, de variatie in sporten wordt beperkt en er is weinig participatie aan een extern aanbod. De jongere is voor zijn vrijetijdsinvulling volledig afhankelijk van de voorziening die wikt en beschikt. Inspraak of keuze verschillen naargelang van de activiteit, leefgroep of personeelsbezetting, maar gebeurt vooral in functie van het interne vrijetijdsaanbod. Soms wordt voor hen beslist of zijn inspraak en aanbod verdwenen in de structuur van de (gesloten) voorziening. Zelden wordt er samen gezocht naar een *goodness of fit* tussen jongere en vrijetijdsactiviteiten.

Tijdens de vakantieperiodes speelt de voorziening een rol als bruggenbouwer. Kinderen en jongeren nemen deel aan externe kampen en vakanties. Een rol die niet wordt opgenomen voor de jongeren uit de voorziening die de vakanties thuis doorbrengen, want zij gaan beduidend minder op kamp.

VRIJE TIJD ALS SPANNINGSVELD VOOR VOORZIENINGEN EN JONGEREN

Zijn jongeren tevreden over hun vrijetijdsbesteding in de voorziening of trachten ze er gewoon het beste van te maken? 'Vrije tijd' binnen een 'onvrije' context (school, therapie, georganiseerde activiteiten en alles wat moet)

betekent voor hen 'alles dat wel vrij is'. Ze willen met rust gelaten worden. Bepaalde vrijetijdsvragen stellen ze niet (meer) omdat ze ervaren dat er veel niet mogelijk is. Vrijetijdsactiviteiten zijn ook te verdienen of te verliezen als onderdeel van het programma en worden vaak beleefd als de zoveelste gecontroleerde activiteit. De bevraagde jongeren vragen nochtans geen onoverkomelijke dingen: meer differentiatie in het vrijetijdsaanbod, meer spel- of vrijetijdsmateriaal, meer speel- of vrijetijdsruimte en meer activiteiten buiten de voorziening.

De voorzieningen zitten op hun beurt gevangen tussen vrijetijdsbesteding als middel of als doel. Dient men als voorziening in te zetten op een 'zinvolle', activerende vrijetijdsbesteding (een verplicht aanbod ter kennismaking om zo de keuzevrijheid te vergroten) of in een vrije keuze waarbij het altijd voetballen wordt en de ruimte wordt genomen om vooral niets te doen? Dient men eerder te investeren in de bestaande context of in de verruiming van het sociale netwerk? Zet men beter in op een te controleren beheersbaar intern aanbod of in een moeilijker te organiseren en controleren 'normaal' extern aanbod?

SAMENWERKING MET HET JEUGDWERK IS BEPERKT EN FUNCTIONEEL

Sommigen voorzieningen erkennen het belang van vrijetijdsparticipatie 'buiten de voorziening' en brengen jongeren in contact met sport- of jeugdwerkverenigingen, maar over het algemeen blijft deelname aan de verschillende jeugdwerkvormen minimaal. Samenwerking met het jeugdwerk gebeurt soms in functie van de individuele behoefte van een jongere of wordt meer structureel of wederkerig wanneer het een fundamenteel onderdeel is van het (be)handelingsplan. De meeste jongeren stoppen met jeugdwerkactiviteiten als ze in de residentiële voorziening belanden. Door hun verblijf in de voorziening brengen ze minder tijd door met familie of thuis: in het weekend wordt familietijd prioritair aan mogelijke jeugdwerkactiviteiten.

Vanuit het jeugdwerk, meer bepaald de WMKJ's, zijn er nochtans goede voorbeelden van samenwerking die continuïteit garanderen in de vrijetijdsbesteding. WMKJ's sluiten goed aan bij de werking van de voorzieningen en hun publiek. Ze hanteren een aangepaste benadering, een flexibele omgang en stellen weinig eisen met betrekking tot aanwezigheid.

■ Aanbevelingen met focus op het jeugdwerk

Met de centrale plaats die contextbegeleiding inneemt in de jeugdzorg wordt ook de vrijetijdscontext van de jongere een interessante partner of actor die van betekenis kan zijn. Het jeugdwerk in het algemeen dient dan wel meer openheid aan de dag te leggen naar jongeren in voorzieningen, ook als dit maar een tijdelijke aansluiting zou betekenen en er geen regionale binding is.

De lokale jeugddienst kan hiertoe een proactieve houding aannemen door systematisch contact op te nemen en informatie te bezorgen aan de voorzieningen in de regio. Informatie over het jeugdwerk moet ook rechtstreeks bij de jongeren terechtkomen (bv. lokale jeugdwerkinitiatieven stellen zich voor in de voorziening). Lokale samenwerking (bv. samen een aanbod ontwikkelen) en integratie van de jongere in het lokale aanbod kan worden gestimuleerd. WMKJ's kunnen een intermediaire rol spelen en jongeren op een laagdrempelige manier kennis laten maken met diverse activiteiten.

Voor de wat oudere tieners lijkt het jeugdhuis als laagdrempelige jeugdwerkvorm aangewezen om in een licht georganiseerde vorm te experimenteren met vrije tijd. Belangrijk is dat het jeugdwerk haar ongedwongen karakter benadrukt, het is niet aan het jeugdwerk om de jongeren te problematiseren.

Vanuit de stabiliteit die een voorziening biedt, kan het jeugdwerk voor die jongeren plek en ruimte zijn waar ze vrij van zorg kunnen spelen, spreken en in contact gaan en waar de niet-geproblematiseerde identiteit van de jongere maximaal tot zijn recht komt

INLEIDING

Vrije tijd is sinds enkele decennia een belangrijk studieobject en meer in het bijzonder in de betekenis van experimenteerruimte voor jongeren in hun groei naar volwassenheid. In de wetenschappelijke literatuur is informatie over de residentiële opvang niet afwezig maar de combinatie tussen vrije tijd en residentieel verblijf blijkt een ontbrekende schakel.

Onder impuls van het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media vonden reeds een reeks onderzoeken over het jeugdwerk in Vlaanderen plaats. Jeugdwerk vervult een aantal functies in de samenleving (derde socialisator, groepsbinding, zinvol vrijetijdsaanbod, enzovoort) die relevant zijn voor alle kinderen en jongeren en wordt daarom gesubsidieerd door de Vlaamse en/of lokale overheid. De afgelopen jaren werden al een aantal werkvormen onder de loep genomen: de jeugdbewegingen (De Pauw et al, 2010), de werkingen voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren (De Pauw et al, 2013) en de jeugdhuisen (De Pauw et al, 2014). Naast het bestuderen van werkvormen werden middelen vrijgemaakt om de vrijetijdsbesteding en -beleving van kinderen in armoede (Coussée F., Roets, G., 2011) en kinderen en jongeren met een beperking (Schraepen B., Maelstaf H., 2015) in kaart te brengen.

Dit onderzoek heeft als centrale doelstelling een beeld te schetsen van de vrije tijd en de vrijetijdsbeleving van kinderen en jongeren in de residentiële hulpverlening en speelt zich af rond volgende onderzoeksvragen:

1. Wat zijn de vrijetijdsactiviteiten waar de kinderen en jongeren die in voorzieningen verblijven, aan participeren?
2. In welke mate maken kinderen en jongeren die in de voorzieningen verblijven, gebruik van het bestaande jeugdwerkaanbod?
3. Hoe beleven de kinderen en jongeren die in de voorzieningen verblijven, hun deelname aan het vrijetijds- en of jeugdwerkaanbod?

Het onderzoek richt zich op de leeftijdsgroep 10- tot 18-jarigen die eerder langdurig in de hulpverlening verblijven. Deze keuze werd ingegeven door de vaststellingen dat binnen die leeftijdsgroep het aantal jongeren in de hulverlening toeneemt enerzijds en meer jongeren stoppen met georganiseerde vrijetijdsbesteding anderzijds. Bovendien vraagt een bevraging van jonge kinderen over hun vrije tijd een opzet die niet voorzien was in de opdracht.

De titel van het onderzoek 'Vrije tijd van jongeren in residentiële voorzieningen, persoonlijke ruimte of hulpverleningsruimte?' verwijst naar de paradox van de residentiële hulpverlening. Kortdurende, langdurende opvang of gewoon leven in een voorziening heeft een ingrijpende impact op de kwaliteit van leven van de jongere. Aan de ene kant komen kinderen en jongeren al dan niet (nood)gedwongen terecht in de residentiële centra om hun kwaliteit van leven te beschermen, te waarborgen en te bevorderen. Aan de andere kant moeten zij aan kwaliteit van leven inboeten, omdat zij hierdoor gehinderd worden in hun 'normale' leven. Schoolgaan, vrije tijd, sociale relaties, vriendschappen, gezinsleven, enzovoort, verlopen fundamenteel anders dan bij andere jongeren. Het is bovendien de vraag of en welke rol de hulpverlening moet of mag spelen in de vrijetijdsparticipatie van de jongeren die er verblijven.

Het rapport start met een schets van de complexe onderzoekscontext. Er wordt onder andere kort ingegaan op de verschillende residentiële hulpverleningsvormen in Vlaanderen binnen de jeugdzorg en op de transitie naar het kader Integrale Jeugdhulp. Sinds 2014 zijn voorzieningen volop bezig hun aanbod te

vertalen in modules, zoeken de verschillende werkvormen van residentiële hulpverlening een plek achter de toegangspoort en trachten hulpverleners via contextbegeleiding en vermaatschappelijking meer dan ooit de verbinding met netwerk en vangnet buiten de voorziening te herstellen of te ondersteunen. Het spreekt voor zich dat dit sturende kader ook het verloop van het onderzoek en de gehanteerde terminologie binnen dit rapport heeft vormgegeven. Ook de hulpverlening buiten de jeugdzorgvoorziening waar jongeren verblijven, wordt meegenomen in onderzoek. Verder verdiepen we ons in het leven binnen de voorziening en meer bepaald in wat al geweten is over de organisatie van vrije tijd en vrijetijdsparticipatie binnen residentiële voorzieningen. Ook de effecten van plaatsing of langdurig verblijf in de hulpverlening blijven niet onbesproken. Tot slot komen de jongeren zelf aan het woord. Zij geven aan hoe ze vrije tijd en vrijetijdsactiviteiten beleven.

In hoofdstuk 3 wordt het gehanteerde onderzoeksdesign toegelicht. Zo werden de jongeren via een schriftelijke vragenlijst en via interviews bevraagd. De voorzieningen kregen een survey te verwerken, maar ook hun kwaliteitsverslagen werden nagekeken op de rol die vrije tijd en participatie aan vrijetijdsactiviteiten speelt in de geleverde kwaliteitszorg. Via interviews met specifieke jeugdwerkorganisaties waarvan bekend was dat zijn met deze jongeren werken, komen ook de actoren uit het jeugdwerk aan bod.

In hoofdstuk 4 en 5 worden respectievelijk de input van de jongeren en van de voorzieningen verwerkt en besproken. De informatie uit de interviews met het jeugdwerk komen verspreid doorheen het rapport aan bod, en dan vooral daar waar we denken dat ze kunnen aanvullen of tegenwringen. De laatste hoofdstukken zijn voorbehouden voor conclusies en aanbevelingen.

Vanuit de aan de gang zijnde verschuivingen in visie, kaders en beleid verkiezen we in het rapport verder te spreken over residentiële voorzieningen of hulpverlening in plaats van instellingen. De term wordt wel behouden wanneer er over gesloten of gemeenschapsinstellingen gesproken wordt.

SITUERING VAN HET ONDERZOEK

Meer dan 6.000 kinderen en jongeren (0-18 jaar) in Vlaanderen leefden het afgelopen jaar al dan niet tijdelijk in een van de diverse residentiële voorzieningen (verblijf bijzondere jeugdzorg, gemeenschapsinstellingen, asielcentra, ziekenhuizen, psychiatrie en revalidatiecentra). Het Departement CISM stelde in haar bestek voor dit onderzoek dat er weinig of geen onderzoeksmateriaal bestaat dat inzicht geeft in de toegang van deze kinderen en jongeren tot vrije tijd en meer specifiek tot het jeugdwerk. Bovendien vraagt Het VN-Comité voor de rechten van het kind in haar slotbeschouwingen aan België om

“... meer inspanningen te leveren om het recht van alle kinderen op rust en vrijetijdsbesteding te verzekeren, te waarborgen dat ze kunnen deelnemen aan spel- en vrijetijdsbestedingen aangepast aan hun leeftijd en vrij kunnen deelnemen aan het culturele leven en kunstactiviteiten, en dat kinderen ten volle betrokken worden bij het besluitvormingsproces over deze thematiek. Het Comité roept de Lidstaat in het bijzonder op ervoor te zorgen dat kinderen in opvangcentra, kinderen met een handicap en kinderen onder psychiatrische begeleiding gepaste en toegankelijke speelruimtes tot hun beschikking krijgen waar ze kunnen spelen en vrijetijdsactiviteiten kunnen beoefenen.” (Comité voor de Rechten van het Kind, 2010, p17)

In de reeks van onderzoeken in opdracht van het agentschap CISM naar het jeugdwerk en vrije tijd van kinderen en jongeren bevindt dit onderzoek zich op het snijpunt van wonen in voorzieningen, de betekenis van vrije tijd en participatie aan specifiek of algemeen jeugdwerk. Welke rol spelen residentiële voorzieningen in de vrijetijdsbesteding van de jongeren die er verblijven? Hoe ervaren deze jongeren het aanbod? Doen ze mee met de activiteiten binnen het jeugdwerk buiten de voorziening?

Om deze vragen te beantwoorden en de onderzoeksresultaten te kaderen, is een overzicht van de voorzieningen en werkvormen waar kinderen en jongeren verblijven, noodzakelijk. Niet alleen wordt de vrijetijdsbeleving van kinderen en jongeren bepaald door het leven en wonen in een voorziening maar ook bijvoorbeeld door de reden van plaatsing en/of het belang dat vrijetijdsbesteding krijgt in het hulpverleningsprogramma. Deze schets van de onderzoekscontext wordt afgerond met wat er geweten is over de participatie van deze groep aan het jeugdwerk.

■ Het residentiële aanbod voor minderjarigen

////////////////////////////////////

Het decreet Integrale Jeugdhulp¹ stuurt vandaag de jeugdhulpverlening in Vlaanderen aan. Organisaties en voorzieningen zagen de voorbije jaren hun aanbod vervellen naar modules en maakten zich het nieuwe begrippenkader eigen. Vertrouwde werkvormen hebben zich georganiseerd voor of achter de toegangspoort of vallen onder de rechtstreeks of niet rechtstreeks toegankelijke hulpverlening. Omdat de aanvraag en uitwerking van dit onderzoek gebeurde in volle transitie, volgt een beknopte introductie van concepten en krachtlijnen uit het kader integrale jeugdhulp en spitsen we ons toe op het residentiële aanbod hierbinnen.

¹ Op 21 februari 2014 keurde de Vlaamse Regering het uitvoeringsbesluit bij het Decreet integrale jeugdhulp van 12 juli 2013 definitief goed.

INTEGRALE JEUGDHULP (IJH): DE POORT ALS SCHARNIER

Met de invoering van integrale jeugdhulp in 2014 wordt jeugdhulp samengebracht in een intersectoraal model en dient er te worden samengewerkt over de diverse sectoren heen. Integrale Jeugdhulp wordt hoofdzakelijk georganiseerd door het Agentschap Jongerenwelzijn, Algemeen Welzijnswerk, de Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg, de Centra voor Leerlingenbegeleiding, Kind en Gezin, de Centra voor Integrale Gezinszorg en het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap. Kinder- of jeugdpsychiatrie, detentie van jongeren of de opvang van minderjarige asielzoekers behoren aanvankelijk niet tot het kader van de integrale jeugdhulp omdat ze onder federale bevoegdheid vallen, wat niet wil zeggen dat ze geen partner vormen voor de diverse betrokken sectoren. Hulpverlening wordt binnen de integrale jeugdhulp opgesplitst in rechtstreeks toegankelijke (RTJ) en niet-rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp (NRTJ), gescheiden door een intersectorale toegangspoort.

Rechtstreeks toegankelijke jeugdhulp (RTJ)

Binnen de RTJ wordt nog een onderscheid gemaakt tussen een brede instap, probleemgebonden hulp en het multidisciplinaire team. Bij de brede instap kan men terecht met alle hulpvragen, los van enige probleemkenmerken. Het zullen vooral de Jongerenadviescentra, het Centrum voor Leerlingbegeleiding en de preventieve zorg en het inloopteam van Kind & Gezin zijn die deze modules/hulpverlening zullen aanbieden. Onder de probleemgebonden hulp worden de meer specifiek problematische hulpvragen bekeken. Hulpaanbieders hier zijn onder andere vluchthuis, opvangcentrum, centrum voor kindzorg en gezinsondersteuning, thuisbegeleiding (VAPH), Centra Geestelijke Gezondheidszorg (CGGZ), enzovoort. Het multidisciplinaire team (MDT) bekijkt een hulpvraag van naderbij en stelt een diagnose voor een bepaald probleem om vervolgens een indicatiestelling voor te stellen. Met die diagnose/indicatiestelling kan men vervolgens aankloppen bij de diverse hulpaanbieders.

Omdat het residentiële aanbod beperkt en vaak kortdurend is binnen RTJ, richt het onderzoek zich niet op de kinderen en jongeren binnen die rechtstreeks toegankelijke hulp. Om toegang te krijgen tot residentiële hulpverlening moet men voorbij de intersectorale toegangspoort.

Via de poort naar de niet-rechtstreekse toegankelijke jeugdhulp (NRTJ)

De 'intersectorale toegangspoort' geldt voor alle bij de IJH betrokken sectoren. Het is de plaats waarlangs je als hulpvrager moet passeren voor een 'toegangsticket' tot alle niet-rechtstreeks toegankelijke hulp, ongeacht de sector waarbinnen die hulp georganiseerd wordt.

Als minderjarige en/of ouder word je via de gesubsidieerde jeugdhulpverlening, een private hulpverstrekker of een arts aangemeld, waarna er een indicatiestelling volgt. De jeugdhulpregie maakt de link tussen de cliënt, indicatiestelling en een concreet hulpaanbod vanuit (een) bepaalde voorziening(en).

De NRTJ is enkel inzetbaar via tussenkomst van de toegangspoort. Dit hulpverleningsaanbod is voorbehouden voor hulpvragen met een ingrijpende ondersteuningsnood. Volgende organisaties komen hier onder andere voor in aanmerking; de pleegzorgdienst, dienst begeleid zelfstandig wonen, multifunctionele centra (MFC), internaat, enzovoort. De voorzieningen die participeren aan dit onderzoek liggen dan ook achter de poort.

INTEGRALE JEUGDHULP: VAN CATEGORIALE NAAR MODULAIRE BENADERING

Vanaf 2014 werd de geplande grootschalige en diepgaande hertekening van het hulplandschap waarin

modulering en contextbegeleiding centraal staan, algemeen doorgevoerd. De opdeling van residentiële voorzieningen in categorieën werd verlaten en er werd aansluiting gezocht bij het hulpaanbod voor kinderen en jongeren in andere sectoren (bijvoorbeeld Kind & Gezin, Psychiatrie, Welzijn). Met de nieuwe instap op 1 januari 2014 zit ongeveer 95% van het hulpverleningsaanbod gevat in het Experimenteel Modulair Kader (EMK). Op 1 januari 2015 eindigde het experimentele karakter en werd het modulaire kader in een grondig hertekend hulpverleningslandschap de basis van een fundamenteel gewijzigde regelgeving. We gaan hier kort in op het diverse residentiële aanbod.

Organisaties voor Bijzondere Jeugdzorg (OVBJ)

Binnen de nieuwe regelgeving wordt de categoriale benadering van het aanbod dat voorheen georganiseerd werd via begeleidings- en gezinstehuizen, onthaal-, oriëntatie en observatiecentra, dagcentra, thuisbegeleidingsdiensten, diensten begeleid zelfstandig wonen, diensten pleegzorg, diensten herstelgerichte en constructieve afhandeling, diensten crisishulp aan huis en multifunctionele centra, verlaten. Met het oog op een meer flexibele en gedifferentieerde zorgorganisatie wordt het hulpaanbod bijzondere jeugdzorg erkend, gesubsidieerd onder de noemer Organisaties voor Bijzondere Jeugdzorg (OVBJ) en aangestuurd aan de hand van volgende typemodules:

- Module contextbegeleiding (laagintensief of breedsporig)
- Module contextbegeleiding in functie van autonoom wonen (midden- of basisintensiteit)
- Module dagbegeleiding in groep
- Module verblijf
- Module ondersteunende begeleiding
- Module kortdurend (crisis)verblijf

Het modulair systeem beoogt het meer op maat werken van het kind of de jongere. Afhankelijk van de nood van kind/jonger kunnen een of meerdere modules vanuit één organisatie worden aangeboden. Een module heeft betrekking op een pakket aan jeugdhulp. De soort voorziening en daaraan gekoppelde hulpverlening heeft vanzelfsprekend gevolgen voor de duur van het verblijf en dus ook voor het belang en de organisatie van een vrijetijdsaanbod.

De private voorzieningen binnen de jeugdhulpverlening worden als volgt hertekend:

- Thuis- of gezinsbegeleiding valt samen met de module contextbegeleiding.
- De vroegere dagcentra bieden nu de modules dagbegeleiding en contextbegeleiding aan.
- De plaatsen begeleid zelfstandig wonen vindt men terug bij de modules contextbegeleiding en contextbegeleiding in functie van autonoom wonen.
- *Het residentiële aanbod* (gezinstehuizen, begeleidingstehuizen, centra integrale jeugd- en gezinszorg, ...) wordt ondergebracht in de modules verblijf en contextbegeleiding.
- Onder de module ondersteunende begeleiding tot slot worden bijvoorbeeld time-outprojecten geplaatst die als aanvulling op de andere modules kunnen worden ingezet en waarvan sommige gepaard gaan met een module verblijf.

Aangezien we ons hier beperken tot het residentiële aanbod is het nog relevant te weten dat onder de module **verblijf** de begeleiding van een jongere in een organisatie, inclusief overnachting, wordt verstaan waar ook een module contextbegeleiding aan is gekoppeld.

De focus van de **contextbegeleiding** richt zich naar het gezin als geheel (cf. vroegere gezinsbegeleiding).

Er is aandacht voor de ruimere context van het gezin, en alle personen die op de een of andere manier betrokken zijn bij de jongere en hem of haar in de ontwikkeling ondersteunen. Deze begeleidingsvorm gebeurt meestal mobiel ten huize van de context, maar soms ook ambulante. De intensiteit of het aantal contacten is afhankelijk van de aard van de problematiek en/of de fase in het hulpverleningsproces. Contextbegeleiding wordt opgesplitst in vier typemodules (jaarverslag jeugdwezijn, 2014).

Onder de *rechtstreeks toegankelijke hulpverlening* vinden we:

1. Contextbegeleiding in functie van positieve heroriëntering is kortdurend, krachtgericht en rechtstreeks toegankelijk; het sluit aan bij vermaatschappelijking, tijdige toegang, krachtgericht werken en gepast, omgaan met verontrustende situaties.
2. Contextbegeleiding laagintensief: is een laagdrempelige, mobiele begeleiding van de minderjarige en alle relevante betrokkenen uit zijn gezins- en opvoedingsmilieu; het gaat hierbij om een specifieke doelgroep en/of probleem domein (en wordt mogelijk gekoppeld aan de typemodule verblijf of dagbegeleiding in groep).
3. Contextbegeleiding breedsporig of regulier: richt zich naar gezinnen waarbij het samenleven tussen ouders en kinderen moeizaam verloopt. Er kunnen moeilijkheden zijn op andere domeinen (financieel, huisvesting, partnerrelatie, interactie met de omgeving, enzovoort) die de ontwikkeling van de kinderen in de weg staan. Deze begeleidingsvorm heeft een aanklappend karakter en houdt tevens het spiegelen van maatschappelijke verwachtingen in.

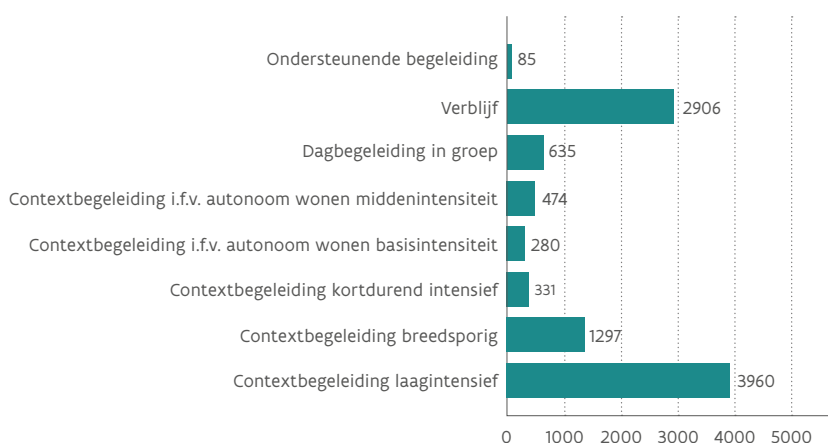
Binnen de *niet-rechtstreeks toegankelijke hulpverlening* vinden we:

4. Kortdurende intensieve contextbegeleiding: omvat 3 uur begeleiding per week over een periode van 6 maanden. Het is al dan niet gekoppeld aan verblijf van CANO-voorzieningen en proeftuinen en werkt met sterk uitgewerkte programma's en methodieken in een verontrustende opvoedingssituatie. Het kan gaan om complexe problematieken of een combinatie van problemen.

Belangrijk voor dit onderzoek is dat de contextbegeleiding zich dus niet meer alleen richt op het gezin, maar op diverse betrokkenen of netwerken rond de jongere, zoals organisaties binnen de vrije tijd, sport of het jeugdwerk waar de jongere lid van is of in participeert.

De hertekening van het jeugdhulplandschap, wordt ook zichtbaar in de capaciteitsherschikking volgens de diverse modules binnen de Organisaties voor Bijzondere Jeugdzorg (Grafiek 1).

Grafiek 1: Capaciteit Organisaties voor Bijzondere Jeugdzorg eind 2014. (Bron: Jongerenwezijn, 2014, p. 38)

INTEGRALE JEUGDHULP: NAAR EEN GEDIFFERENTIEERD AANBOD VOOR MINDERJARIGEN

We gaan hier dieper in op de meer concrete werking van het residentiële aanbod dat erkend is door het Agentschap Jongerenwelzijn (waaronder de Organisaties voor Bijzondere Jeugdzorg) en nemen hier ook de specifieke functie van de Onthaal-, Oriëntatie- en Observatiecentra (OOOC) en de Centra voor Integrale Gezinszorg (erkend door Jongerenwelzijn vanaf 1 januari 2014) in mee. Bepaalde voorzieningen hebben zich binnen de integrale jeugdhulp als Multifunctioneel Centrum (MFC) of Gestructureerde Kortdurende Residentiële Begeleiding (GKRB) georganiseerd om hulpverlening beter af te stemmen op de ondersteuningsbehoeften van de jongere. Het MFC vertrekt vanuit een flexibel aanbod en een flexibele omgang tussen verschillende werkvormen en/of modules, een GKRB vult het hiaat van nazorg op voor jongeren die uit de gemeenschapsinstellingen komen.

Begeleidingstehuizen en Gezinstehuizen

Begeleidingstehuizen vangen minderjarigen op in residentieel verband. Zij richten zich op een divers publiek: sommige vangen kinderen op, andere tieners, sommige zijn er voor minderjarigen met problemen thuis, andere richten zich vooral op minderjarigen die een misdrijf hebben gepleegd, weer andere vangen vooral minderjarigen met psychische problemen op en nog andere minderjarige vluchtelingen. Het doelpubliek varieert onder meer qua leeftijd en geslacht. Door een aangepaste begeleiding wordt gewerkt aan een terugkeer naar huis of naar zelfstandig wonen. Naast de opvang en begeleiding van het kind of de jongere wordt ook contextbegeleiding (zie verder) geboden.

Onder de *begeleidingstehuizen categorie 1* vallen volgende werkvormen:

- verticale leefgroepen (jongens en meisjes van 0 tot 18 jaar, in de praktijk overwegend van 3 tot 16 jaar)
- horizontale leefgroepen (meestal adolescentenleefgroepen)
- studiotraining/kamertraining (intensieve voorbereiding op zelfstandig wonen)
- begeleid zelfstandig wonen (voor jongeren die vanuit het tehuis alleen gaan wonen).

Daarnaast zijn er ook begeleidingstehuizen - categorie 1 bis - met leefgroepen die zich vooral richten op de moeilijk begeleidbare jongeren tussen 15 en 18 jaar. Deze groepen hebben in tegenstelling tot categorie 1 opnameplicht (bv. opgelegd door de jeugdrechtbank).

Gezinstehuizen zijn voorzieningen waar minderjarigen opgevangen worden in gezinsverband. De minderjarigen wonen samen met een gezin in de voorziening. Het leven in een gezinstehuis verloopt zoveel mogelijk zoals dat in een 'normaal' gezin. Het aantal gezinstehuizen is de laatste jaren sterk afgenomen (van 8 in 2005 naar 1 in 2013) door de wijziging naar erkenning Organisatie voor Bijzondere Jeugdzorg binnen het Experimenteel Modulair Kader.

Centra voor Integrale Gezinszorg (CIG)

De CIG's werden aanvankelijk rechtstreeks erkend en gesubsidieerd door het Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, maar zijn met ingang van 1 januari 2014 toegevoegd aan de voorzieningen voor bijzondere jeugdbijstand. Ze bieden opvang, verblijf en begeleiding aan (aanstaande) ouders - minderjarige en meerderjarige - en hun kinderen, waar er door (risico op) problematisch gezinsfunctioneren desintegratie dreigt. Zij trachten via een residentiële en ambulante aanpak integrale gezinsbegeleiding aan te bieden. De zes centra voor integrale gezinszorg zijn verspreid over Vlaanderen en Brussel. In totaal bezitten deze centra een capaciteit van 252 eenheden, waarvan 171 residentiële eenheden.

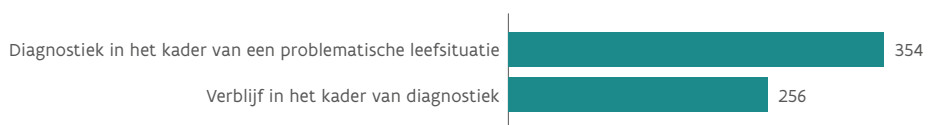
Gezien de specifieke functie van deze voorzieningen verblijven er vooral jonge tot zeer jonge kinderen en weinig tieners, wat de beperkte aanwezigheid verklaart in het voorliggende onderzoek. De capaciteitsherschikking als gevolg van de modulering eind 2014 lezen we in Grafiek 3.

Onthaal-, Observatie- en Oriëntatiecentrum (OOOC)

Een OOOC biedt kortdurende oriëntatie gericht op het bepalen van een gepast hulpverleningstraject. Ze nemen eveneens meer langdurige observatieopdrachten op en staan in voor de onmiddellijke opvang van kinderen en jongeren die niet terug naar huis kunnen of niet meteen voor de jeugdrechter kunnen verschijnen. Een minderjarige kan hier ook terecht als hij even uit zijn omgeving moet worden gehaald of in afwachting van een geschikte plaats in een andere voorziening. Bij onthaal kunnen minderjarigen dringend worden opgenomen, 24 uur op 24, 7 dagen op 7, vaak in crisissituaties. De minderjarige kan dan maximaal 30 dagen (eenmaal verlengbaar met 30 dagen) in het OOOC worden opgevangen of begeleid.

Een OOOC is een voorziening die een deskundig advies wil uitbrengen. Ongeveer de helft van de doelgroep komt in een OOOC via een gedwongen hulpverlening (jeugdrechtbank). De andere helft wordt doorverwezen als vrijwillige hulpverlening (Comité voor Bijzondere Jeugdzorg, z.d.).

Grafiek 2: Capaciteit OOOC (Bron: Jongerenwelzijn, 2014, p. 38)

Multifunctionele Centra voor Minderjarigen (MFC)

Een MFC combineert meerdere werkvormen in modules en kan zelf (een deel van) het aanbod inzetten aangepast aan de hulpvraag van de minderjarige (verblijf, begeleiding, dagbesteding). Vanaf 2012 werden 11 minderjarigenvoorzieningen omgevormd tot een multifunctioneel centrum (MFC). Vanaf 2014 vervoegen nog een aantal residentiële voorzieningen het MFC-systeem. Dit betekent dat de erkenningen van deze diensten (semi-internaat, internaat en desgevallend oriëntatie- en behandelingscentrum (OBC)) samengevoegd werd binnen een regelluw kader. Dit regelluw kader maakt vooral een soepele inzet van het aanbod mogelijk naar de jongeren toe. Het MFC-experiment was een belangrijke inspiratiebron voor de volledige uitbouw van het modulaire model in de jeugdhulp (Multifunctioneel Centrum- Zorg op maat, 2013).

Gestructureerde Kortdurende Residentiële Begeleiding (GKRB)

Gestructureerde Kortdurende Residentiële Begeleiding zorgt dat jongeren hulp krijgen na hun verblijf in een gemeenschapsinstelling. Niet iedereen is na een verblijf al genoeg voorbereid op een thuiskomst. Daarom is er de mogelijkheid om voor korte tijd in een andere voorziening te verblijven. De begeleiding sluit aan op de begeleiding in een gemeenschapsinstelling. Een begeleider werkt er met de jongere aan om de terugkeer naar huis beter te laten verlopen. Soms loopt de begeleiding verder wanneer de jongere al terug thuis is.

Grafiek 3: Capaciteit centra voor integrale gezinszorg: modules contextbegeleiding en verblijf.
(Bron: Jongerenwelzijn, 2014, p. 38)

INTEGRALE HULPVERLENING ALS OMVATTEND JEUGDHULPKADER

Naast een meer flexibele hulpverlening op maat van de minderjarigen wordt via het kader Integrale Jeugdhulp de samenwerking, doorstroming en communicatie met andere sectoren dan jongerenwelzijn gestroomlijnd. Jeugdhulp wordt dan ook in grote mate georganiseerd en aangestuurd door andere sectoren en diensten: Algemeen Welzijnswerk, Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg, Centra voor Leerlingenbegeleiding, Kind en Gezin, Centra voor Integrale Gezinszorg en het Vlaams Agentschap voor Personen met het Handicap.

We geven een kort overzicht van voorzieningen met verblijfsmogelijkheid uit aanverwante sectoren die betrokken zijn in het kader Integrale Jeugdhulp en, indien haalbaar, ook participeren aan dit onderzoek.

Observatie- en Behandelingscentra (OBC)

De OBC's vallen onder de bevoegdheid van de minister van Welzijn en richten zich vooral tot kinderen en jongeren met complexe gedrags- en emotionele stoornissen, al dan niet in combinatie met een verstandelijke handicap. Om in een OBC terecht te kunnen, moet er een positieve beslissing zijn van het VAPH of de intersectorale toegangspoort. De focus ligt op behandeling en ondersteuning en een opname kan langdurig zijn, maar duurt in principe maximaal 3 jaar.

Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (CKG)

De CKG's worden erkend en gesubsidieerd door Kind & Gezin en bieden ondersteuning aan gezinnen met jonge kinderen (tussen 0 en 12 jaar) die het tijdelijk moeilijk hebben om de opvoeding en de zorg voor de kinderen vlot te laten verlopen. Gezinnen kunnen pas na een tussenkomst van een verwijzende instantie (bv. via de intersectorale toegangspoort, jeugdrechtbank, OCMW's, CLB) een beroep doen op langdurige hulpverlening.

Internaten van het VAPH

Internaten richten zich tot kinderen en jongeren van alle doelgroepen. Ze beperken zich dus niet tot kinderen en jongeren met één specifieke soort handicap. Om van een internaat gebruik te kunnen maken, moet er een positieve beslissing zijn van het VAPH. Dit kan echter ook via de 'toegangspoort' van de Integrale Jeugdhulp. Internaten bieden opvang en begeleiding aan, zowel aan schoolgaande als niet-schoolgaande kinderen en jongeren. Onder begeleiding verstaan we pedagogische, medische, psychologische en sociale ondersteuning.

Revalidatiecentra kinderen en jongeren

De gespecialiseerde revalidatiecentra voor kinderen en jongeren hebben een overeenkomst met het RIZIV en onderschrijven de visie van Zorgnet Vlaanderen inzake de revalidatieziekenhuizen. De revalidatiecentra voor kinderen en jongeren onderscheiden zich van andere organisaties die op Vlaams niveau actief zijn

voor kinderen en jongeren met een beperking door het intensief en complex medisch therapeutisch revalidatiebeleid dat in functie van de vooropgestelde doelstellingen steeds beperkt is in de tijd. De meerderheid van de patiënten verblijft er tussen de 3 en 12 maanden.

K-diensten

Een K-dienst is een zorgeenheid van een Psychiatrisch Ziekenhuis (PZ) of van een Algemeen of Universitair Ziekenhuis (AZ of UZ) die zorg biedt aan kinderen en jongeren (leeftijd doorgaans tussen 6 en 18 jaar). Een K-dienst biedt de mogelijkheid tot volledige opname. Dat wil zeggen dat de kinderen en jongeren dag en nacht op de K-dienst verblijven voor observatie of behandeling of beide. In een eerste fase betreft het meestal continu verblijf, in een volgende fase wordt - waar mogelijk - in het weekend naar huis gegaan. Een forensische kinderpsychiatrische dienst (For-K) is een gesloten opnameafdeling voor jongeren tussen 12 en 18 jaar die onder toezicht staan van de jeugdrechter en die wegens hun complexe kinderpsychiatrische problemen (vaak in combinatie met een MOF-statuuut), onvoldoende hulp kunnen krijgen, niet in het reguliere kinderpsychiatrische veld en niet in de voorzieningen van bijzondere jeugdzorg.

Drugbegeleiding

Het behandelprogramma in de drugbegeleidingscentra wordt georganiseerd met middelen afkomstig van het RIZIV. Eén ervan (met name RKJ De Sleutel) krijgt bovenop de middelen van het RIZIV een projectsubsidie van het Agentschap Jongerenwelzijn. Het RKJ richt zich tot jongens en meisjes van 12 tot 18 jaar met een verslavingsproblematiek. In de meeste drugbegeleidingscentra zitten weinig tot geen minderjarigen, maar er zijn een aantal uitzonderingen. Een onderzoek naar de drughulpverlening in Oost-Vlaanderen maakt melding van 7,5% min 18-jarigen in langdurige residentiële hulpverlening en dit op een totaal van 1.081 opstartregistraties (Vanderplasschen et al, 2003). Wegens de intensiteit van de behandeling zijn deze niet in het onderzoek opgenomen.

De Observatie- en Oriëntatiecentra voor niet-begeleide buitenlandse minderjarigen (OOC) en de asielcentra

Opvang van niet-begeleide buitenlandse minderjarigen verloopt in drie fasen: observatie, stabilisatie en begeleide autonomie. Theoretisch mogen minderjarigen niet in een gesloten centrum verblijven.

Wanneer niet-begeleide minderjarigen in België aankomen, worden zij in eerste instantie gedurende een korte periode (2 tot 4 weken) opgevangen door een van de twee OOC's voor niet-begeleide buitenlandse minderjarigen. Deze centra vallen onder de bevoegdheid van het Federaal agentschap voor de opvang van asielzoekers (Fedasil). De Observatie- en Oriëntatiecentra van Neder-over-Heembeek en Steenokkerzeel hebben elk een capaciteit van 50 plaatsen.

Daarna wordt de jongere doorverwezen naar een collectieve opvangstructuur (aangestuurd door Fedasil of de centra van het Rode Kruis). Men spreekt dan over een stabilisatiefase en de jongeren verblijven in een leefgroep onder begeleiding van opvoeders en andere professionals die hen onder andere ondersteunen in hun schoolloopbaan en voorbereiden op meer autonomie (Fedasil, 2013).

Specifieke doelgroepen kunnen terecht in drie specifieke begeleidingstrajecten (www.fedasil.be): a) een time-outproject van enkele weken in St-Truiden richt zich op jongeren bij wie de samenwerking moeizaam verloopt, b) opvang van niet begeleide minderjarigen zonder asielaanvraag in Sugny en c) begeleiding van minderjarige alleenstaande moeders in een aparte vleugel van het opvangcentrum te Rixensart gemeenschapsinstellingen.

Concreet staan zij in voor het onthaal, de oriëntatie, de observatie en de open en gesloten begeleiding en onderwijs van door de jeugdrechter geplaatste jongeren tussen 14 en 18 jaar oud. Het gaat daarbij om jongeren die in een uiterst moeilijke leefsituatie verkeren of die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd. Een gemeenschapsinstelling kan een open of een gesloten karakter hebben. In de open setting is iets meer vrijheid dan in de gesloten afdeling, is het toezicht iets minder strikt en kunnen jongeren onder toezicht op uitstap. Activiteiten buiten de instelling zullen sneller toegestaan worden voor jongeren in een open regime. Ongeacht het feit of een jongere in een open of gesloten afdeling verblijft, speelt het leven van de jongere zich vooral binnen de instelling af. Sinds 2015 zijn er drie Gemeenschapsinstellingen met diverse campussen: De Kempen, De Zande en De Grubbe (Everberg). (Gemeenschapsinstellingen, z.d.) De centra bestaan uit verschillende campussen (6 in het totaal). De Grubbe kent het meest gesloten of strenge regime. De jongeren kunnen zich zelf in de instelling niet vrij bewegen zonder toezicht. Campus Beernem, dat deel uitmaakt van De Zande, is de enige campus voor meisjes (46 meisjes).

Vlaams Detentiecentrum De Wijngaard

Sinds 1 januari 2015 met de 6e staatshervorming is het jeugdsanctierecht, en dus ook het uit handen geven van de jongeren en de gesloten federale centra, een bevoegdheid van de Vlaamse Gemeenschap. De Grubbe werd een gemeenschapsinstelling (zie hierboven) en de gevangenis van Tongeren werd het Vlaams Detentiecentrum De Wijngaard met een complexe beheersstructuur en samenwerkingsakkoorden tussen de Vlaamse Gemeenschap en de federale overheid (1). Aangezien dit in de context van voorliggend onderzoek niet belangrijk is, gaan we hier niet dieper op in.

In Tongeren verblijven drie strikt gescheiden populaties, elk met een eigen regime. Voor het onderzoek is relevant te weten dat hier plaatsen zijn voor uit handen gegeven jongeren. Dit zijn jongeren (minimaal 16 jaar) die criminele feiten hebben gepleegd en waarvan de jeugdrechter vindt dat de beschermende en opvoedkundige maatregelen onvoldoende zijn om hen terug op het rechte pad te krijgen. Ze zijn onderworpen aan de gevangenisreglementering voor meerderjarigen en aan de regels van het klassieke strafrecht. Omwille van hun leeftijd krijgen zij wel gespecialiseerde begeleiding en is een specifiek onderwijsaanbod voorzien. Anderzijds zijn hier een beperkt aantal plaatsen voorzien voor de 'Everbergjongeren of welzijnsjongeren' (ook vanaf 16 jaar) die in afwachting van een plaats in de gesloten Gemeenschapsinstelling De Grubbe in Tongeren worden opgenomen. Volgens een medewerker van Centrum voor Maatschappelijke Gelijkheid en Jeugdwelzijn (2015) betekent het leven in Tongeren soms 19 uur per dag opgesloten zitten in een cel.

■ Wie zijn de jongeren in residentiële voorzieningen?

Uit het jaarverslag 2013 van het Agentschap Jongerenwelzijn blijkt dat algemeen 1 op de 3 kinderen in de bijzondere jeugdzorg jonger zijn dan 10 jaar met als tendens dat het aandeel jonge kinderen in de bijzondere jeugdzorg elk jaar stijgt. *“Een spijtige vaststelling daarbij is dat meer dan 40 procent van de minderjarigen jonger is dan 12 jaar, 30 procent is zelfs jonger dan 10 jaar. En dat aandeel van toch wel jonge kinderen stijgt elk jaar. Die tendens vinden we heel zorgwekkend”*, zei de administrateur-generaal in 2013 (Deredactie.be 14/5/2013). In 2012 organiseerde Jongerenwelzijn hulp- en dienstverlening voor 26.984 kinderen en jongeren. Dat betekent een groei van 1,9 procent in vergelijking met het jaar voordien. Anderhalve procent van de Vlaamse jeugd heeft dus te maken met de bijzondere jeugdzorg, dat is 1 op de

70 kinderen, een groei die bovendien al jaren bezig is. Er waren ook duidelijke parallellen vast te stellen met de toename van het aantal kinderen dat opgroeit in armoede, de toenemende kansarmoede en de verbrokkeling van het sociale weefsel door onder meer toenemende migratie en gezinnen die uit elkaar vallen.

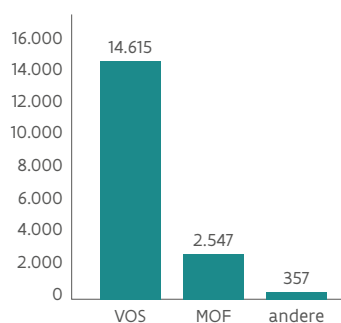
De grootste groep zijn kinderen en jongeren in problematische of verontrustende leefsituaties. In minder dan 10 procent van de begeleidingen gaat het over jongeren die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd.

VERONTRUSTENDE OPVOEDINGSSITUATIE & ALS MISDRIJF OMSCHREVEN FEIT

Factoren die samengaan met een grotere kans op een maatregel en plaatsing in het bijzonder, zijn geslacht en leeftijd van de jongere. Voor jongens is de kans groter dan voor meisjes dat ze een maatregel opgelegd krijgen. De kans is ook groter met de stijgende leeftijd, met het opgroeien in een eenoudergezin, met een vrouw als gezinshoofd, met werkloosheid of het ontvangen van een leefloon van de ouders (De Bouverne-De Bie, Roets, Roose, 2010). In de jaren '90 kreeg de relatie tussen plaatsing van kinderen en armoede een prominente plaats in de discussie. Vanuit de armoedebeweging luidden kritische stemmen en een plaatsing betekende volgens hen 'je eigen geschiedenis verliezen'. Vanaf het begin van de 21ste eeuw leek deze relatie uit het armoededeбат verdwenen om terug te verschijnen in een genuanceerdere vorm, waarbij de relatie wordt gelegd tussen slechte sociaaleconomische omstandigheden en kansarmoede en de hogere kans op een plaatsing. Het is een complexe statistische relatie tussen diverse indicatoren, maar dit hoeft geen causaal verband te zijn (De Bouverne-De Bie, Rossel, Impens et.al, 2011).

In het jaarverslag 2014 van het Agentschap Jongerenwelzijn krijgen we de eerste gegevens in volle transitie naar het kader Integrale Jeugdhulp. In totaal worden in die periode van 1 maart tot 31 december, 12.600 kinderen en jongeren aangemeld bij de intersectorale toegangspoort. Gespreid over de sectoren Algemeen Welzijnswerk, Jongerenwelzijn, Intersectoraal (pleegzorg en crisisjeugdhulp), Kind en Gezin en VAPH, hebben 11.569 kinderen en jongeren een indicatiestellingsverslag waarin meerdere typemodules zijn opgenomen. Eind 2014 werden er in 7.427 kinderen aangemeld of op een wachtlijst. Het aantal jongeren met een maatregel wegens verontrustende opvoedingssituatie (VOS) maakt nog steeds ruim 83% van de totale populatie uit binnen jongerenwelzijn tegenover slechts 14% jongeren met een maatregel als misdrijf omschreven feit (MOF)².

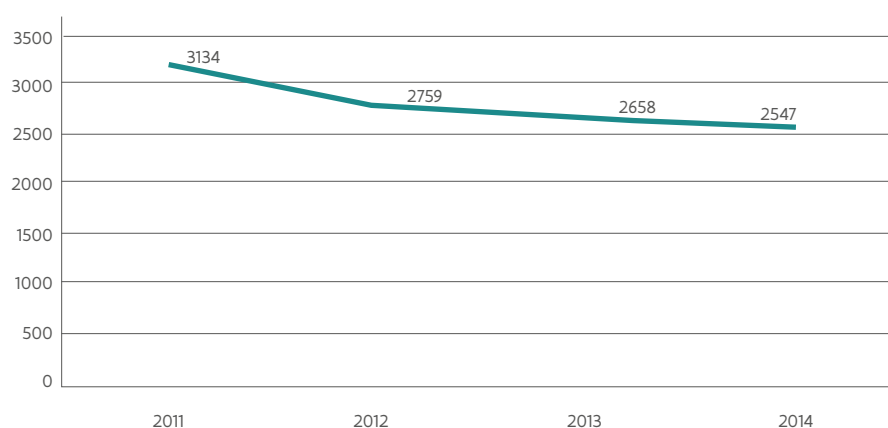
Grafiek 4: Aantal minderjarigen met een maatregel in 2014. (Bron: Jongerenwelzijn, 2014, p. 27)

² Het overige deel, 2,1%, duidt het rapport aan als andere, zonder verdere verklaring.

Jongeren kunnen in eenzelfde jaar zowel VOS- als MOF-maatregel krijgen, maar wat opvalt is dat al enkele jaren op rij het aantal jongeren met een MOF-maatregel daalt. Met een capaciteit van 292 plaatsen werden in 2014 1.102 unieke jongeren begeleid in een gemeenschapsinstelling; deze bieden ook time-out plaatsen aan vanuit andere voorzieningen. De gemiddelde verblijfsduur van de beëindigde opnames bedroeg gemiddeld 139 dagen voor de verschillende campussen, behalve voor GFC De Grubbe, waar die 39 dagen bedroeg (Jongerenwelzijn, 2014). De gemiddelde verblijfsduur van beëindigde time-out opnames bedroeg 13 dagen.

Grafiek 5: Evolutie maatregel MOF. (Bron: Jongerenwelzijn, 2014, p. 27)

NIET-BEGELEIDE MINDERJARIGE VLUCHTELINGEN

Het is niet gemakkelijk om het exacte aantal minderjarige vluchtelingen en niet-begeleide minderjarigen weer te geven. Na goedkeuring van hun dossier gaan ze vaak op in de jeugdhulpverlening. Bovendien zijn voortdurend diverse diensten betrokken en worden voortdurend verschillende cijfers gehanteerd. In het jaarverslag van FEDASIL van 2012 wordt gesproken over 1.177 minderjarige niet begeleide asielzoekers. Andere bronnen hanteren een hoger aantal niet begeleide minderjarigen (Vervielt, 2012). Dit aantal is in elk geval in 2015 sterk gestegen, een verdrievoudiging van het aantal aanvragen. Op een totaal van 35.476 asielaanvragen ging het om 3.919 individuele asielaanvragen van zelfverklaarde minderjarigen, waarbij na leeftijdsonderzoek toch 1 op de 4 meerderjarig bleek op moment van de aanvraag (Commissariaat Generaal voor Vluchtelingen, 2016). Fedasil vermeldt op haar website dat ongeveer 1 op de 3 bewoners in de opvangcentra jonger is dan 18 jaar, waarvan de meesten in België zijn aangekomen met hun ouders. In 2016 lijkt het aantal zelfverklaarde niet begeleide minderjarigen aanzienlijk te dalen in vergelijking met de periode ervoor. In juni 2016 vroegen 103 minderjarigen asiel aan tegenover maandelijks gemiddeld 511 in de periode augustus tot december 2015 (Commissariaat Generaal voor Vluchtelingen, 2016).

Niet-begeleide minderjarigen die België binnenkomen worden in de eerste fase opgevangen door één van de twee Fedasil-centra voor observatie-en oriëntatie (zie ook de paragraaf 'integrale hulpverlening als allesomvattend kader). Gezien de tijdelijkheid van deze fase gaan deze jongeren meestal niet naar school en krijgen zij eigenlijk geen onderwijs. Onderwijs kan ook later nog een probleem zijn wanneer ze in het midden van een schooljaar aankomen.

Het is de bedoeling dat in een volgende fase een onderscheid wordt gemaakt tussen minderjarige asielaanvragers en jongeren die geen asiel aanvragen. De asielaanvragers komen terecht in asielcentra van Fedasil of van de partners Rode Kruis (of een lokaal opvanginitiatief) in een speciale afdeling. De andere jongeren worden beschouwd als jongeren in een verontrustende leefsituatie en komen terecht in de bijzondere jeugdzorg en dan wordt het de verantwoordelijkheid van de gemeenschappen (Fedasil, 2014). Het betreft meestal structuren die duidelijk te onderscheiden zijn van de reguliere opvang voor kinderen en jongeren uit problematische gezins- en opvoedingssituaties (Ryngaert et al, 2011 in De Haene, Loots & Derluyn, 2014). De voorzieningen die tot het gemeenschapsdomein behoren hebben vaak geen plaats en dan wordt in de praktijk Fedasil weer verantwoordelijk voor deze jongeren bij gebrek aan onvoldoende opvangplaatsen (Europees Migratienetwerk, 2009).

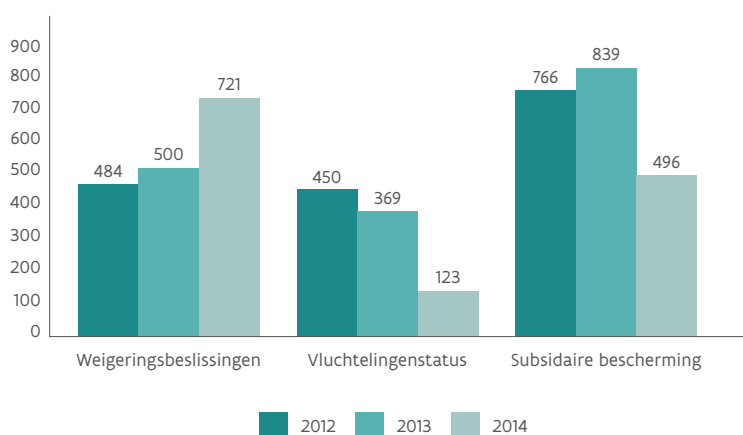
De opvangcapaciteit van niet-begeleide minderjarige vluchtelingen (NBMV) bedroeg in 2014 1.293 plaatsen, verdeeld over volgende opvangpartners:

Tabel 1: Verdeling opvangcapaciteit NBMV. (Bron: Fedasil, 2014)

• Fedasil OOC en opvangcentra	784
• OCMW lokale opvanginitiatieven, collectief en individueel	177
• Croix Rouge opvangcentra	166
• Rode Kruis opvangcentra	157
• Les Sept Lieux opvangcentrum	10

Voor de volledigheid in Grafiek 6 enkele cijfers uit het laatste jaarverslag van het Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en Staatlozen. In 2014 werd er in 721 gevallen een beslissing geweigerd, kregen 123 minderjarigen de vluchtelingenstatus en kregen er 496 subsidiaire bescherming. Dit laatste houdt in dat de beschermde een verblijfsvergunning beperkt tot een jaar krijgt (Commissariaat Generaal voor Vluchtelingen en Staatlozen, 2014).

Grafiek 6: Beslissingen niet-begeleide minderjarige vreemdelingen 2012 > 2014. (Bron: Commissariaat Generaal voor vluchtelingen, 2014, p. 25)

■ Leven, vrije tijd en vrijetijdsbesteding in een voorziening

Na de schets van de hulpverleningscontext is het tijd om in te zoomen op hoe het leven van minderjarigen in een instelling verloopt, op de effecten van deze manier van leven en op welke rol vrije tijd of activiteiten kunnen spelen. Dat kinderen en jongeren niet zomaar in een residentiële voorziening terecht komen, moet uit het vorige tekstdeel duidelijk geworden zijn. Sommigen komen er terecht omdat ze beschermd moeten worden tegen een opvoedingssituatie die hun ontwikkeling kan bedreigen of net omdat hun omgeving tegen hen beschermd moet worden. Voor nog anderen is het de enige mogelijkheid om gepaste zorg en hulpverlening te verkrijgen.

In hun onderzoek stellen Säfvenbom & Sandahl (2000) dat jongeren die in residentiële voorzieningen terecht komen of verblijven, vaak een chaotisch leven leiden en/of minder voldoen aan de maatschappelijke verwachtingen. Omwille van hun persoonlijke levenservaringen en diverse problematische opvoedingssituaties verloopt de interactie met de samenleving vaak bijzonder moeilijk of pijnlijk. De onderzoekers concluderen dat sommige van deze jongeren meer onvolwassen en agressief zijn dan hun leeftijdsgenoten, of dat er een verhoogd risico op problematisch gedrag is. Kortom, ze ervaren het dagelijkse leven vaak heel anders dan hun leeftijdsgenoten.

SPECIALE AANPAK IN EEN GENORMALISEERDE LEEFOMGEVING

Over de beleving van een verblijf in een instelling zijn in Vlaanderen slechts een beperkt aantal onderzoeken gebeurd. In de meeste gevallen gaat het over een ervaringsonderzoek tijdens het verblijf (Jansen en Feltzer, 2002; Dehertogh, Maelstaf & Hillaert 2011). Follow-up onderzoek, waarbij gekeken wordt naar de invloed van het verblijf op het latere leven, is slechts zelden uitgevoerd. Bovendien gaat het vaak over de beleving van een verblijf in een begeleidingstehuis van bijzondere jeugdzorg en minder over het leven in andere voorzieningen. Een analyse van de onderzoeken in de KEKI- en JOP-databanken, leert dat onderzoek zich het vaakst richt op jeugd delinquentie, agressie en middelengebruik in deze voorzieningen, slechts een enkele keer op de werkvormen binnen de voorzieningen (Huizinga, 2012).

Kinderen en jongeren komen in de residentiële hulpverlening terecht wegens zeer specifieke ondersteuningsnoden, waarop binnen hun context, gezin of netwerk (nog) geen adequaat antwoord kan gegeven worden. De overstap naar een residentiële hulpverlening gebeurt dan ook in de overtuiging dat kinderen en jongeren nood hebben aan een speciale aanpak, maar dan ingebed in gewone, dagelijkse ervaringen. Anglin (2002) stelt dat jongeren in voorzieningen sterk de behoefte hebben om 'een gevoel van normaliteit' te ontwikkelen. Dat gevoel van normaliteit omvat het ergens bij horen, het ontwikkelen van eigenwaarde, vertrouwen en competentie. Het leven in een voorziening verloopt bij voorkeur dan ook zo normaal mogelijk (via normalisatie van de leefomgeving of sociale rol valorisatie) (Ward, 2004).

"We streven naar kwaliteit van leven. Dat jongeren hier gewoon kunnen zijn. Want een aantal jongeren hebben nauwelijks nog een context. Zij binden zich hier en gaan hier ook groot worden. Die gezinsvervangende situatie willen we houden naar de toekomst toe." (Huizinga, 2012, p 83)

Het onderzoek van Huizinga (2012) naar residentiële werkvormen in de jeugdzorg beschrijft de methoden en visies die er worden ingezet. Zo gaven alle 24 Vlaamse voorzieningen aan dat het behoud van context (ouders, familie, vrienden) en netwerkontwikkeling een centrale rol spelen in hun ondersteuning van

de normale ontwikkeling van de jongeren. Onder normale ontwikkeling wordt verstaan dat de jongere niet belemmerd wordt in een gezonde, evenwichtige groei tot volwassenheid. Gezondheid, onderwijs, werk, sociaal netwerk en vrijetijdsbesteding worden door de ondervraagde voorzieningen als belangrijke onderdelen van normaliteit benoemd.

Dat deze goede intenties niet altijd vertaald worden naar de dagelijkse praktijk van de residentiële hulpverlening, blijkt uit onderzoek waarin de tekortkomingen in het betrekken van de context van de tiener worden aangekaart. Ondanks het grotere belang dat toegekend wordt aan de familiecontext, het systeemdenken, de sociale-psychologie en het holisme, blijft het betrekken van de context vaak heel beperkt. Het betrekken van vrienden of vrijetijdsbesteding is dikwijls nog een brug te ver (Browne, Hamilton-Giachritsis, Johnson, & Ostergren, 2006).

Johnson et al (2006) gaan nog verder. Ook al is de kwaliteit van de residentiële zorg zeer hoog en werken de voorzieningen volgens een welomschreven pedagogische visie (met kleine leefgroepen en actieve betrokkenheid van de ouders), toch kan zelfs 'goede' residentiële zorg een schadelijk effect hebben op bijvoorbeeld de toekomstige relatievorming.

De gevolgen van plaatsing en een leven in een residentiële voorziening worden ook zichtbaar na het leven in de instelling. Boendermaker (2010) vermeldt in zijn studie dat adolescenten een jaar na het vertrek uit de instelling minder tevreden zijn over hun financiële situatie, vrije tijd, sociale participatie en leefsituatie dan in de periode voorafgaand aan de opname.

Een onderzoek over sociaal-emotionele effecten op jongeren in de residentiële zorg toont dat jongeren die de zorg verlaten, de residentiële opvang vooral waarderen voor de stabiliteit die deze hulpverleningsvorm biedt (Martin & Davies, 2012). Bovendien stellen de vertrekkers dat ze door de plaatsing op een jongere leeftijd op zichzelf zijn aangewezen dan hun leeftijdsgenoten buiten de voorziening. De overgang naar volwassenheid verliep in die zin ook moeilijker door het ontbreken van een ondersteunend gezin of netwerk. In de literatuur zien we een indeling van zorgverlaters in drie groepen, afhankelijk van de aard en complexiteit van de ondersteuningsvraag en veerkracht van de jongere: zij die verdergaan en hun weg vinden ('moving on group'), zij die nog meermaals problemen ervaren, zowel professioneel als relationeel, maar er zich telkens opnieuw doorslaan ('survivors group') en zij die als volwassenen een moeilijk parcours blijven lopen ('victims group') (Stein, 2012).

Een verhoogd risico bij geïnstitutionaliseerde jongeren op problemen bij de transitie naar volwassenheid vormde het uitgangspunt van een Nederlands onderzoek. Wegens vroegere contacten met justitie en/of hun gedragsproblemen behoren ze tot een kansarme subgroep van jongeren die een hoog risico hebben voor het plegen van criminaliteit, het vaak lastig hebben op de arbeidsmarkt en relatief vaak sociale uitkeringen ontvangen. Meer aandacht voor het ontwikkelen van cognitieve en sociale vaardigheden tijdens het verblijf zou blijvende effecten hebben op het vinden en behouden van werk en het verminderen van criminaliteit (Verbruggen, 2014).

Tijdens het verblijf inzetten op het vergroten van veerkracht en draagkracht van de jongere, een toekomstbeeld helpen ontwikkelen, stabiliteit binnen de residentiële opvang, enzovoort, zijn enkele succesfactoren die een rol spelen in de overgang van jongere in een residentiële hulpverlening naar zelfstandige volwassene. Het spreekt voor zich dat de houding van de begeleiders daarin cruciaal is (Biehal, Clayden, Stein, & Wade, 1995; Sinclair, Baker, Wilson & Gibbs, 2005).

Over het algemeen blijken jongeren tevreden over hun plaatsing. Uit een onderzoek van Delfabbro (2002) blijkt dat meer dan 80% van de kinderen tevreden is met hun plaatsing; kinderen in residentiële voorzieningen zijn wel minder tevreden dan kinderen in een pleeggezin (Delfabbro, 2002). Ook in het kwalitatieve onderzoek van Lekens (2008) geven bijna alle geïnterviewde jongeren (n=10) de plaatsing nuttig te vinden. Ze zeggen ook allen dat hun situatie verbeterd is, wat waarschijnlijk evenveel zegt over de situaties waar deze jongeren uitkomen dan over de impact van de hulpverlening.

VRIJE TIJD & VRIJETIJSBESTEDING VANUIT RESIDENTIEEL PERSPECTIEF

De factoren die bepalend zijn voor een succesvol volwassen leven, sociale vaardigheden, een netwerk en stabiele relaties, ontwikkelen jongeren doorgaans naast thuis en via school ook via de vrije tijd (het 3de pedagogische milieu). Het brengt ons bij de hypothese of mogelijke negatieve effecten van plaatsing (Boendermaker, 2010; Verbruggen, 2014) tegengaan kunnen worden door tijdens het verblijf in een voorziening in te zetten op een stabiele vrijetijdsbesteding of divers activiteitenaanbod dat aansluit bij de interesses en talenten van de jongere. Het lijkt ons waarschijnlijk dat dit een betekenisvolle meerwaarde kan bieden of zelfs een hefboom zou kunnen zijn in het ontwikkelen van veerkracht en een sociaal netwerk vanuit die stabiele residentiële hulpverlening.

Vrije tijd als recht, vrije tijd als plicht

Het is belangrijk dat kinderen binnen de residentiële zorg dezelfde toegang hebben tot onderwijs, werk en vrijetijdsbesteding als leeftijdsgenoten. Dit versterkt gevoelens van normaliteit en stelt hen bovendien in staat eigenschappen als zelfvertrouwen en weerbaarheid op te bouwen (Boendermaker 2010). Hulpverlening zou dus altijd gericht moeten zijn op het herstel van het normale leven en dat betekent dus ook een zinvolle invulling van de vrije tijd of het vinden van passende dagbesteding. Jongeren hebben zo de kans waardevolle relaties op te bouwen buiten de voorziening, wat kan bijdragen tot het sociale netwerk dat nodig en van belang is als vangnet wanneer de jongere de instelling verlaat (Newman, 2002). Wanneer jongeren betrokken zijn in activiteiten met andere jongeren, kunnen zich vriendschappen ontwikkelen. Activiteiten in de eigen omgeving zijn het meest succesvol. Daarom is het belangrijk dat voorzieningen samenwerken met jeugdwerk en jongerenorganisaties in de buurt.

Residentiële hulpverlening speelt een primordiale rol in het vormgeven van de vrije tijd van de jongere die er verblijft. Sommige voorzieningen bieden een eigen waaier aan mogelijkheden (van tv-kamer tot een paardenranch op het domein), andere halen vanuit een extern en aangepast aanbod georganiseerde vrije tijd in huis en bij nog andere kunnen de tieners extern deelnemen aan een lokaal aanbod buiten de instelling. Deze driedeling (eigen aanbod, extern aanbod in huis en extern aanbod buitenshuis) is logischerwijze sterk verbonden aan de aard van de instelling.

Bij de meeste voorzieningen in de jeugdzorg is deelname aan vrije tijd gevat in het pedagogische project. Soms maakt het deel uit van de therapeutische/behandelingsaanpak en zijn er behalve grenzen aan vrijheden, geen strikte regels voor wat de voorziening aan vrijetijdsaanbod moet aanbieden. Zo zijn er een heleboel factoren die het concept vrije tijd (en dus ook de vrijetijdsbesteding) tijdens het verblijf herdefiniëren (Huizinga, 2012). Van kinderen die deelnemen aan een sportvereniging neemt het internaat of de voorziening bijzondere jeugdzorg bijvoorbeeld de inschrijving, het materiaal en het lidgeld op zich. Ook toegang tot jeugdbewegingen, grabbelpas, swap, of vakantiecampen verloopt via de voorziening of het internaat (Kauwenberg, 2002, Van Driessche, Van de Walle & De Visscher, 2014). Het maakt de voorzieningen tot gatekeepers voor de vrijetijdsbesteding van hun residenten, een rol die anders bij de

ouders ligt. Jongeren hebben er recht op vrijetijdsparticipatie, maar zijn afhankelijk van de mogelijkheden die de voorziening biedt.

Voor *kinderen in armoede* worden plaatsingen in het begin bijvoorbeeld vaak als tijdelijk beschouwd, maar uit de praktijk blijkt dat die vaak een langdurend karakter krijgen. Het gebeurt geregeld dat, vooral om financiële redenen, 'hulp' verandert in 'gedwongen interventies' (Kinderrechtencoalitie 2010). Waar de plaatsing initieel bedoeld was om tijdelijk te zijn, wordt ze verlengd, wat het belang van een duurzamere vrijetijdsbesteding verhoogd. Ook bij tijdelijke korte plaatsingen is vrije tijd belangrijk, maar ze zal wellicht een andere vorm aannemen (misschien minder deelname aan het georganiseerde aanbod).

Voor *jongeren in de detentiecentra* is de vrije tijd strikt geregeld volgens internationale verdragen zoals de Havana Rules. Volgens die internationale verdragen moet de minderjarige dagelijks over voldoende vrije tijd en ontspanningsactiviteiten kunnen beschikken. Minstens twee uur per dag lichaamsbeweging moet voorzien worden naast de mogelijkheid om activiteiten te doen die onder andere toelaten artistieke en artisanale vaardigheden te ontwikkelen, contact te hebben met leeftijdsgenoten. Er moet ook toegang worden voorzien tot een bibliotheek (Rom et al, 2009). Met andere woorden, vrije tijd organiseren als plicht om recht te doen aan de jongere. Vrije tijd is geregeld via een bijzondere regelgeving en heeft een erg 'institutioneel' en verplichtend karakter.

Dit houdt risico's in voor de toekomst. Wanneer externe activiteiten afwezig zijn, afzonderlijke levensdomeinen wegvallen, er een gebrek aan privacy is en men verplicht wordt samen te wonen met andere kinderen en jongeren waarvoor ze niet gekozen hebben, verhoogt dat het risico op 'geinstitutionaliseerd' gedrag en attitudes. Gedrag en attitudes worden dan nog louter ingevuld in functie van de verwachtingen en normen van het instituut, wat de terugkeer naar 'de samenleving' kan hypothekeren (Goffman, 1961).

De betekenis en beleving van 'vrije tijd'

Vrije tijd is voor jongeren de tijd waarin je moet kunnen doen waar je zelf zin in hebt. Vrienden spelen daarin een belangrijk rol (Maeckelbergh & Van Den Driessche, 2002).

Rekening houdend met de verschillende redenen en achtergronden waarom jongeren in de residentiële hulpverlening terechtkomen, brengen onderzoeken verschillende aspecten over de rol en invulling van vrijetijdsbesteding naar boven. Het concept 'vrije tijd' krijgt een andere betekenis of invulling naargelang van de context van de instelling en de reden waarom zij er verblijven. Wat betekent vrijetijdsbesteding als je binnen een gesloten instelling verblijft? Wat betekent vrije tijd als zowel onderwijs als vrije tijd in de instelling plaatsvinden? Of als 'vrije' tijd gecontroleerde tijd is of vrijetijdsparticipatie deel uitmaakt van een therapie?

In het onderzoek naar werkvormen in de residentiële hulpverlening (Huizinga 2012) stellen enkele voorzieningen dat de jongeren worden gestimuleerd om om te gaan met vrienden (van buiten de voorziening) en waar nodig ook hun sociale netwerk verder uit te breiden. De jongeren worden gestimuleerd om in de vrije uren met vrienden af te spreken, uit te gaan of deel te nemen aan verjaardagsfeestjes en andere activiteiten zoals vakantiecampen. Hobby's (deelname aan verenigingsleven, jeugdbeweging, sportclubs) buiten de voorziening worden als instrument gebruikt om het sociale netwerk van de jongere te vergroten.

“Voor de rest denk ik dat jongeren uitgaan, dat is perfect bespreekbaar. Dat is op maat. Dat is altijd onderhandelen en zoeken en dan zitten ze in het normale.”

“Moeilijk om jongeren te laten deelnemen aan regulier vrijetijdssysteem omwille van budget en omdat ze het moeilijk volhouden.”

(uit Huizinga, 2012, p 83)

Tussen intentie en uitvoering staan er nog heel wat obstakels. Wat tieners op het vlak van vrije tijd aangeboden krijgen in de voorziening en waaraan ze participeren, heeft een wezenlijke betekenis voor hun latere leven, maar hangt zeer sterk af van contextuele factoren. De tieners in voorzieningen kunnen in veel mindere mate hun vrijetijdsleven in eigen handen nemen dan andere jongeren. Er zijn sterke begrenzingen aan hun tijdsbesteding die andere jongeren niet kennen.

Wegens praktische en budgettaire redenen is het niet altijd evident om jongeren te laten deelnemen aan bepaalde activiteiten. Bovendien houden niet alle jongeren zich door hun problematiek staande in het reguliere vrijetijdsaanbod. Een aantal voorzieningen vindt het niet altijd evident om een goede daginvulling te realiseren, gezien de achtergrond en problematiek van de jongeren, en vinden zelf geen aansluiting binnen de context van de jongere. Ook de motivatie van jongeren om bijvoorbeeld buiten de voorziening een sport of activiteit op te nemen, wordt als knelpunt vernoemd (Huizinga, 2012).

In een belevingsonderzoek werd aan de jongeren gevraagd of hun plaatsing een invloed heeft gehad op de invulling van hun vrije tijd. De ene helft van de jongeren vindt van wel, de andere helft vindt van niet. Sommige jongeren gaven aan dat ze door hun plaatsing hun hobby's opnieuw zijn beginnen uitoefenen, de anderen stelden dat ze hun hobby's minder of niet uitoefenen, een enkeling is met een nieuwe hobby gestart. De bevraging van hun zorgfiguren bevestigt dat de plaatsing een invloed heeft gehad op de hobby's (Lekens, 2008). Sommigen ervaren hun vrije tijd als saai, met weinig te doen en ook te weinig personeel dat een zinvolle vrijetijdsbesteding kan ondersteunen. Anderen zeggen vrij onafhankelijk te zijn en een ruime keuze aan activiteiten te hebben (Clough et al, 2006).

Jongeren vinden wel dat ze te weinig vrijheid hebben in de voorziening, er zijn te veel regels en afspraken en ze mogen te weinig naar buiten. Iets meer dan de helft van de jongeren zegt voldoende privacy te hebben (Vermote, 2007; Lekens, 2008). Ook de contacten met vrienden worden bemoeilijkt door de vele regels van de voorzieningen. De jongeren geven daarvoor als reden aan dat ze na school direct naar de voorziening moeten gaan, dat de vrienden te ver wonen of dat ze hun vrienden alleen in het weekend zien (Soetewey en Segers, 2006; Lekens, 2008)

Ander onderzoek (Dehertogh, Maelstaf & Hillaert, 2011) geeft aan dat het effect van het verblijf op vrije tijd niet eenduidig is en sterk afhangt van de initiële vrijetijdscontext die voorafging aan het verblijf, van de relationele/familiale context en van het aanbod in de instelling. De jongeren in het Medisch Pedagogisch Instituut waar het onderzoek plaatsvond, konden gebruik maken van een enorm aanbod aan vrijetijdsvoorzieningen, zoals paardrijden en buitenspel. Na het verblijf kregen ze er echter geen toegang meer toe, waardoor de vrijetijdsbesteding noodgedwongen weer wijzigde naar een meer ongeorganiseerde vrijetijdsbesteding, die vaker binnenshuis plaatsvond (Dehertogh, Maelstaf & Hillaert, 2011).

De complexiteit van het leven in een instelling wordt nog vergroot wanneer rekening wordt gehouden met het onderscheid tussen allochtone en autochtone jongeren. Alhoewel dat niet tot de scope van het onderzoek behoort, kan het de resultaten beïnvloeden. Zo wordt vastgesteld dat allochtone en autochtone jongeren andere maatregelen krijgen opgelegd wanneer ze in de gedwongen hulpverlening terecht komen. Een MOF-dossier bij allochtone jongeren leidt vaak tot een plaatsing in een gemeenschapsinstelling, terwijl een autochtone jongeren vaker in een OOC of open inrichting terecht komt, met alle gevolgen voor de vrijetijdscontext. Het verblijf van allochtone minderjarige jongeren in de psychiatrie is minimaal (Lodewijckx, Janssens, et al, 2005).

Net voor die jongeren die worstelen met autonomie of met hun leven op het juiste spoor te krijgen, kan participatie aan vrijetijdsactiviteiten het verschil maken. Vrijetijdservaringen kunnen fungeren als een katalysator voor een positieve of negatieve sociale ontwikkeling. Die ervaringen, die voor hun niet-residentiële leeftijdsgenoten een deel zijn van het dagelijkse leven, hebben vaak een emancipatorisch karakter en geven zo betekenis in het leven. In die zin helpen ze ook de veerkracht ontwikkelen die nodig is om het hoofd te bieden aan het steeds uitdagende proces van ontwikkeling in de puberteit en adolescentiefase. Aan de andere kant kan vrije tijd even goed leiden tot de ontwikkeling van antisociaal gedrag en kan het de zinloosheid en uitzichtloosheid in het leven net vergroten. Die dubbelzinnigheid maakt van vrije tijd een potentieel belangrijke context voor sociale interventie, in het bijzonder voor jongeren die in moeilijke situaties verkeren (Säfvenbom & Sandahl, 2000).

Vrijetijdsbesteding als context voor hulpverlening

Een zinvolle invulling van vrije tijd wordt beschouwd als een bijdrage aan het welzijn van kinderen en jongeren en als een fundamenteel element in de transitie naar volwassenheid. Er is echter amper een beeld van vrijetijdsbesteding van kinderen en jongeren in de residentiële hulpverlening in Vlaanderen bekend. Uit onderzoek in een Medisch Pedagogisch Instituut naar de beleving van het verblijf met specifieke aandacht voor de vrijetijdsbesteding bleek de moeizame omschrijving van vrije tijd cruciaal te zijn in de beleving. Waar kinderen en jongeren in het algemeen vrije tijd beschrijven als vrij te besteden tijd, tijd waarin ze leuke aangename dingen doen of geen schooltijd, ligt de situatie voor de kinderen en jongeren in residentiële voorzieningen opmerkelijk anders. Ze zien vrije tijd soms enkel als de tijd die ze volledig zelf kunnen besteden, los van de instellingsregels, of als tijd die ze niet in groep moeten doorbrengen. Vrije tijd wordt zeker voor tieners zo een synoniem voor privacy en ontvoogding van de begeleiding en de groep, voor tijd alleen. We nemen het belang van privacy en de andere betekenis van vrije tijd ook verder mee. Vanuit de hulpverlening kunnen de kinderen en jongeren, afhankelijk van de aard van de voorziening, minder vrije keuzes maken (Dehertogh, Maelstaf, Hillaert 2011).

Het is duidelijk dat in de context van jongeren die in voorzieningen verblijven, het vinden en organiseren van een adequate vrijetijdsbesteding een complex gegeven is. Verschillende studies benadrukken dan ook de complexiteit van vrijetijdsparticipatie van jongeren (Hull, Michael, Walker & Roggenbuck, 1996). Vrijetijdsactiviteiten worden pas echt de moeite waard wanneer ze worden opgevangen door het individu en tegelijkertijd begrepen worden als iets unieks en zinvol. Dat betekent dat het effect van vrijetijdsactiviteiten in de ontwikkeling van de adolescent afhankelijk is van zijn of haar 'readiness' voor de ervaring (Garbarino, 1993) en van de 'goodness of fit' tussen de adolescent en het vrijetijdsgebeuren (Lerner, 1982; Lerner & Tubman, 1991).

De impact op eventuele gedragsveranderingen bij jongeren hangt dus af van de vraag of de interacties binnen de vrije tijd van betekenis zijn in het leven van de jongere. Dat betekent dat de ontwikkelingsmogelijkheden

van de vrijetijdscontext niet volledig kunnen worden begrepen zonder de interactie tussen adolescent en zijn/haar vrije tijd te onderzoeken. Het is op het kruispunt van de leefwereld van de jongeren en de mogelijkheden binnen een vrijetijdscontext dat het potentieel ontstaat om veerkracht te ontwikkelen (Säfvenbom & Sandahl, 2000).

“We hebben ook kinderen die op overnachting gaan. Vriendjes die op bezoek komen, sport, jeugdbeweging, vakantiecampen, overnachtingskampen, onthaalgezinnen enz.”

(uit Huizinga, 2012, p. 83)

Onderzoek naar werkzame factoren binnen de basiszorg leert dat naast de relatie hulpverlener-cliënt (een goede hulpverleningsrelatie, een veilige hechting), veiligheid (balans flexibiliteit en controle, invloed van de groep, agressiebeleid), individuele aandacht (voor de jongere als individu, i.p.v. als groepslid, blijf van betrokkenheid en kans tot inspraak) ook een belangrijke plaats is weggelegd voor de normale ontwikkeling van de jongere en dit door een positieve stimulering van onder andere vrije tijd en leefomgeving (Huizinga, 2012). De jongere dient te worden ondersteund bij het kiezen van activiteiten die passen bij zijn eigen wensen en capaciteiten (Boendermaker, 2010). Deelname aan vrijetijdsbesteding wordt zo bijna een kwaliteitscriterium van residentiële zorg.

Op de vraag op welke manier er aandacht is binnen de voorziening voor de normale ontwikkeling van de jongere (Tabel 2), zien we dat bijna alle bevroegde voorzieningen een vorm van (gestructureerde) vrijetijdsbesteding aanbieden. Een minderheid van de voorzieningen ziet gsm/tv, vakantie/kampen, vakantie- of weekendwerk, uitgaan of het hebben van een eigen kamer als onderdeel van een normale ontwikkeling (Huizinga, 2012).

Tabel 2: Aandacht voor normale ontwikkeling. (Bron: Huizinga, 2012, p. 84)

Is er aandacht voor de normale ontwikkeling van de jongere?	AANTAL VOORZIENINGEN (N=24)
● Context / behoud van context / sociaal netwerk / netwerkopbouw	24
● (Gestructureerde) vrijetijdsbesteding	23
● Daginvulling / dagbesteding	19
● Multimedia / sociale media / online toepassingen hulpverlenend handelen	18
● Gsm / tv	10
● Vakantie / kampen	9
● Uitgaan	6
● Vakantie- en weekendwerk	4
● Kamermoment / studie-uur	3
● Eigen kamer	2

Begeleiders die jongeren helpen ontwikkelen tot weerbare adolescenten, moeten de vrijetijdscontext beschouwen als een krachtige pedagogische tool. Voor kinderen en jongeren die in voorzieningen verblijven, is een ruime en gevarieerde vrijetijdsbesteding die zich van school en hulpverlening onderscheidt, belangrijk omdat het andere mogelijkheden voor ontwikkeling biedt. Het biedt mogelijkheden voor *trial and error*, plezier en voldoening en het verruimt de levenservaringen. Het wordt algemeen beschouwd als een facilitator voor verandering en aanpassing en het verbindt kinderen en jongeren met de samenleving. Daarnaast biedt het mogelijkheden tot zelfexpressie, zelfontplooiing en identiteitsontwikkeling (Säfvenbom & Sandahl, 2000).

Vrijetijdsbesteding als ruimte voor participatieve hulpverlening

De focus op emancipatie, empowerment en participatie is binnen de hulpverlening de laatste jaren alleen maar toegenomen en wordt versterkt door de huidige veranderingen in de jeugdzorg. Participatie als richtinggevend motief is niet nieuw. Het is geëvolueerd van 'meedoen' naar een concept dat wordt ingezet om mensen te activeren en zichzelf te laten besturen, om te leren een actieve burger te worden (Roose, 2005).

De vrijetijdsbestedingsruimte van een jongere biedt heel wat mogelijkheden om in te zetten op bepaalde ontwikkelingsaspecten die niet via andere interventies in de hulpverlening bereikt kunnen worden. Zo is het ruimte bij uitstek voor de jongere en begeleiders om te experimenteren met participatie en inbreng, gelijkwaardigheid en emancipatie.

Uitgangspunt van een participatieve hulpverlening is dat elk kind/ jongere op zijn eigen unieke wijze betekenis geeft aan de realiteit. Moeite doen om de jongere te leren kennen, lijkt een voorwaarde voor een effectieve hulpverlening. Een belangrijke valkuil daarin is dat de hulpverlener de eigen waarden en normen teveel als interpretatiekader kan hanteren. De vragen die begeleiders hebben over 'zinvolle vrijetijdsbesteding' of het 'zinnig' zijn als voorwaarde voor vrijetijdsbesteding zijn hierbinnen tekenend. Kunnen begeleiders 'rondhangen in het park' of 'gamen' beschouwen als zinvolle vrijetijdsbesteding? Opmerkelijk is dat jongeren vrije tijd definiëren als 'tijd zonder begeleiders'. Rondhangen kan voor hen even zinnig zijn als sporten. Participatieve begeleiding sluit aan bij of vindt plaats in de ontwikkelingsruimte van de jongere (Debacker, 2006).

Debacker (2006) deelt de participatieruimte onder in zeven speelruimtes die kansen bieden voor ontwikkeling van de jongere:

1. In de materiële en verzorgingsruimte: is er inspraak in gebruik of aankoop van speelgoed, games, computer en internet?
2. In de leer-, activiteit- en ervaringsruimte: hebben kinderen en jongeren iets te zeggen over onder andere vrije tijd, spelletjes en activiteiten en uitstappen?
3. In de privé- en intimiteitsspeelruimte: kunnen ze iets doen zonder toezicht of kunnen ze zich terugtrekken als ze dit wensen?
4. In het eigen sociaal netwerk: kunnen ze zelf kiezen met wie ze wanneer omgaan of iets doen?
5. In de hulpverleningsruimte: hoe krijgen vrijetijdsactiviteiten binnen en buiten de voorziening een plaats (of juist geen) in bijvoorbeeld de handelingsplanning?
6. In de waarden en handelingen van de organisatie: Hoe belangrijk is vrijetijdsbesteding, hoe wordt er vrije tijd gecreëerd (bijvoorbeeld omgaan met huiswerk, crisissituaties)?
7. In de maatschappelijke speelruimte: hoe krijgt de buitenwereld een plaats in de voorziening, begeleiding, organisatie (bijvoorbeeld school en samenwerking)?

De 'vrijtijdscontext' of het vrijetijdsgebeuren van de jongere is duidelijk gelinkt aan alle ruimtes waarin begeleiding participatie kan stimuleren. Jongeren in de jeugdzorg zijn volgens Roose (2005) weliswaar niet gebaat bij het zomaar inkapselen van participatie en inspraak door de hulpverlening. Participatie als middel om van elke jongere actieve burgers te maken, gaat voorbij aan de diversiteit en legt de verantwoordelijkheid volledig bij het individu. De maatschappelijke context wordt hierin niet of weinig mee genomen.

Anderzijds structureren residentiële voorzieningen via strikte tijdschema's, gecamoufleerd als behandeling (bijvoorbeeld als structuur bieden), het doen en laten van kinderen en jongeren en verminderen of elimineren ze daarmee drastisch de rechten van kinderen op rust en vrije tijd (Goffman, 1961; LeFrançois & Coppock, 2014). We kunnen dan spreken over de institutionalisering van de (vrije)tijdsbesteding. Alhoewel residentiële voorzieningen sinds decennia werk maken van een open aanpak, een (kleine) leefgroepbenadering en waar mogelijk het gezin betrekken, blijft de impact van de instelling op de huidige en toekomstige ontwikkeling en leven van de jongere niet te onderschatten. Dat is zeker zo voor jongeren zonder of met een beperkte gezinscontext, die continu in de instelling verblijven. Vrije tijd en zeker ongeorganiseerde vrije tijd is belangrijk om de invloed van het geïnstitutionaliseerde te doorbreken.

Roose (2005) pleit dan ook voor een zoekende hulpverlening, waarbij de focus verschuift van het louter betrekken van cliënten naar het (samen) nadenken over de hulpverlening en de betekenis voor de zorgvrager.

Willen vrije tijd en vrijetijdsbesteding binnen residentiële hulpverlening echt de ruimte bieden voor participatieve begeleiding, dan moet het voorbij het aanbod- of vraaggestuurde geraken en is het meer dan de jongere de keuze geven of laten maken tussen deze of gene activiteit. Vooral het (samen) zoeken naar de betekenis van vrije tijd of vrijetijdsactiviteiten met de jongere houdt altijd meer kansen in voor verdere ontwikkeling dan een louter animerend of consumerend vrijetijdsaanbod.

JONGEREN UIT RESIDENTIËLE VOORZIENINGEN IN HET JEUGDWERK

Het aanbod voor tieners in de residentiële hulpverlening kan intern en extern zijn en al dan niet gespecialiseerd. Schematisch kunnen we het als volgt voorstellen:

Figuur 1: Instellingscontext en vrijetijdsaanbod.

	Regulier	Gespecialiseerd
Binnen de instelling	Intern aanbod	Gespecialiseerd extern aanbod binnenshuis
Buiten de instelling	'Regulier' extern aanbod	Gespecialiseerd extern aanbod

Sommige jongeren komen vrij jong in de residentiële zorg terecht, waardoor ze al vroeg afgesneden worden van hun gezin en thuis. Ze groeien verder op met weinig mogelijkheden om te participeren aan een reguliere vrijetijdsaanbod en zijn volledig aangewezen op de mogelijkheden die de instelling hen biedt. Over de mogelijkheden, moeilijkheden, beleving en het belang van vrijetijdsactiviteiten binnen de voorziening hadden we het al uitgebreid. Over de participatie aan het georganiseerde vrijetijdsaanbod of jeugdwerkactiviteiten is echter weinig tot geen informatie te vinden. Daarom moeten we ons hier beperken tot informatie die wordt aangeleverd door het jeugdwerk.

In vergelijking met andere jeugdwerkvormen (Tabel 3) slagen de speelpleinen er beter in diversiteit in de brede betekenis te weerspiegelen. De werkingen maatschappelijk kwetsbare jongeren (WMKJ's) bereiken gezien hun specifieke werking dan weer voornamelijk jongeren uit bepaalde kansengroepen (Kind en Samenleving, 2015).

Tabel 3: Een vergelijking van de diversiteit in de verschillende jeugdwerkonderzoeken in gemiddelden. (Bronnen: Speelpleinen; Jeugdhuizen; Jeugdbewegingen; WMKJ's)

	SPEELPLEINEN (N= 316)	JEUGDHUIZEN (N=85)	WMKJ'S (N=40)	JEUGDBEWEGING (N=124)
• % allochtone kinderen	17,0	9,6	61,6	2,1
• % kinderen in armoede	14,8	8,9	59,6	3,6
• % kinderen met een beperking	6,7	3,3	2,9	2,1
• % kinderen uit bijzondere jeugdzorg	4,4	-	10,2	-

Verstedelijking speelt een rol in het hoger aandeel jongeren van allochtone afkomst, kinderen in armoede, kinderen uit de bijzondere jeugdzorg en kinderen met een beperking. Er is een samenhang tussen de jeugdwerkorganisator en graad van verstedelijking. Gemeentelijke initiatieven komen meer voor in minder verstedelijkt gebied, particuliere werkingen eerder in verstedelijkt gebied. Deze laatste bereiken bijgevolg ook meer kinderen in armoede en kinderen met een beperking (Kind en samenleving, 2015). Er zijn dus weinig gegevens over de participatie van jongeren uit voorzieningen aan het jeugdwerk.

DE JONGEREN AAN HET WOORD

Omdat we op zoek gaan naar de vrijetijdsbeleving van zoveel mogelijk jongeren die in de hulpverlening verblijven, vermelden we hier ook enkele onderzoeken m.b.t. jonge vluchtelingen. Literatuur of eerder onderzoek m.b.t. de invulling van vrije tijd van jongeren die wegens een misdrijf omschreven feit in een voorziening verblijven, werd niet gevonden.

In een studie over het leven in Britse instellingen (Berridge, Biehal & Henry, 2011) liet de helft van de bevraagde jongeren (n=200) zich bijzonder positief uit over het activiteiten aanbod in de voorziening. Ze vermeldden een gevarieerd aanbod van media (games, Wii, computergebruik, ...), sport, en creatieve

³ Deze studie maakte gebruik van kwalitatieve onderzoeksmethoden gebaseerd op diepte-interviews. Bij de verwerking van kwalitatief onderzoek worden geen frequenties of exacte aantallen weergegeven

activiteiten. Ook activiteiten buiten de voorziening werden vermeld: wandelen, cinema, bowling, naar een voetbalwedstijd kijken of ijsschaatsen. Verschillende jongeren waren enthousiast over de organisatie van vakanties of speciale avonden (bijvoorbeeld toneel). Bij de diepteinterviews³ (n=40) gaf een minderheid aan zich soms te vervelen. Jongeren uit eerder rurale gebieden klaagden vooral dat ze weinig contact hadden met vrienden van thuis. De interviews toonden een brede waaier aan gevoelens m.b.t. het wonen in een voorziening. De geïnterviewde jongeren besteedden veel aandacht aan hun relatie met het personeel en de 'privileges' die zo beter onderhandeld kunnen worden, anderen misten hun ouders of 'thuis'. De aangeboden activiteiten werden door de meesten geapprecieerd, sommigen vonden de activiteiten vooral vervelend. De vrijetijdsbesteding van jongeren in de Vlaamse residentiële hulpverlening zal naar alle waarschijnlijkheid eveneens bestaan uit sportactiviteiten en multimedia (o.a. Dehertogh, Maelstaf en Hillaert 2011).

Eerder onderzoek (Säfvenbom & Sandahl, 2000) bij Noorse jongeren over vrijetijdsbeleving in residentiële voorzieningen leert dat er geen wezenlijk verschil is tussen jongeren in een voorziening (n=20) en hun leeftijdsgenoten in een controlegroep (n=27) wat betreft hun wens om bepaalde vrijetijdsactiviteiten meer of minder vaak te doen. Wel verschillen ze in welke aspecten ze al dan niet zinvol of belangrijk vinden binnen die vrijetijdscontext. De onderzoekers onderscheiden drie variabelen die de vrijetijdscontext van jongeren bepalen: aard van de activiteit (passief/receptief of zelf-betrokken), sociale context van de activiteit (alleen, met familie/begeleiders, met vrienden), plaats van de activiteit (in de private of publiek ruimte). *Passief-receptieve* activiteiten of activiteiten die geen bijzondere inspanning, competentie of betrokkenheid vragen van de jongere (bv. tv-kijken/film, gezelligheid met vrienden, en niets doen) en *zelf-betrokken* activiteiten of activiteiten die een individuele inspanning, actie, mate van zelfbetrokkenheid vereisen. Dit zijn activiteiten die begonnen of verdergezet worden door de jongere (bv. lezen, huiswerk, gamen, spelen of lichamelijke activiteiten, eerder intentioneel).

Uit deze studie blijkt bij zowel de jongeren in een voorziening als de controlegroep dat vooral de aanwezigheid van vrienden tijdens de activiteiten een positieve invloed heeft op het verlangen om deel te nemen aan deze vrijetijdsactiviteiten. Jongeren uit de controlegroep zijn echter eerder gericht op zelf-betrokken activiteiten met vrienden, terwijl geïnstitutionaliseerde jongeren meer interesse hebben in zelf-betrokken activiteiten alleen, met familie of begeleiders. Jongeren in een voorziening hebben bovendien minder zin in activiteiten in publieke ruimtes of plaatsen en in activiteiten met vrienden dan hun leeftijdsgenoten die niet in een voorziening verblijven. Ook vinden ze activiteiten in de private omgeving zinvoller en worden ze minder aangetrokken door de publieke ruimte dan de jongeren in de controlegroep. Het onderzoek benadrukt in zijn conclusies het belang van een vrijetijdsaanbod binnen of gestuurd vanuit de voorziening en de rol die begeleiders daarin kunnen spelen. De nood en wens tot meer zelf-betrokken activiteiten komt ook sterk naar voren. Het is een paradox dat net jongeren in voorzieningen die het meest verlangen naar activiteiten die zelfbetrokkenheid uitlokken, onvoldoende gelegenheid ervaren voor dergelijke ervaringen. De begeleiders in voorzieningen staan bijgevolg voor de uitdaging om situaties te creëren die deze jongeren ervaren als zelf-betrokken (Säfvenbom & Sandahl, 2000).

Veel onderzoek over vluchtelingenkinderen beperkt zich tot trauma, traumacommunicatie, enzovoort. Bekeken vanuit het perspectief van de kinderrechten leert onderzoek van UNICEF in asielcentra in Nederland dat deze vaak onvoldoende zijn ingesteld op het verblijf en de veiligheid van kinderen.

'Het wachten op een status veroorzaakt veel stress, maar dat er niets te doen is op het azc veroorzaakt alleen nog maar meer stress.' (meisje, 17 jaar in Kloosterboer, 2009, p60)

Uit de bevraging van kinderen, jongeren, ouders en professionelen komen volgende fundamentele knelpunten naar boven: de lange duur van de procedure, de vele verhuizingen en het ontbreken van informatie over de eigen situatie. Verveling is troef. Er zijn niet alleen weinig georganiseerde activiteiten buiten schooltijd, er zijn ook onvoldoende faciliteiten binnen het centrum. Het aangaan en behouden van sociale contacten is voor kinderen en jongeren in een asielcentrum dan ook lastiger dan voor hun leeftijdsgenoten, door beperkte buitenschoolse ontmoetingen, beperkte financiële middelen, beperkt of geen internet en weinig privacy om vriendjes van buiten te ontvangen. Ook omwille van hun asielzoekersstatus kunnen ze vaak niet meedoen aan schoolreisjes of voelen ze zich gediscrimineerd door leeftijdsgenoten (Kloosterboer, 2009).

Uit interviews met *jonge vluchtelingen* in Nederland blijkt dat ze hun tijd vooral doorbrengen met televisie, videofilms, lezen en muziek beluisteren. Wanneer ze lid zijn van een vereniging, is dat vooral een sportvereniging. Meer jongens (vooral voetbal) dan meisjes (eerder gymnastiek) zijn lid van een vereniging. Diegenen die geen lid zijn, geven aan dat het te duur is of dat veel tijd gaat naar huiswerk, taallessen en mensen opzoeken met eenzelfde culturele achtergrond. Jonge vluchtelingen zijn nauwelijks binnen het jeugdwerk actief (onbekend, geen geld, enzovoort) (Kruiswijk, 1999).

■ Samenvattend besluit

////////////////////////////////////

We plaatsen hier de belangrijkste inzichten uit de onderzoeksliteratuur op een rijtje en vullen aan met vragen, die we hopen te beantwoorden met onze dataverzameling, en bedenkingen die een rol zullen spelen in het verdere verloop van dit rapport.

DIVERSITEIT IN VOORZIENINGEN EN WERKVORMEN

Het geheel aan jeugdhulp valt sinds 2014 binnen het kader Integrale Jeugdhulp (IJH) met als doel het gedifferentieerde jeugdhulpaanbod beter te stroomlijnen, coördineren en op maat van de jongere (en zijn of haar context) te laten verlopen. IJH brengt de jeugdhulp samen uit diverse sectoren (Algemeen Welzijnswerk, Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg, Centra voor Leerlingenbegeleiding, Kind en Gezin, Centra voor Integrale Gezinszorg & het Vlaams Agentschap voor Personen met het Handicap). Kinder- of jeugdpsychiatrie, detentie van jongeren of de opvang van minderjarige asielzoekers behoren aanvankelijk niet tot het kader van de integrale jeugdhulp, omdat ze onder federale bevoegdheid vallen, wat niet wil zeggen dat ze geen partner voor deze IJH vormen. De voorzieningen die betrokken zijn bij het onderzoek, liggen achter de intersectorale toegangspoort en behoren tot de niet rechtstreeks toegankelijke hulp.

DIVERSITEIT AAN JONGEREN

Het onderzoek richt zich naar de vrijetijdsbesteding van de ongeveer 7.000 jongeren die in een divers aanbod aan voorzieningen verblijven. De meesten onder hen (2.906) verblijven in voorzieningen die erkend zijn door het Agentschap Jongerenwelzijn, meer bepaald de organisaties bijzondere jeugdzorg (OBJ). Binnen jeugdzorg maakt het aantal jongeren met een MOF-statuut 14% uit van de totale populatie en neemt het elk jaar af. Het aantal jonge kinderen (min 12) in de gehele jeugdzorg echter blijft stijgen en verjongen, 30% is zelfs jonger dan 10 jaar. Wat betreft het aantal niet-begeleide minderjarige vluchtelingen ligt de situatie vaak nog moeilijker, want zij missen elke vorm van connectie met de context in Vlaanderen en moeten alles nog opbouwen.

Armoede en sociale deconstructie door toenemende migratie spelen een rol in het plaatsen van jongeren. De verbrokkeling van het sociale weefsel rond deze jongeren bemoeilijkt het betrekken van de context. Beide aspecten zullen waarschijnlijk mee een impact hebben op de vrijetijdsinvulling van de jongere: *Was er een vrijetijdscontext voor de plaatsing? Hoe wordt de context betrokken in het zoeken van gepaste vrijetijdsactiviteiten? Wat is de plaats van 'vrije tijd' in het leven van kinderen en jongeren die in een dergelijke kwetsbaarheid moeten opgroeien? Hoe brengt de hulpverlening hier verandering in?*

GESPECIALISEERDE HULPVERLENING IN EEN GENORMALISEERDE LEEFOMGEVING

Het verblijf in voorzieningen is een gespecialiseerde vorm van hulpverlening of aanpak die best in een genormaliseerde leefomgeving gebeurt. Dat betekent dat er ruimte moet zijn om ergens bij te horen en zo competentie, vertrouwen en eigenwaarde te ontwikkelen. Voorzieningen geven ook aan dat het behoud van context en netwerkontwikkeling een belangrijke tol speelt in de ondersteuning van de jongeren. Ondanks het belang wordt spijtig genoeg in de praktijk de context slechts beperkt betrokken. Het betrekken van vriendschapsnetwerken of vrijetijdsbesteding is vaak een brug te ver. Eerder onderzoek leert ook dat voorzieningen een vorm van (gestructureerde) vrijetijdsbesteding wel als onderdeel voor een normale ontwikkeling zien, maar gsm/tv, vakantie/kampen, vakantie- of weekendwerk, uitgaan of het hebben van een eigen kamer eerder niet.

De duur van het verblijf in combinatie met de aard van de ondersteuning zal mee bepalen of begeleiders vrijetijdsbesteding meenemen in het hulpverleningstraject. Zo kan het binnen een kortdurend verblijf of crisishulpverlening geen prioriteit zijn om zelf een aanbod te ontwikkelen of jongeren in contact te brengen met het vrijetijdsnetwerk rond de voorziening, terwijl je dat bij een langdurig verblijf net wel zou mogen verwachten.

Dat kan ook zichtbaar worden in het onderzoek: *Welke plaats neemt vrijetijdsbesteding in die genormaliseerde leefomgeving in? In hoeverre kunnen jongeren hun vrijetijdsbesteding van thuis verderzetten na plaatsing in een voorziening? Heeft de duur van het verblijf een invloed op de keuzes die de instelling en de jongeren kunnen maken voor een vrijetijdsbesteding? Werkt de voorziening samen met jeugdwerkorganisaties? Hoe wordt vanuit de hulpverlening aansluiting gezocht bij het vrijetijdsaanbod in de omgeving waar de jongere verblijft? Hoe wordt de (vrijetijds)context betrokken na vertrek uit de voorziening?*

VOORZIENING ALS BELEMMERING, GATEKEEPER ÉN ORGANISATOR

De organisatie van en de mogelijkheden tot vrije tijd en activiteiten binnen een residentiële setting zijn afhankelijk van de aard of complexiteit van ondersteuning en organisatie van de hulpverlening. Vrije tijd kan er gebonden zijn aan strikte regels of helemaal niet aan bod moeten komen. Voor sommige jongeren mondt een aanvankelijk kort bedoeld verblijf uit in een langdurig verblijf tot aan de meerderjarigheid, bij anderen is het tijdelijk en intensief. Sommige voorzieningen hebben hiertoe middelen, anderen niet. We kunnen spreken van een driedeling: eigen aanbod, extern aanbod in huis en extern aanbod buitenshuis. Jongeren hebben recht op vrijetijdsparticipatie, maar zijn afhankelijk van de mogelijkheden die de voorziening biedt.

Jongeren in voorzieningen kunnen in veel mindere mate hun vrijetijdsleven in eigen handen nemen dan andere jongeren. Er zijn sterke begrenzingen aan hun tijdsbesteding die andere jongeren niet kennen: er zijn strikte leefregels, activiteiten vinden vaak of altijd onder begeleiding of toezicht plaats, het leven in groep bepaalt mee het aanbod en de keuzes, enzovoort.

Een andere situatie doet zich voor in de detentiecentra of gesloten instellingen, waar het organiseren van vrije tijd geregeld wordt via een bijzondere regelgeving en een erg 'institutioneel' en verplichtend karakter heeft, m.a.w. vrije tijd als plicht om recht te doen aan de jongere. Het brengt ons bij volgende vragen: *Hoe beleven de jongeren het concept vrije tijd? Hoe vrij zijn ze om hun vrije tijd in te vullen? Wat verwachten ze van vrije tijd in een (gesloten) voorziening?*

HET BELANG VAN VRIJETIJDSPARTICIPATIE

Vrije tijd en vrijetijdsparticipatie hebben verschillende functies: talenten of competenties ontdekken en ontwikkelen, oefenen in sociale vaardigheden en het uitbouwen van sociale relaties, persoonlijke groei en emancipatie, ergens bij horen, zelfbeeldversterking, enzovoort. We kunnen spreken van een differentiële vrijetijdsbetekenis. Gezien de unieke behoeften en vaak disfunctionele achtergronden van jongeren in de residentiële opvang zijn zij in het bijzonder gebaat bij begeleiding in het vinden van een uitdagende en lonende vrijetijdsbesteding. Ze onderscheidt zich van school en hulpverlening omdat het andere mogelijkheden voor ontwikkeling biedt, namelijk mogelijkheden voor *trial and error*, plezier en voldoening en bovenal verruimt het de levenservaringen.

Vrije tijd als belangrijke pedagogische context bezit potentieel om veerkracht op te bouwen en het ondersteunen van de ontwikkelingsprocessen van jongeren, maar dat vraagt wel actieve interventies en organisatie. De begeleiders in een voorziening staan vaak dicht bij deze jongeren en zijn uitstekend geplaatst om betekenisvolle vrijetijdsactiviteiten te vinden. Het is echter opletten voor de institutionalisering van de (vrije) tijdsbesteding: *Is vrije tijd, indien voorgestructureerd en ingevuld door hulpverlening, nog vrije tijd? Behouden vrijetijdsactiviteiten ingebed of gecamoufleerd als behandeling nog hun differentiële betekenis?*

Naast een ruimte voor ontwikkeling en sociale relaties is de vrije tijd en het invullen ervan de ruimte bij uitstek die kansen biedt voor participatie, gelijkwaardigheid en emancipatie. Inspraak in de aankoop van materiaal, het vrijetijdsaanbod, mogen kiezen met wie ze omgaan, de buitenwereld die een plaats krijgt binnen de voorziening, enzovoort, het zijn maar enkele voorbeelden van vrijetijdsaspecten waar begeleiding participatie kan stimuleren. *Maar zien begeleiders en jongeren dat ook zo? Geven begeleiders jongeren inspraak in hun vrijetijdsaanbod? Vinden jongeren dat ze inspraak hebben en mee het vrijetijdsaanbod kunnen bepalen? Hoe wordt het externe vrijetijdsaanbod benut of ontsloten? Kunnen ze contacten met vrienden behouden en hoe doen ze dat?*

WAT ZEGGEN DE JONGEREN ZELF?

Uit eerder onderzoek blijkt dat er geen wezenlijk verschil is tussen jongeren in een voorziening en hun leeftijdsgenoten wat hun wens betreft om bepaalde vrijetijdsactiviteiten meer of minder vaak te doen. Als voornaamste invulling van vrije tijd vermeldden jongeren het gebruik van ongeorganiseerde multimedia en sporten. Vooral de aanwezigheid van vrienden heeft een positieve invloed op het verlangen deel te nemen aan activiteiten. Bovendien geven ze aan meer nood te hebben aan activiteiten die intentioneel zijn of die ze kunnen verder zetten (zelf-betrokken). Daarnaast verkiezen ze activiteiten in de private omgeving en worden ze minder aangetrokken door de publieke ruimte dan hun peers buiten de voorziening.

Over de participatie van jongeren uit voorzieningen aan het jeugdwerk zijn er weinig gegevens bekend. *Hoe bekend is het jeugdwerkeraanbod bij deze jongeren? Kunnen ze eerdere engagementen verderzetten tijdens hun verblijf in de voorziening? Komen ze vanuit de hulpverlening in contact met de mogelijkheden binnen het jeugdwerk? Wat is het belang van jeugdwerkactiviteiten voor deze jongeren? Hoe beleven ze jeugdwerkactiviteiten?*

METHODOLOGIE

We overlopen eerst de onderzoeksvragen en lichten daarna de methodologische uitwerking toe. We beschrijven het onderzoeksdesign, geven uitleg bij de steekproeven, argumenteren de wijze van dataverzameling in functie van de gehanteerde methoden en instrumenten en geven kort toelichting bij de analyse van data.

■ Doelstellingen en onderzoeksvragen

Dit onderzoek heeft als centrale doelstelling een beeld te schetsen van de vrije tijd en de vrijetijdsbeleving van kinderen en jongeren in de verschillende residentiële voorzieningen of instellingen. Hierbij is het belangrijk om inzicht te verwerven in de rol van het bestaande aanbod van de instellingen zelf, alsook van het bestaande jeugdwerkeraanbod erbuiten.

De keuze valt, in samenspraak met de klankbordgroep van het onderzoek, op de leeftijdsgroep 10- tot 18-jarigen. We focussen op dit leeftijdsbereik, omdat een bevraging van jonge kinderen over de vrije tijd een andere opzet vraagt die niet voorzien is in de opdracht. De bovengrens ligt op 18, de leeftijd waarop jongeren uit instellingen gaan.

Volgende drie onderzoeksvragen leiden het onderzoek:

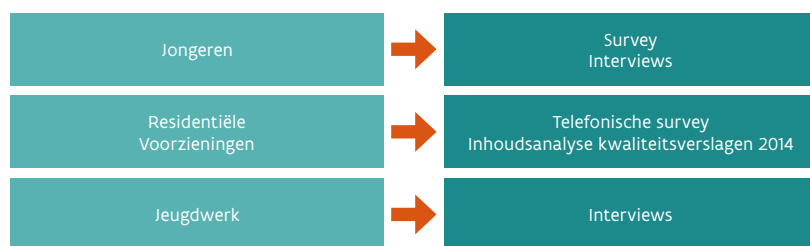
1. Wat zijn vrijetijdsactiviteiten waar de kinderen en jongeren die in voorzieningen verblijven, aan participeren?
 - a. Wat is de rol die de instelling opneemt in het invullen van de vrije tijd?
 - b. Hoe verloopt het keuzeprocess?
2. In welke mate maken kinderen en jongeren die in de voorzieningen verblijven, gebruik van het bestaande externe jeugdwerkeraanbod?
 - a. Welke elementen dragen bij tot een kwalitatief aanbod?
 - b. Voldoet het aanbod aan hun verwachtingen?
 - c. Wat zijn hun ervaringen met infrastructuur, begeleiding, plaats en tijd, bereikbaarheid, enzovoort?
3. Hoe beleven de kinderen en jongeren die in de voorzieningen verblijven hun deelname aan het vrijetijds- en of jeugdwerkeraanbod?
 - a. Wat is de plaats van het jeugdwerkeraanbod in de vrije tijd van deze kinderen en jongeren?
 - b. Welke redenen en drempels spelen een rol in (non-)participatie?
 - c. Hebben ze hierbij een voorkeur voor bepaalde initiatieven?

■ Onderzoeksdesign

Op het vlak van onderzoeksmethodologie vereisen bovenstaande doelen, mede door de diversiteit van de respondenten en hun specifieke situatie, een combinatie van verschillende werkwijzen. Er werd beroep gedaan op een **multimethodeaanpak**.

Jongeren, residentiële voorzieningen en jeugdwerk werden bevroegd. We combineerden interviews (individueel en in groep) van jongeren met een survey bij jongeren, en een telefonische bevraging bij residentiële voorzieningen, inhoudsanalyse van kwaliteitsverslagen en interviews bij jeugdwerkers. De combinatie van de kwantitatieve (survey) en kwalitatieve (interviews) benadering moet garanderen dat er zoveel mogelijk jongeren worden bereikt, dat er dieper kan worden ingegaan op de beleving van de jongeren, en dat er ook een uitgebreide kijk op de invulling en beleving van vrije tijd en de organisatie ervan wordt verkregen. Het belang van de twee methodes is niet gelijk. Kwalitatieve gegevens worden hoofdzakelijk ingezet om de kwantitatieve te kaderen en beter te begrijpen.

Figuur 2: Doelgroepen en methoden.

Het uitgangspunt is vrije tijd en vrijetijdsbeleving van kinderen en jongeren in de residentiële voorzieningen. Vrije tijd of vrij gekozen (of in te vullen) tijd zal in deze residentiële context diverse betekenissen oproepen, afhankelijk van de mate waarin het verblijf als ‘verplichting’ wordt ervaren. Daarom wordt er gewaakt over de representativiteit en de verdeling van diverse soorten residentiële hulpverlening en de spreiding ervan over Vlaanderen. De steekproeftrekking wordt verder toegelicht in 4.3.

Hieronder volgt een samenvattend overzicht van de methoden en deelpopulaties, gekoppeld aan de doelstellingen. Bij de bespreking van de dataverzameling wordt ingegaan op de verschillende deelmethode.

Tabel 4: Doelstellingen en methoden.

DEELDOELSTELLING	METHODE
Rol en achtergrond van de residentiële voorzieningen	
<ul style="list-style-type: none"> Inzicht in het instellingslandschap in Vlaanderen en de betekenis van vrije tijd en het vrijetijdsaanbod voor kinderen en jongeren die er verblijven 	Desk research: eerdere onderzoeken, beleidsdocumenten
<ul style="list-style-type: none"> Inzicht in de achtergrond, context, betekenis van het vrijetijds- en jeugdwerkaanbod in instellingsverband, alsook in bestaande samenwerking en knelpunten daaromtrent. 	Survey (telefonisch) van residentiële voorzieningen
<ul style="list-style-type: none"> Inzicht in de integratie vrije tijd en jeugdwerk als onderdeel van integrale zorg in residentiële voorzieningen 	Inhoudsanalyse van de kwaliteitsverslagen 2014 (selectie aangereikt door de Vlaamse gemeenschap)
Kinderen en jongeren, belevingen, ervaringen m.b.t. vrije tijd en jeugdwerk	
<ul style="list-style-type: none"> Inzicht in de beleving van vrije tijd en de deelname aan het vrijetijdsaanbod tijdens verblijf in een instelling. 	Survey (papier of online) van jongeren in voorzieningen
<ul style="list-style-type: none"> Inzicht in een genuanceerd/diepgaand beeld van de vrije tijd en de deelname aan het vrijetijdsaanbod tijdens verblijf in een instelling. 	Semigestructureerde interviews (individueel of in groep) van jongeren in voorzieningen
Het aanbod van het jeugdwerk met een specifiek aanbod	
<ul style="list-style-type: none"> Inzicht in de ervaringen en belevingen van gespecialiseerde jeugdorganisaties, met voorzieningen en met kinderen en jongeren verblijvend in een residentiële voorziening. 	Interviews (face-to-face of telefonisch) van jeugdwerk met activiteiten waaraan kinderen en jongeren uit voorzieningen deelnemen

Waar mogelijk wordt het principe van **triangulatie** gehanteerd. Bij triangulatie is het belangrijk dat een fenomeen of het te bestuderen vraagstuk vanuit diverse invalshoeken wordt bekeken. Een voorbeeld daarvan is de vrije tijd door de ogen van de jongeren tegenover de visie van de voorzieningen zelf. Dit laatste wordt daarenboven aangevuld door een inhoudsanalyse van de kwaliteitsverslagen die de voorzieningen jaarlijks moeten opmaken. Triangulatie in de sociale wetenschappen verwijst letterlijk naar de vergelijking van de verkregen informatie of resultaten met twee andere bronnen. Centraal bij triangulatie is het betrekken van of het bevragen van alle betrokkenen om zodoende een goed overzicht te krijgen van de invalshoeken en percepties (Harinck, 2007). Een belangrijk deel van de bevroegde jongeren verblijft in voorzieningen die zelf ook bevroegd werden. Een belangrijk deel van de bevroegde voorzieningen (33%) werden ook opgenomen in de inhoudsanalyse van de kwaliteitsverslagen. Wanneer de gegevens vanuit drie invalshoeken beschikbaar zijn (door jongeren, organisaties en verslagen), werden ze vergeleken om de kwaliteit van de data af te toetsen.

■ Steekproeftrekking

Voor de doelgroepen worden verschillende steekproefkaders gehanteerd. We geven telkens informatie over populatie, steekproefcriteria en respons. In tabel 5 wordt de spreiding van residentiële voorzieningen over provincies getoond. De voorzieningen kennen nog geen afbakening qua leeftijd van kinderen, alle voorzieningen zijn opgenomen in de tabel (voor dit onderzoek kwam bijvoorbeeld een deel van de CKG's niet in aanmerking door de leeftijdsgrens van 10 jaar).

Tabel 5: Populatie Vlaamse voorzieningen naar regio en soort. (Bron: data van Agentschap Jongerenwelzijn)

	ANTWERPEN	LIMBURG	OOST-VLAANDEREN	VLAAMS-BRABANT*	WEST-VLAANDEREN	TOTAAL
• CIG	2	1	1	2	2	8
• CKG	14	6	5	5	4	34
• Open en gesloten centrum Fedasil (+ OOC)	3	1		4	3	11
• Gemeenschaps- instelling	1			1	1	3
• Internaat	11	8	15	9	9	52
• K-dienst	2	4	5	4	3	18
• OBC	2	1	1	1	1	6
• OOOO	5	2	3	2	3	15
• Opvangcentrum Rode Kruis	2	3	3	3	2	13
• OVBJ	22	12	22	17	21	94
Totaal (n)	64	38	55	48	49	254

Opmerking: voorzieningen in BHG worden gerekend

JONGEREN EN KINDEREN

De centrale onderzoekspopulatie bestaat uit kinderen en jongeren van de leeftijdsgroep 10- tot 18- jarigen die in voorzieningen verblijven.

Via een gestratificeerde steekproefopzet van de residentiële voorzieningen werden de jongeren geselecteerd. Een steekproef werd getrokken uit de populatie aan residentiële voorzieningen in Vlaanderen. De gegevens werden aangeleverd door het Agentschap Jongerenwelzijn. Twee steekproefcriteria werden gehanteerd: provinciale spreiding en aard van de instelling. Het 'aantal jongeren in een instelling' was onmogelijk om als bijkomend steekproefcriterium te hanteren, aangezien dit zeer sterk varieert in de tijd en de beschikbare populatiegegevens dit niet voorzien. De steekproef werd met andere woorden opgebouwd door te voorzien in een spreiding over de vijf provincies en over de diverse types residentiële voorzieningen. Hierbinnen werd geen steekproef getrokken, omdat rekening werd gehouden met de haalbaarheid van een bevraging voor de voorziening en de leeftijdscriteria van de jongeren. In vele residentiële voorzieningen werd een groep/leeftijdsgroep bevestigd.

Er werd een hoofdstekproef getrokken, alsook een reservesteekproef. De reservesteekproef fungeerde als back-up bij een lage respons in de hoofdstekproef. Tussentijds werd de dataverzameling bijgestuurd door de steekproefrespons af te toetsen aan de steekproef. In bepaalde situaties werd een beroep gedaan op de reservesteekproef om een match te contacteren met gelijke kenmerken (zelfde regio, zelfde type instelling). In totaal namen er 450 jongeren uit 44 verschillende voorzieningen deel aan de survey, waarvan 334 ter plaatse of per post (papier) en 116 online. De voorzieningen kozen zelf het kanaal. In de onderstaande tabel spreken we echter van 446 jongeren uit 43 voorzieningen omdat 4 jongeren en 1 voorziening de algemene gegevens niet hebben ingevuld.

Tabel 6: Steekproefrespons jongerensurvey naar regio en soort voorziening.

	ANTWERPEN	BGH	LIMBURG	OOST-VLAANDEREN	VLAAMS-BRABANT	WEST-VLAANDEREN	TOTAAL
• CIG				9 (1)			9 (1)
• CKG	5 (1)						5 (1)
• Fedasil							0
• Gemeenschaps- instelling	13 (1)				9 (1)		22 (2)
• Internaat	43 (2)		8 (1)	67 (3)	42 (2)	13 (2)	173 (10)
• K-dienst	9 (1)						9 (1)
• OBC	19 (1)	9 (1)			8 (1)		36 (3)
• OIOC				9 (1)			9 (1)
• Opvangcentrum	9 (1)						9 (1)
• OVBJ	42 (5)		38 (4)	36 (3)	19 (4)	39 (7)	174 (23)
Totaal (n)	140 (12)	9 (1)	46 (5)	121 (8)	78 (8)	52 (9)	446 (43)

Opmerking: het aantal voorzieningen waar de jongeren verblijven staat tussen () / voorzieningen in BGH worden gerekend

De respons op de survey is hoog omwille van de combinatie van beschikbare invulmethodes en de inzet op persoonlijk contact (zie tevens de dataverzameling 4.4). Residentiële voorzieningen werden telefonisch vooraf gecontacteerd met de vraag deel te nemen. Papieren enquêtes werden zo veel mogelijk persoonlijk naar de instelling gebracht en ter plaatse afgenomen. Voor een beperkt aantal voorzieningen werd gewerkt met postenquêtes.

De steekproefrespons lijkt in grote mate op de populatieverdeling op instellingsniveau en regionaal gespreid. De steekproefrespons van kinderen en jongeren binnen de residentiële voorzieningen is voldoende groot.

Voor de steekproef van kinderen en jongeren in functie van de diepte-interviews werd in de mate van het mogelijke rekening gehouden met soort voorziening en de geografie. Verder werd rekening gehouden met bereidwilligheid om een gesprek aan te gaan en mogelijkheden binnen de voorziening om een gesprek in te plannen. In totaal werden 22 kinderen en jongeren bevestigd over verschillende soorten residentiële voorzieningen. De interviews werden vaak gekoppeld aan een afname van de enquête in een instelling of voorziening. Er vonden 2 groepsinterviews plaats, elk van 3 jongeren (plus 12, waarvan 4 jongens en 2 meisjes). De individuele interviews zijn naar geslacht en leeftijd ingedeeld in onderstaande tabel. Meer meisjes dan jongens gaven een interview, meer jongeren dan kinderen werden geïnterviewd.

Tabel 7: Overzicht kwalitatieve interviews kinderen en jongeren naar geslacht en leeftijdsklasse.

	MEISJE	JONGEN	TOTAAL
• 10-12 jaar	5	1	6
• 13-18 jaar	9	7	16
Totaal	14	8	22

RESIDENTIËLE VOORZIENINGEN

In totaal namen 87 medewerkers van 80 verschillende voorzieningen deel aan de bevraging. In een beperkt aantal voorzieningen werden meerdere medewerkers bevestigd. Het betreft grote voorzieningen met deelwerkingen. In hoofdzaak werd de gesloten vragenlijst vooraf doorgestuurd en afgenomen als een telefonische enquête. Waar het praktisch moeilijk bleek, vulden de respondenten de vragenlijst digitaal in. Indien nodig werden telefonisch of schriftelijk aanvullingen of verduidelijkingen gevraagd.

Het steekproefkader om kinderen en jongeren te bevragen werd tevens gebruikt om voorzieningen te bereiken. Voorzieningen werden gecontacteerd voor een bevraging van kinderen en jongeren én de organisatie. Waar het praktisch moeilijk was om kinderen en jongeren te bevragen, werd enkel de voorziening bevestigd. Aangezien de bevraging in hoofdzaak telefonisch gebeurde en dit minder tijdsintensief is dan een bevraging van kinderen en jongeren, is de steekproef voor de voorzieningen groter en zijn tevens voorzieningen bevestigd waarvan geen kinderen/jongeren een enquête invulden. Van alle voorzieningen die in aanmerking kwamen voor een bevraging (203) bereikten we 39,4% (80).

Dit aandeel is niet geheel zuiver vast te stellen aangezien in de administratieve data van het Agentschap Jongerenwelzijn een aantal voorzieningen over autonome afdelingen of deelwerkingen beschikken (worden apart geteld) en andere meerdere deelwerkingen onder één entiteit hebben.

Tabel 8: Populatietotaal van voorzieningen naar regio. Respons van voorzieningen tussen haakjes.

	ANTWERPEN	LIMBURG	OOST- VLAANDEREN	VLAAMS- BRABANT	WEST- VLAANDEREN	TOTAAL
• CIG	2 (1)	1	1	2	1 (1)	8 (2)
• CKG	14	6	5	5	6	34
• Fedasil	3 (1)	1		4 (1)	3	11 (2)
• Gemeenschaps- instelling	1 (1)			1 (1)	1	3 (2)
• Internaat	11 (2)	8 (2)	15 (7)	9 (3)	9 (4)	52 (18)
• K-dienst	2 (1)	4	5 (1)	4 (1)	3	18 (3)
• OBC	2 (1)	1	1	2 (2)	1	7 (3)
• OOOO	5 (1)	2 (1)	3 (1)	2 (1)	3 (1)	15 (5)
• Opvangcentrum	2 (3)	3 (1)	3 (1)	3 (1)	2	13 (6)
• OVBJ	22 (8)	12 (7)	22 (6)	17 (7)	21 (10)	94 (38)
Totaal (n)	64 (20)	38 (11)	55 (16)	48 (14)	49 (16)	255 (80)

JEUGDWERK

Voor de bevraging van het jeugdwerk werd een theoretische steekproef getrokken. Aangezien de jeugdwerkbevraging aanvullende informatie moet opleveren, is de provinciale spreiding van de jeugdwerkbevraging beperkt. De selectie gebeurde in samenspraak met de klankbordgroep. We hebben volgende jeugdwerkvoorzieningen bevroegd: Bizon, Lejo, Akindo, Arktos, Boothuis, Foyer, Gigos, Groep Intro, Jeugd Rode Kruis, Habbekrats, Tumult, Speelpleinwerking De Koraal, Betonne Jeugd.

■ Dataverzameling

Praten over vrijetijdskeuzes en de problemen die kinderen en jongeren ervaren op het gebied van vrije tijd blijkt vaak moeilijker te zijn voor jongeren dan volwassenen soms verwachten (Vettenburg Elchardus, Put & Pleysier, 2013; Huyge, Dehertogh, Mortemans, Van Assche, & Maelstaf, 2009). Dat is een belangrijke reden om gebruik te maken van een multimethodeaanpak.

INHOUDSANALYSE VAN KWALITEITSVERSLAGEN

Desk research werd ingezet voor een tweetal doelen. In eerste instantie zochten we naar informatie over het instellingslandschap in Vlaanderen. De uitgebreide literatuur over jongeren, vrije tijd en jeugdwerk raakt zelden aan de situatie van jongeren die in voorzieningen verblijven, terwijl in het welzijnslandschap de laatste jaren sterk wordt ingezet op het bestaande netwerk en context van de jongeren buiten de voorziening. De kans is groot dat vrije tijd geïntegreerd wordt in het totale behandelingsplan. De verkennende literatuur geeft een algemeen beeld van de stand van zaken van de te onderzoeken thema's.

Desk research werd daarnaast gehanteerd als basis voor de inhoudsanalyse van kwaliteitsverslagen met de bedoeling inzicht te krijgen in de wijze waarop vrije tijd en jeugdwerk geïntegreerd werden als deel van

de integrale zorg. Het betreft kwaliteitsverslagen zoals de voorzieningen die sinds 2014 moeten bezorgen aan de Vlaamse Gemeenschap. Het Departement Welzijn bezorgde 70 kwaliteitsverslagen.

De analyse gebeurde in twee fasen. In een eerste fase werden willekeurig een tiental verslagen geanalyseerd en werd gezocht naar topics die rechtstreeks of onrechtstreeks betrekking hebben op vrije tijd en jeugdwerk⁴. De bedoeling van deze eerste fase was een beperkt aantal terugkerende thema's die relevant zijn voor 'vrije tijd' op te lijsten, waardoor in een volgende fase een analysematrix gehanteerd kan worden. Dat vereenvoudigde de analyse van de 70 kwaliteitsverslagen, evenals de onderlinge vergelijking. Als resultaat van de eerste fase werden volgende terugkerende clusters van termen vastgesteld, die de basis vormen voor de gerichte inhoudsanalyse (tweede fase):

- vrije tijd, vrijetijd, vrijetijdsbesteding, vrije, activiteiten, besteding, hobby
- kamp, vakantie
- jeugdwerk, jeugdbeweging

Daarnaast werd bij de analyse in de tweede fase een onderscheid gemaakt tussen de kwaliteitsverslagen die 'vrije tijd' als afzonderlijk thema behandelen en deze waar vrije tijd of een van de andere thema's geïntegreerd werd in een ander onderwerp. Van de 70 bruikbare verslagen vermeldden 18 of 25% geen enkel sleutelwoord met betrekking tot vrije tijd.

SURVEY 10- TOT 18-JARIGEN

We werken met een eenvoudige vragenlijst met aangepaste lay-out, die niet langer dan 20 minuten in beslag neemt, zodat de jongeren geconcentreerd blijven. Op basis van de kenmerken van de doelgroep werd beslist een afzonderlijke vragenlijst te ontwikkelen voor de jongeren jonger dan 12 jaar en de jongeren ouder dan 12 jaar. Als derde werd een aangepaste versie gemaakt voor jongeren in gesloten instellingen: bijvoorbeeld een toevoeging van vrijetijdsactiviteiten, zoals 'gamen' of 'uitgaan met vrienden'. Het betreft beperkte verschillen, zodat de vergelijking tussen de groepen blijft. Om de jongeren te motiveren deel te nemen aan de vragenlijsten werden een aantal elementen geïntegreerd in de bevraging.

1. Voor een belangrijk deel (ongeveer 50% van de totale respons) van de bevraging was een onderzoeker aanwezig in de voorziening en werd de vragenlijst afgenomen onder begeleiding. Dit bevorderde de respons en de betrouwbaarheid van de dataverzameling.
2. We opteren voor een aangepaste kleuren lay-out en een vragenlijst in boekjes- of folderformat. Het eerste blad van de vragenlijst prikkelt de aandacht.
3. Er werd gewerkt met een wedstrijdelement en incentives. In meerdere voorzieningen werden groepsrijzen/incentives gegeven.

Naast de papieren versie werd een online enquête via Lime survey opgezet voor de plus 12-jarigen. Sommige voorzieningen gaven aan deze wijze te verkiezen, omdat online invullen voor jongeren aantrekkelijker en sneller is. In totaal werden 116 surveys online ingevuld en werden 334 enquêtes ter plaatse afgenomen of vulden de jongeren de enquête in nadat ze per post werd bezorgd aan de instelling. De te verkiezen werkwijze werd telkens besproken met de instelling.

⁴ Om de betrouwbaarheid te vergroten gebeurde de eerste analyse afzonderlijk door twee onderzoekers. De resultaten werden daarna vergeleken.

De vragenlijst bestond hoofdzakelijk uit enkelvoudige en meerkeuzevragen met gestructureerde antwoordcategorieën en schaalvragen, maar werd aangevuld met projectieve vragen en open vragen om de jongeren de kans te bieden aanvullende informatie, meningen en ervaringen te delen. Daarbij werd een format ontwikkeld dat inspeelt op hun leefwereld en taalgebruik en werden tekstballonen (balloontest) geïntegreerd.

De volgende thema's kwamen aan bod in de vragenlijst:

- Informatie over het verblijf in de voorziening(en)
- Perspectief op de huidige en gewenste situatie inzake vrijetijdsbesteding (in en buiten de voorziening)
- Positieve en negatieve ervaringen met de invulling van de vrije tijd (drempels, tekorten, uitdagingen) en rol van de voorziening
- Keuzevrijheid en beslissingsmechanismen over invulling van de vrije tijd
- Achtergrondinformatie : school, gezinssituatie, enzovoort.

De vragen werden vooraf in één instelling getest op gevoeligheid van thema's (bijvoorbeeld thuissituatie bij kinderen die weinig naar huis kunnen gaan), op timing en op begrijpelijkheid van de vragen.

SURVEY RESIDENTIËLE VOORZIENINGEN

Voor dit deel van de dataverzameling werd gekozen voor een telefonische bevraging omwille van het directe contact met de voorziening en de onmogelijkheid om binnen het bestek van het onderzoek ter plaatse te gaan bevragen. De voorzieningen werden telefonisch gecontacteerd voor de bekendmaking van het onderzoek en een afspraak voor de afname van de vragenlijst. Via een mail kregen ze extra informatie over het onderzoek en de vragenlijst, zodat dit met het team besproken kon worden. Verder werd de survey voor voorzieningen telkens meegenomen naar de plaatsen waar jongeren face-to-face werden bevraagd.

De vragenlijst bestaat uit een combinatie van meerkeuzevragen met gestructureerde antwoordcategorieën en open vragen, waardoor een genuanceerd beeld mogelijk wordt.

De vragenlijst peilt naar volgende informatie:

- Visie en beleid rond vrijetijdsbesteding
- Vrijetijdsactiviteiten binnen de voorziening, het eigen interne aanbod
- Deelname aan externe vrijetijdsaanbod
- Deelname aan jeugdwerkactiviteiten
- Samenwerking met organisaties en netwerk rond de instelling.

INTERVIEWS KINDEREN & JONGEREN

De interviews hebben een aanvullend karakter en geven de jongeren de gelegenheid dieper in te gaan op gevoelige onderwerpen. Individuele interviews verdienen in dit kader voorkeur boven groepsinterviews. Jongeren vertoeven al voortdurend in groepsverband en de peer-invloed bij vrijetijdsinvulling is een belangrijke factor. De keuze viel op het semigestructureerd interview en werd geleid door dezelfde basisvragen als de survey (weliswaar geherformuleerd) om vergelijkbaarheid mogelijk te maken. Tegelijkertijd biedt een semigestructureerd interview voldoende vrijheid voor de onderzoeker om zich aan te passen aan de 'bijzondere' situatie van de jongere en door te vragen en uitleg te geven waar een antwoord moeilijk lijkt.

Op welke wijze de interviews werden afgenomen gebeurde in samenspraak met de voorzieningen, waarbij rekening werd gehouden met het specifieke karakter van bepaalde voorzieningen en hun activiteiten. Dat

is meteen ook de belangrijkste reden waarom enkele interviews als groepsinterview werden afgenomen. De interviews werden opgenomen met een audiotoestel en daarna verbatim (letterlijk) door de interviewer uitgetypt.

INTERVIEWS JEUGDWERK

Een selectie van gespecialiseerde jeugdwerkorganisaties werd bevroegd. Omdat deze interviews aanvullend zijn, werd besloten met een open interview te werken aan de hand van een topiclijst. Dat gaf de interviewer de gelegenheid dieper in te gaan op specifieke initiatieven en/of problemen eigen aan een bepaalde situatie of werking. De eerste interviews met een derde van de deelnemende jeugdwerkorganisaties waren face-to-face. Op basis van de positieve reacties, het vlotte verloop en de tijdswinst werd besloten dat de volgende via telefonische interviews konden worden afgenomen.

Met de bevraging verkregen we info rond volgende onderwerpen:

- Hoe speelt het aanbod in op jongeren in residentiële voorzieningen?
- Hoe verloopt de samenwerking met voorzieningen?
- Wordt er een onderscheid gemaakt tussen jongeren uit voorzieningen en andere jongeren (meestal maatschappelijk kwetsbare jongeren)?

■ Analyses

De analyses zijn opgebouwd aan de hand van een *vraag-methodematrix* die de onderzoeksvragen aan de meetinstrumenten koppelt, om de multimethoden op de meest complementaire wijze te kunnen hanteren. Zowel kwalitatieve als kwantitatieve analyses werden afgetoetst aan dit schema. Het onderzoek heeft geen mixed method onderzoeksdesign, maar focust op een optimale inzet van verschillende methodes om verschillende onderzoeksvragen aanvullend aan elkaar te beantwoorden.

Beschrijvende statistische technieken vormden de basis van dit onderzoeksrapport. De verwerking gebeurde in het statistische analysepakket SPSS. De analyses werden in eerste instantie opgesplitst volgens de bevroegde doelgroep: kinderen en jongeren en voorzieningen. Het perspectief van jeugdwerk werd toegevoegd aan de gegevens over de voorzieningen. Vervolgens dienden de opeenvolgende onderzoeksvragen en deelvragen als leidraad.

Het zoeken naar systematische patronen door vergelijking van het datamateriaal vormde de basis voor de kwalitatieve dataverwerking. Elk interview en document werd meermaals doorgenomen en aan de hand van een codeschema opgedeeld. De interviews met jongeren werden aan de hand van centrale codes uit de onderzoeksvragen geanalyseerd. Voor de interviews met jeugdwerk werd een meer open en inductieve codeerwijze gebruikt. Door de aanwezigheid van de verbatim transcripten worden in het rapport citaten gebruikt ter illustratie van de uitspraken van respondenten. Ze dienen ter ondersteuning van de kwantitatieve resultaten. De open vragen uit de survey van de jongeren, maar vooral de open vragen van de telefonische interviews met de voorzieningen, werden geanalyseerd volgens de methode van de kwalitatieve dataverwerking. Het zoeken naar patronen en categorieën staat hierin centraal en niet de exacte aantallen of frequenties. Waar slechts een beperkt aantal categorieën het resultaat was van de open vragen, werd wel overgegaan tot het integreren van frequenties in dit rapport.

RESULTATEN JONGEREN

De kernvraag van dit onderzoek is hoe kinderen en jongeren in voorzieningen hun vrije tijd besteden. Het is heel belangrijk dat daarvoor kinderen en jongeren zelf aan het woord worden gelaten. In dit hoofdstuk worden de resultaten van de enquête besproken, aangevuld met citaten en bevindingen uit de kwalitatieve interviews met de kinderen en jongeren. Zoals bleek in de onderzoeksmethodologie zijn jongeren uit een grote verscheidenheid aan voorzieningen bevestigd. Dat resulteert in een verscheidenheid aan vrijetijdspatronen, afhankelijk van de karakteristieken van voorzieningen.

Het eerste deel biedt inzicht in wie kinderen en jongeren in voorzieningen zijn, alvorens verder te kijken naar hun vrijetijdsbesteding. Er wordt een profielschets van de kinderen en jongeren gegeven aan de hand van enkele achtergrondkenmerken. Daarna wordt ingezoomd op de invulling van vrije tijd. Een volgend deel staat stil bij de betekenis die de jongeren aan de vrije tijd in een voorziening geven en ten slotte wordt het hoofdstuk afgerond met de invloed van verschillende kenmerken van de jongere op zijn of haar vrijetijdsbesteding.

Het accent van dit onderzoek ligt duidelijk op de kinderen, jongeren en de voorzieningen. De verwerking van de interviews met het jeugdwerk worden daarom niet in een afzonderlijk hoofdstuk gepresenteerd. Hun vaststellingen en opinies worden ter illustratie geïntegreerd in dit hoofdstuk alsook in het hoofdstuk over de resultaten van de voorzieningen. Dit laat toe meteen een vergelijking te maken of aanvullingen te geven op uitspraken van de jongeren of van de voorzieningen.

■ Deelnemende jongeren

Zoals gebruikelijk geven we eerst een beeld van de jongeren die participeerden aan het onderzoek, beschreven in een aantal kenmerken zoals leeftijd, geslacht en voorziening waar ze verblijven. Vervolgens staan we stil bij kenmerken die doorheen de bespreking werden gebruikt om de groep op te delen en verklaringen voor vaststellingen te zoeken. We starten het overzicht met een indeling naar leeftijd en geslacht.

LEEFTIJD, GESLACHT, VOORZIENING

Tabel 9 toont op het vlak van leeftijd min of meer een gelijke spreiding binnen de respondentengroep. 34% is 12 jaar of jonger, 36% is tussen 13 en 15 jaar en 30% is 16 jaar of ouder. Het aandeel meisjes bedraagt 36,2%, het aandeel jongens 63,8%. 38,2% van de bevestigde meisjes is 12 of jonger, net geen 25% is ouder dan 16 jaar.

Tabel 9: Kruistabel respondenten volgens leeftijd en geslacht in kolompercentages. (n=447)

LEEFTIJDGROEP	JONGEN	MEISJE	TOTAAL
-12	31,2	38,2	33,8
13-15	35,4	37	36
16+	33,3	24,7	30,2
Totaal	285	162	447

Conform de gangbare cijfers in de jeugdzorg vinden we meer jongens in de oudste leeftijdsgroep. De verhouding jongens-meisjes is voor de gehele jeugdzorg respectievelijk 55% versus 45% (www.jongerenwelzijn.be). Het grotere aandeel jongens in voorzieningen wordt bevestigd in onze data. Ter vergelijking van leeftijden geven we de cijfers van 2013 van het Agentschap Jongerenwelzijn in Tabel 10, waar we het aantal jongeren in de bijzondere jeugdbijstand zien volgens leeftijd. De percentages werden berekend ten opzichte van het totaal aantal jongeren in de jeugdbijstand in 2013, dus niet enkel de jongeren in residentieel verblijf.

Tabel 10: Aantal jongeren volgens leeftijd in de bijzondere jeugdbijstand 2013.

	AANTAL	%
0-10 jaar	8692	32,3
10-12 jaar	3965	14,7
13-15 jaar	5451	20,2
16-18 jaar	7861	29,2
18+	978	3,6
Totaal	26947	100

Opmerking: Gedistilleerd uit de tabel Ratio van het aantal jongeren in de bijzondere jeugdbijstand (BJB), t.o.v. de totale jongerenbevolking naar begeleidingsjaar en leeftijd 2013 (www.jongerenwelzijn.be).

De meest recente versie van de regionale indicatoren in Vlaanderen meldt dat de jongeren tussen 15 en 19 jaar de grootste groep vormen in de jeugdzorg, waarvan 32% van de jongeren in de jeugdhulpverlening jonger is dan 10 jaar en die meer jongens dan meisjes bevat (VRIND, 2014). Ook deze gegevens tonen dus aan dat er meer jongens dan meisjes zijn.

De respondentengroep vertoont dus een gelijkaardige spreiding over de leeftijden heen. Uit deze cijfers kunnen we opmerken dat veel jongeren al voor de eerste maal in een voorziening terecht komen voor hun twaalfde. Veel kinderen komen al vrij jong met de residentieële zorg in aanraking. Dat heeft ongetwijfeld een impact op de socialisatie van deze jongeren.

De verdeling van de kinderen en jongeren in de bevraging volgens de verschillende voorzieningen zien we in de onderstaande tabel.

Tabel 11: Respondenten volgens voorziening.

	VOORZIENING	AANTAL	%
Internaat		173	38,9
Organisaties Bijzondere Jeugdzorg (OVBJ)		171	38,4
Observatie en Behandelingscentrum (OBC)		37	8,3
Gemeenschapsinstelling (GI)		22	4,9
Onthaal-, Oriëntatie -en Observatiecentrum (OOOC)		10	2,2
Centrum Integrale Gezinszorg (CIG)		9	2,0
K-dienst		9	2,0
Opvangcentrum		9	2,0
Centrum Kind & Gezin (CKG)		5	1,1
Totaal (n)		445	100.0

De jongeren die in internaten verblijven, kwamen uit 4 internaten buitengewoon onderwijs, 2 MPI's (Medisch Pedagogisch Instituut), 2 MFC's (Multifunctioneel Centrum) en 2 OC's (Orthopedagogisch Centrum). Ongeveer een even grote groep nam deel vanuit 24 verschillende organisaties bijzondere jeugdzorg die de module verblijf (residentieel) aanbieden. Iets minder dan 1 op de 50 respondenten participeerde vanuit 2 OOC's (Onthaal-, Oriëntatie- en Observatiecentra). Kleine groepen respondenten (9 à 10) kwamen uit één CIG (Centrum Integrale Gezinszorg), K-dienst of opvangcentrum.

Jongeren uit elke vorm van residentiële hulpverlening zijn daarmee vertegenwoordigd in de respondentengroep (we verwijzen naar de onderzoeksmethode voor meer informatie over spreiding).

VERBLIJFSSTATUS

We peilden naar kenmerken die de verblijfsstatus van de kinderen en jongeren vormgeven. In de eerste plaats gaan we na of het verblijf al dan niet het eerste is. Ten tweede wordt de verblijfsduur bekeken: is een jongere al een tijd (meer dan 6 maanden) in de voorziening of niet. Ten slotte wordt het beeld van de verblijfsstatus aangevuld door na te gaan of de jongere constant (ook in de weekends en vakanties) of met tussenpozen in de voorziening verblijft. Aan de hand van de combinatie van deze kenmerken krijgen we een zicht op hoelang en in welke mate een jongere structureel verblijft in de instelling.

Het kenmerk 'eerste of niet eerste voorziening' werd opgenomen in de vragenlijst, omdat er verschillen kunnen zijn tussen jongeren die de eerste keer in een verblijf terecht komen en jongeren die al ervaring hebben met residentiële opvang op allerlei domeinen. Het gaat dan om verschillen in continuïteit, engagement en mobiliteit. Dat zijn factoren die een impact hebben op de deelname aan bijvoorbeeld georganiseerde vrijetijdsbesteding. Het is een variabele die peilt naar de mate van institutionalisering van en de socialisatie binnen de vrije tijd en vrijetijdsbesteding. De onderstaande tabel toont dat voor twee derde van onze respondentengroep het niet de eerste voorziening is. Meer jongens dan meisjes verblijven voor de eerste keer in een voorziening.

Tabel 12: Het aantal respondenten volgens leeftijd, geslacht en of ze voor de eerste keer in een voorziening verblijven in kolompercentages.

		VOORZIENING		TOTAAL
		1 STE	NIET 1 STE	
Leeftijdsgroep	-12	33,6	66,4	128
	13-15	34,3	65,7	143
	16+	34,4	65,6	122
	Totaal N	134	259	393
Geslacht	Jongen	37,3	62,7	249
	Meisje	28,3	71,7	145
	Totaal N	134	260	394

Wanneer jongeren meerdere voorzieningen doorlopen, bestaat de kans dat ze begonnen vrijetijdsactiviteiten niet kunnen verderzetten omdat de voorzieningen niet hetzelfde interne aanbod hebben of omdat de verandering van locatie ervoor zorgt dat de jongeren niet meer gemakkelijk bij de externe vrijetijdsbesteding komen. In een eerste voorziening kan gemakkelijker getracht worden om een reeds bestaande vrijetijdsbesteding te behouden, bij volgende voorzieningen is dat wellicht al moeilijker.

“In de vorige voorziening behoorde capoeira tot het activiteitenaanbod, in de nieuwe instelling niet dus kan ik het niet meer doen” is bijvoorbeeld een van de antwoorden op de open vragen.

De grootste groep (ruim 7 op de 10) verblijft langer dan 6 maanden in de voorziening. De keuze voor de grens van 6 maanden werd ingegeven door de hypothese dat er een verschil kan zijn in hoe begeleiding verloopt rond vrijetijdsbesteding (belang, opbouwen interne vrijetijdsaanbod, deelname extern aanbod, socialisatie, enzovoort) bij kortverblijvende jongeren in vergelijking met die jongeren die voor een langere periode residentiële hulpverlening nodig hebben. Dat werd ook bevestigd in de gesprekken met de vertegenwoordigers van de voorzieningen. We gaan tevens na of er een verband is tussen enerzijds de verblijfsduur en anderzijds het geslacht en de leeftijd.

Tabel 13: Het aantal respondenten volgens leeftijd, geslacht en verblijfsduur in kolompercentages.

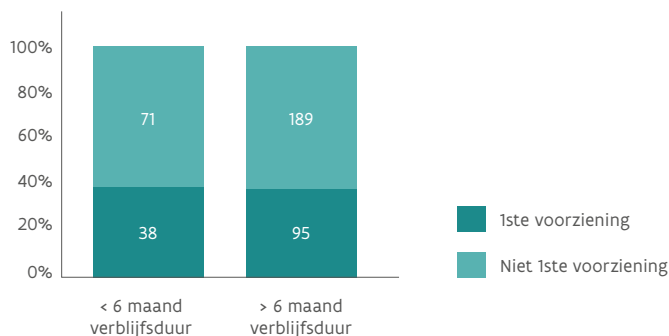
		VERBLIJFSDUUR		TOTAAL
		<6 MAANDEN	>6 MAANDEN	
Leeftijdsgroep	-12	24,3	75,7	148
	13-15	32,7	67,3	156
	16+	27,1	72,9	133
	Totaal N	28,2	71,8	437
Geslacht	Jongen	27,1	72,9	280
	Meisje	29,7	70,3	158
	Totaal N	28,1	71,9	438

Op het vlak van verblijfsduur is er een min of meer gelijke spreiding voor jongens en meisjes. Iets minder dan een derde van zowel de jongens als de meisjes verbleven korter dan 6 maanden in de voorziening op het moment van de bevraging.

De jongste leeftijdsgroep is het sterkst vertegenwoordigd bij het langere verblijf. In vergelijking met de andere leeftijdsgroepen zijn 13- tot-15 jarigen meer vertegenwoordigd in de groep die minder dan 6 maanden verblijft, wat te maken kan hebben met het opstarten van hulpverlening in die leeftijdsfase. Jongere kinderen verblijven misschien langer in de hulpverlening omwille van hun specifieke zorg en nood aan stabiliteit, de oudere leeftijdsgroep blijft misschien langer omwille van de voorbereiding op autonoom wonen.

Een volgende stap is om te bekijken of de duur van het verblijf gerelateerd is aan de eerste keer opvang of niet. Een hypothese zou kunnen zijn dat wie voor de eerste keer in een voorziening verblijft, een kortere duur kent.

Grafiek 7: Het aantal respondenten volgens verblijfsduur en of ze reeds verbleven in een voorziening.

Zowel voor de kinderen en jongeren die het eerst in aanraking komen met residentiële opvang, als voor zij die al meer dan één voorziening doorlopen hebben, verblijft iets meer dan twee derde van de jongeren meer dan 6 maanden in de instelling. Er is dus geen verband te zien tussen de verblijfsduur en de eerste opname. Ook kinderen en jongeren die voor het eerst residentieel verblijven, doen dat voor een langere tijd.

Dat het al dan niet continu in een voorziening verblijven een rol kan spelen in de vrijetijdsparticipatie, lijkt voor zich te spreken. Ongeveer 3 op de 10 respondenten geven aan continu in de voorziening te verblijven. Wanneer we de kenmerken van beide groepen bekijken, stellen we vast dat hoe ouder de jongeren in onze respondentengroep, hoe meer ze aangeven dat ze voortdurend in de voorziening verblijven: het stijgt van ongeveer een een vierde bij de min 12-jarigen naar ruim een derde bij de 16-plussers. Ook ongeveer 5% meer jongens dan meisjes wonen continu in de voorziening.

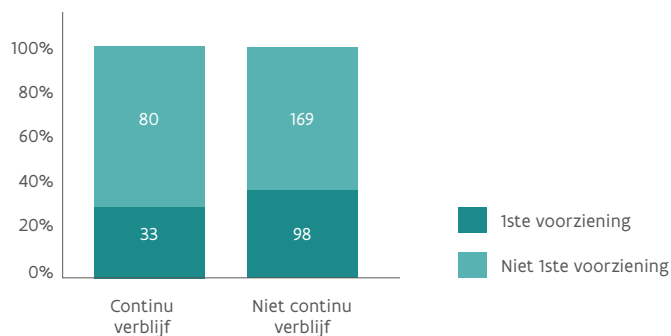
Tabel 14: Het aantal respondenten volgens leeftijd, geslacht en of ze continu in de voorziening verblijven in kolompercentages.

		VERBLIJF		TOTAAL
		CONTINU	NIET CONTINU	
Leeftijdsgroep	-12	23,7	76,3	139
	13-15	28,2	71,8	156
	16+	36,1	63,9	133
	Totaal N	125	303	428
Geslacht	Jongen	32,7	67,3	153
	Meisje	27,2	72,8	276
	Totaal N	125	304	429

Het grote aandeel 'continu wonen' van de 16-plussers is mogelijk deels te verklaren omdat hier ook de jongeren worden meegerekend die in gemeenschapsinstellingen verblijven, alsook de minderjarige asielzoekers. Dat zijn vooral 'oudere' jongeren die op het eind van het hulpverleningscontinuüm in de jeugdzorg zitten, soms al op de grens met de hulpverlening voor volwassenen. Dat werd gecontroleerd door de groep van de gemeenschapsinstellingen en asielcentra eruit te filteren.

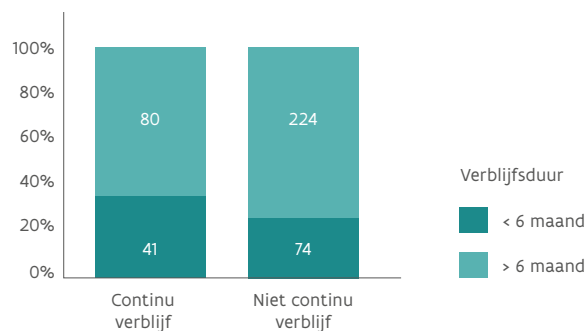
Tussen de categorieën geslacht, leeftijd, verblijfsduur, (niet) 1ste voorziening en continu verblijf werden geen significante verschillen gevonden.

Grafiek 8: Het aantal respondenten volgens continu verblijf en of ze reeds verbleven in een voorziening.

We bekijken de twee groepen (altijd blijvend of niet) nog naderbij. Bij de groep die continu verblijft in de voorziening stellen we vast dat het voor meer jongeren niet de 1ste voorziening is (+6,9%), maar evengoed dat het continu verblijf bij meer jongeren (+9,4%) korter is dan 6 maanden. Ook hier speelt bijvoorbeeld het effect van hulpverlening gericht op observatie en verdere oriëntering, dat vooral een kortdurend karakter heeft.

Grafiek 9: Het aantal respondenten volgens continue verblijf en verblijfsduur.

We buigen ons verder over het al dan niet continu in de instelling verblijven, door vakantie- en thuisregelingen in kaart te brengen (enkel voor wie de voorziening mag/kan verlaten). Een bijkomend aspect van residentiële opvang met een mogelijke impact op de participatie aan vrijetijdsactiviteiten is of de kinderen en jongeren tijdens weekends of schoolvakanties in de voorziening verblijven. Sommigen gaan in weekends en vakanties naar huis, anderen doen net dan een beroep op de hulpverlening. Respondenten mochten hier meerdere antwoorden aankruisen. De rubriek 'Niet van toepassing' verwijst naar die jongeren die sowieso niet buiten mogen, of die zelf aangaven onder verschillende regimes te vallen of in specifieke hulpverlenings- of thuissituaties te verkeren.

Tabel 15: Responstabel voor de vraag: Wanneer verblijf je in de voorziening?

	VERBLIJF	AANTAL	%
• Ik woon altijd in de voorziening (n=428)		125	29,1
• Tijdens de week		252	56,1
• Niet tijdens de week		42	9,8
• Niet van toepassing		134	31,3
• Totaal (n)		428	100
• In het weekend		29	6,8
• Niet in het weekend		212	49,5
• Niet van toepassing		187	43,7
• Totaal (n)		428	100
• Tijdens schoolvakanties		42	9,8
• Niet tijdens schoolvakanties		209	48,8
• Niet van toepassing		177	39,8
• Totaal (n)		428	100

Zoals eerder gemeld, woont 29% continu in de voorziening. Minder dan 10% van de totale groep verblijft in de schoolvakanties en/of de weekends volledig in de voorziening. De anderen gaan sporadisch of frequent naar huis.

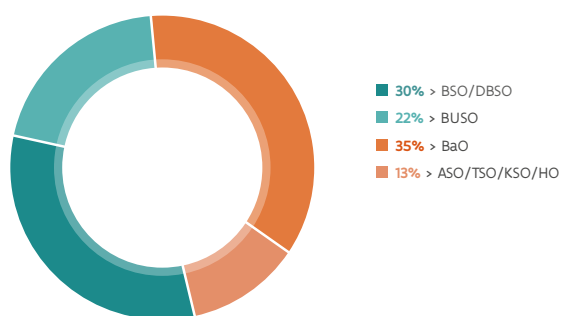
Echter, voorbeelden van antwoorden in de rubriek 'Niet van toepassing' zijn "Ik ga om de 14 dagen het weekend", "Ik ga soms naar huis", "Alleen in augustus", "Ik blijf hier in de week en moest ik ruzie hebben dan ben ik hier in het weekend", "Elke zaterdag naar huis", "Maandag naar pépé ... 's middags", "Ik woon tijdens de grote vakantie in de voorziening, maar tijdens andere vakanties niet." of "2 dagen per week i/d voorziening". Met uitzondering van "2 dagen per week in voorziening." betreft het toch allemaal antwoorden die erop wijzen dat jongeren vaak in de voorziening zijn. Wanneer we het verblijf op een continuüm zouden plaatsen, lijkt het eerder in de richting van (bijna) altijd in de voorziening dan systematisch weekend of vakantie bij het gezin.

SCHOOL

Ook de onderwijsvorm werd bevraagd, maar 50 bevroegden vulden hun onderwijsvorm niet in, daarvan weten we niet wat ze volgen (dit is een kleine 15% van de groep).

Bij min 12-jarigen werd niet bevraagd of ze in regulier of buitengewoon lager onderwijs schoolliepen, ervan uitgaand dat ze allen in het basisonderwijs zitten en vanuit de overweging om de vragenlijst zo spaarzaam mogelijk op te stellen voor de jongsten. Een onderscheid tussen buitengewoon en regulier lager onderwijs kunnen we bijgevolg niet maken.

Grafiek 10: Respondenten volgens onderwijsvorm. (N=397)

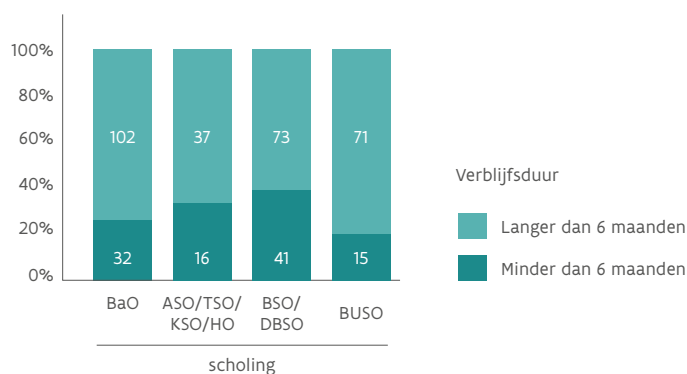

De groep jongeren die deelnam, is gespreid over verschillende onderwijsvormen. We kunnen concluderen dat de overgrote meerderheid van de jongeren in het secundair uit het beroepssecundair onderwijs (BSO) of deeltijds beroepssecundair onderwijs (DBSO) en het buitengewoon secundair onderwijs (BuSO) komt. Slechts 13% zit in het algemeen, technisch of kunst secundair onderwijs (ASO,TSO,KSO) of hoger onderwijs. Dat is een erg scheve vertekening ten opzichte van de Vlaamse jongerenpopulatie en hun onderwijsvorm. Vergeleken met de algemene cijfers voor het onderwijs in Vlaanderen voor 2e, 3e en 4e graad zien we dat 40,4% van alle leerlingen ASO, 31,3%, TSO, 26,1% BSO en 2,2% KSO volgt. Ongeveer 4,6% van de leerlingen volgt buitengewoon secundair onderwijs, 6,8 % van de lagere schoolkinderen zit in het buitengewoon basisonderwijs (BaO) (VRIND, 2014).

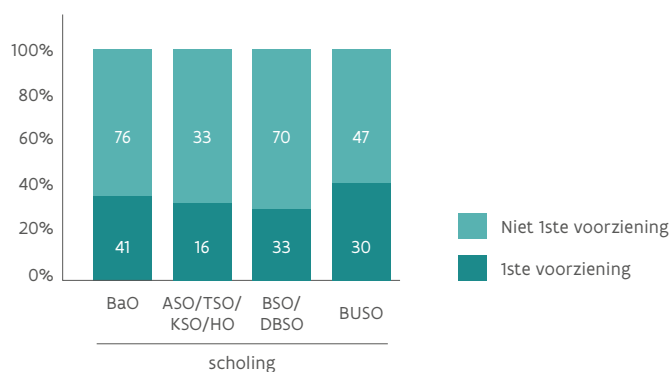
De scholing van de jongeren in relatie tot de voorziening leert dat het aandeel jongeren dat beroepsonderwijs volgt in de meeste voorzieningen het grootst is. Bij de internaten volgt bijna 7 op de 10 buitengewoon secundair onderwijs. Dat verschillende internaten gericht zijn op opvang van jongeren van het buitengewoon onderwijs, werkt dat natuurlijk in de hand.

Bekeken vanuit de kenmerken verblijfsstatus, zien we een gelijkaardige verhouding tussen de verschillende onderwijsvormen. In elke onderwijsvorm zien we dat het telkens een minderheid is die altijd in de voorziening woont, er minder dan 6 maanden verblijft of voor wie het de eerste voorziening is. De BSO/DBSO-groep omvat in verhouding meer jongeren die minder dan 6 maanden verblijven. Bij de BuSO-jongeren is de groep lange verblijvers het grootst. We zien weinig verschillen wat betreft eerste voorziening of niet tussen de onderwijsvormen.

Grafiek 11: Het aantal respondenten volgens scholing en verblijfsduur (n=387).

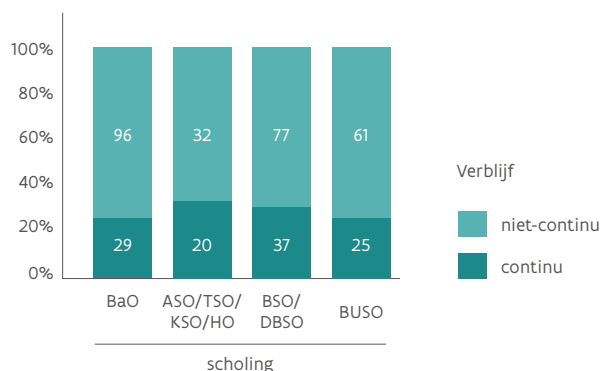
Grafiek 12: Het aantal respondenten volgens scholing en of ze reeds verbleven in een voorziening. (n=346)

Het feit dat bij de groep jongeren die lager onderwijs en buitengewoon secundair onderwijs volgen, verhoudingsgewijs meer (75% en meer) jongeren langer dan 6 maanden resideren in de hulpverlening is opmerkelijk, maar waarschijnlijk toe te schrijven aan het blijvende karakter van de hulpvraag of combinatie van ondersteuningsnoden (bv. gezinsvervangend voor de jongere kinderen, of door combinatie met psychische problemen bij de jongeren).

Wat betreft permanent verblijf, wonen er in de groep ASO/TSO/KSO/HO verhoudingsgewijs meer leerlingen permanent in de voorziening. Ongeveer 40% van die groep leeft permanent in de voorziening, tegenover een 20% van BaO, ongeveer 30% BSO en DBSO en 27% BuSO.

Grafiek 13: Het aantal respondenten volgens scholing en of ze continu in de voorziening blijven. (n=377)

Nog belangrijk om mee te nemen is dat uit onderzoek van Van Audenhove & Vander Laenen (2010) blijkt dat een op de twee jongeren de bijzondere jeugdbijstand verlaat zonder diploma (secundair onderwijs) of getuigschrift.

De vraag naar de schoolachtergrond zal echter verder niet worden meegenomen als variabele, aangezien in verkennende analyses werd vastgesteld dat er geen verbanden zijn met vrijetijdsbesteding in voorzieningen.

GEZINSSITUATIE

Om een zicht te krijgen op de achtergrond van de deelnemende jongeren, werd ook gevraagd naar woonsituatie, tewerkstelling en diploma van de ouders.

In Tabel 16 wordt duidelijk dat ongeveer 1 op de 5 jongeren altijd in de voorziening verblijft en dat wanneer ze niet in de voorziening verblijven, ruim 1 op de 4 bij de moeder woont en ongeveer 1 op de 6 bij samenwonende ouders verblijft. De respondentengroep verschilt sterk van de recente cijfers van Kind en Gezin (2015). Die zeggen dat van de kinderen jonger dan 12 jaar 85% opgroeit in een tweeoudergezin en 11,6% in een eenoudergezin. In verhouding tot het Vlaamse gemiddelde zitten er dus veel meer kinderen van gebroken gezinnen in voorzieningen (ongeveer 50%). Dat hier 95 of 21,7% van de kinderen en jongeren zegt altijd in de voorziening te verblijven en niet 125 of 29% zoals in Tabel 15 heeft misschien te maken met het feit dat de vraagstelling hier eerder verwijst naar de effectieve woonsituatie en niet naar de verblijfsduur. Anders gezegd, iets meer dan 1 op de 5 bevroegde jongeren ziet de voorziening als de plek waar ze wonen.

Tabel 16: Het aantal respondenten volgens scholing en of ze reeds verbleven in een voorziening. (n=346)

	AANTAL	%
• Ik woon altijd in de voorziening	95	21,7
• Ik woon alleen	3	0,7
• Enkel bij mijn mama (en eventueel nieuwe partner)	120	27,4
• Enkel bij mijn papa (en eventueel nieuwe partner)	37	8,4
• Bij mama en papa samen	71	16,2
• Afwisselend bij mijn mama en papa	60	13,7
• Bij een pleeggezin	13	3,0
• Andere*	40	9,1
• Totaal (n)	438	100

* Andere: bij grootouders (4), bij meter, vrienden, broer of zus, tante

In Tabel 17 valt het groot aandeel niet werkende moeders en vaders op. Dit is een duidelijk verschil met de recente gegevens (VRIND, 2014), waaruit blijkt dat de algemene tewerkstellingsgraad voor vrouwen (20-64 jaar) al 70% bedraagt en die voor de 25- tot 45-jarige vrouwen 85%.

Tabel 17: Responstabel voor de vraag: Wat is de werkstuuratie van je moeder en je vader?

	MOEDER		VADER	
	AANTAL	%	AANTAL	%
• Ken ik niet	13	3,0	45	10,8
• Werkt	156	41,2	104	24,9
• Werkt niet	200	46,8	211	50,6
• Ik weet het niet	38	8,9	57	13,7
• Totaal (n)	417	100,0	422	100,0

Volgens de cijfers van de EU-SILC 2014 worden alleenstaanden (22,4%) en eenoudergezinnen (36,4 %) in het bijzonder meer geconfronteerd met armoede dan gezinnen met meerdere inkomens (SILC, 2014). Om na te gaan hoe de arbeidssituatie in het volledige gezin is, wordt een combinatie gemaakt van vader en moeder. Zo worden de gegevens uit Tabel 17 herwerkt tot een werkbare variabele zoals te zien in Tabel 18, waarin de labels 'Beide ouders werken' of niet en '1 ouder werkt' worden gehanteerd.

Tabel 18: Respondenten volgens leeftijd, geslacht en werksituatie van de ouders.

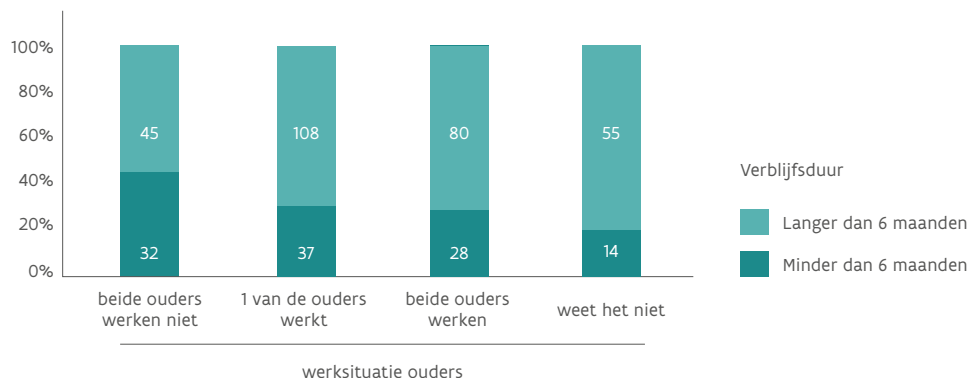
		BEIDE OUDERS WERKEN NIET	ENKEL VADER WERKT	ENKEL MOEDER WERKT	BEIDE OUDERS WERKEN	WEET HET NIET	TOTAAL
Leeftijdsgroep	-12	19,0	20,4	9,2	27,5	23,9	142
	13-15	20,0	22,1	21,4	22,8	13,8	145
	16+	18,2	17,4	16,5	33,9	14,0	121
	Totaal N (%)	78 (10,1)	82 (20,1)	64 (15,7)	113 (27,7)	71 (17,4)	408
Geslacht	Jongen	19,2	18,1	15,4	30,8	16,5	260
	Meisje	18,8	24,2	16,1	22,1	18,8	149
	Totaal N (%)	78 (19,1)	83 (20,3)	64 (15,6)	113 (27,6)	71 (17,4)	409

Kind in Vlaanderen vermeldt dat 91,3 % van de min 12-jarigen in een gezin met minstens 1 werkende ouder leeft. 8,7% van de kinderen in Vlaanderen leeft in een gezin zonder werkende ouder. Het aandeel is het hoogst bij eenoudergezinnen. Meer dan een kwart (26%) van de kinderen uit een eenoudergezin heeft geen werkende ouder. Bijna 2 op de 3 woont evenwel in een gezin waar beide ouders werken (Kind en Gezin, 2014). Kinderen en jongeren die in voorzieningen verblijven, hebben dus veel vaker niet werkende ouders (19,1%) dan het Vlaamse gemiddelde (8,7%). Het verschil is zeer groot en wijst, net als bij de gezinssamenstelling, op een sterk kwetsbaar profiel.

In verhouding tot leeftijd en gender zien we over het algemeen een spreiding van de verschillende werksituaties. Het aandeel "twee werkende ouders" is het grootst bij de oudste leeftijdsgroep en de jongens. Deze variabelen kunnen elkaar dus beïnvloeden in de verdere bespreking.

Bekeken vanuit variabelen die te maken hebben met het verblijf van de jongere, is enkel het kenmerk “kort- en langverblijvend” van enige betekenis (Grafiek 14). De werksituatie is voor de bevraagde groep niet van betekenis voor wat betreft het continu verblijven in een voorziening of het hebben van een instellingshistoriek.

Grafiek 14: Het aantal respondenten volgens werksituatie van de ouders en verblijfsduur. (n=399)

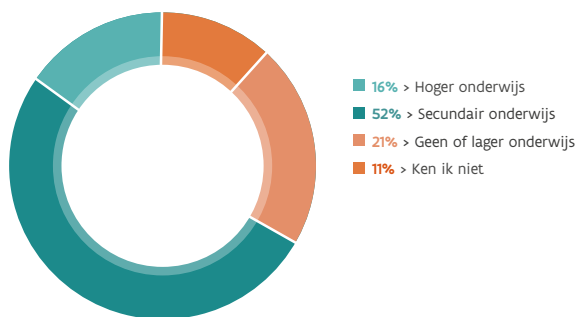
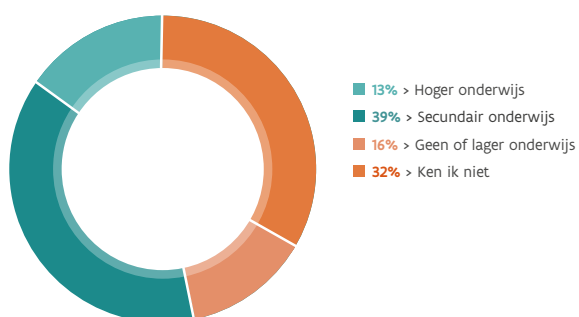

Bovenstaande grafiek toont dat jongeren uit gezinnen met twee niet-werkende ouders vaker een kort verblijf hebben dan jongeren waarbij minstens 1 van de ouders werkt of beide ouders werken. In het geval van minstens 1 werkende ouder verblijft een kwart tot een derde van de jongeren minder dan een half jaar in de voorziening. Speelt het feit dat beide ouders niet werken en dus toch thuis zijn, een rol in de kortere duur van het verblijf in een voorziening?

Ook de scholingsgraad van de ouders werd bevraagd, maar dan enkel bij plus 12-jarigen, vanuit de ervaring in eerder onderzoek dat de jonge kinderen minder accuraat op deze vraag kunnen antwoorden. De meerderheid van de plus 12-jarigen heeft deze vraag echter niet beantwoord of kent het diploma van vader of moeder niet. Gezien de lage respons nemen we deze gegevens ook niet verder mee in de bespreking. Onderstaande grafieken tonen dat de helft van de jongeren aangeeft dat hun moeder een diploma secundair onderwijs heeft, bij vaders bedraagt dat 39 percent. Bijna 4 op de 10 jongeren kennen het diploma van de vader niet.

Grafiek 15: Respondenten volgens scholing vader. (n=122)

Respondenten volgens scholing moeder. (n=116)

■ Hoe ziet de vrijetijdsbesteding van jongeren eruit?

Binnen deze rubriek gaan we in op de onderzoeksvraag “In welke mate maken kinderen en jongeren die in de voorzieningen en instellingen verblijven, gebruik van het bestaande jeugdwerkeraanbod?”.

Deze vraag wordt verder opgesplitst in de volgende vragen:

- Welke vrijetijdsactiviteiten doen deze jongeren binnen en buiten de voorziening?
- In welke mate kunnen ze hun vorige vrijetijdsbesteding binnen de voorziening voortzetten?
- Welke keuzes kunnen ze zelf maken? (Hoe kiezen ze?)
- Welke redenen en drempels spelen een rol in (non-)participatie?

Waar mogelijk worden de uitspraken uit de interviews gebruikt om de kwantitatieve analyse aan te vullen.

WAT DOE JE IN JE VRIJE TIJD?

Om de mogelijke impact van het verblijf in een voorziening op de vrijetijdsbesteding naar boven te brengen, wordt er een onderscheid gemaakt tussen activiteiten die binnen of vanuit de voorziening worden georganiseerd en activiteiten die kinderen en jongeren doen wanneer ze niet in de voorziening verblijven.

De meeste voorzieningen bieden zelf een activiteitenaanbod aan dat zowel binnen als buiten de residentie kan plaatsvinden. Meestal is het gericht naar de hele groep

“Er zijn leefgroepactiviteiten: afwisselend op woensdag of groepsvergadering of activiteiten woensdag (bv zwemmen, spelletjes spelen).” (meisje 11, jaar)

of is het afhankelijk van de mogelijkheden of opportunititeiten binnen de voorziening,

“In de voorziening wordt af en toe iets van activiteit gedaan, maar dat hangt van het budget af, vb. bowlen, poolen, pretpark, ... of opdrachtjes om geld in te zamelen om een uitstap te kunnen doen. (jongen, 16 jaar)

“Als ik op zondag hier ben, dan is er meestal een activiteit. Die mag dan wat duurder zijn, want dan zijn we maar met 2 of 3 en dan gaan we bv. poolen, bowlen, zwemmen. Dit is toch een beetje vrije tijd want dan kan ik naar buiten. De activiteiten zijn niet verplicht, maar als ik niet meega dan moet ik de hele tijd op mijn kamer zitten.” (meisje, 15 jaar)

of is het bewust gericht naar buiten, aangepast aan de ontwikkeling en behoeften van de jongeren.

“Er is PACT (puberactiviteiten) ... uitstapjes met de adolescenten van verschillende leefgroepen.” (meisje, 16 jaar)

Zoals eerder in de literatuur aangegeven, kan er een onderscheid gemaakt worden tussen passief-receptieve activiteiten of niet responsieve activiteiten (deze vragen geen bijzondere inspanning, competentie of betrokkenheid van de jongere, bijvoorbeeld tv-kijken/film, niets doen) en activiteiten die een mate van zelfbetrokkenheid vereisen (bijvoorbeeld een individuele inspanning, actie) (Säfvenbom & Sandahl, 2000). Binnen elke activiteitengroep (media, hobby, sport, op stap) komen deze beide typeactiviteiten voor. De categorieën en activiteiten die we aanboden in de vragenlijst, zijn gebaseerd op de bevraging van de JOP-monitor.

Mediagebruik

In de JOP-monitor voor mediagebruik zien we dat in het algemeen 77,6% van de jongeren wekelijks tot elke dag de computer gebruikt. 7% van de jongeren kijkt nooit tv (JOP-monitor, 2013). Uit onderstaande tabel blijkt dat het computergebruik van kinderen en jongeren in de voorzieningen in grote lijnen hetzelfde beeld vertoont.

Tabel 19: Frequentie van mediagerichte activiteiten binnen en buiten de voorziening.

Media (%)		NOOIT	AF EN TOE	VAAK	TOTAAL N
Televisie	Binnen	2,7	51,0	45,8	445
	Buiten	6,7	38,9	54,4	342
Muziek beluisteren	Binnen	9,6	36,1	54,3	429
	Buiten	14,5	27,6	57,9	342
Computergebruik	Binnen	14,7	38,2	47,0	434
	Buiten	13,3	30,9	55,8	330
Smartphone, gsm	Binnen	25,1	23,5	51,4	434
	Buiten	12,9	27,9	59,2	333
Lezen	Binnen	38,2	40,6	21,2	429
	Buiten	53,8	33	13,2	333
Gamen*	Binnen	20,0	24,3	20,0	289
	Buiten	25,1	33,6	41,2	211

Binnen de voorziening gebruiken opvallend meer jongeren nooit een gsm dan buiten de voorziening. Tijdens het verblijf in de voorziening wordt wel meer gelezen en minder muziek beluisterd. Dubbel zoveel jongeren zeggen buiten de voorziening vaak te gamen en verschillen daarvan niet veel van jongeren die niet in een voorziening wonen. Uit de jongste leerlingenbevraging van de VAD (2015) blijkt namelijk dat 80% van de 12- tot 18-jarigen minstens één keer per week digitale spelletjes speelt; 16% van de jongens speelt meer dan 14 uur per week.

Behalve lezen zeggen meer jongeren alle media buiten de voorziening vaker te gebruiken dan binnen de voorziening. Dat heeft onder andere te maken met de beschikbare media en het beleid van de voorziening.

“De groep +12 moeten 2 computers delen (op ‘computerdagen’) dus in de week ga ik niet vaak op facebook, maar in het weekend wel.” (meisje, 12 jaar)

Hobby's

Het uitvoeren van hobby's als vrijetijdsbesteding is vrij gelijklopend binnen en buiten de voorziening. Er zijn lichte verschillen, maar globaal genomen participeren de kinderen en jongeren even vaak aan hobby's of verenigingen wanneer ze in de voorziening verblijven als daarbuiten. Er is echter een zeer grote groep die de bevraagde hobby's nooit uitoefent.

Knutselen, naaien en tekenen worden meer gedaan binnen de instelling dan erbuiten, maar we zien vooral dat 60% dit nooit doet buiten de voorziening. Ook deelname aan jeugdbeweging, jeugdvereniging of kunstatelier gebeurt meer wanneer men in de voorziening verblijft. Daar merken we op dat meer dan 80% van de bevraagden niet aangesloten is. Globaal genomen kunnen we vaststellen dat 15% of minder van de jongeren onderstaande

hobby's op regelmatige basis opneemt, ongeacht of ze in de instelling of erbuiten zijn. Wat ze sporadisch doen, zijn vooral hobby's die geen aansluiting bij een georganiseerd aanbod vragen (bijvoorbeeld knutselen).

Tabel 20: Frequentie van hobby's binnen en buiten de voorziening.

Hobby (%)		NOOIT	AF EN TOE	VAAK	TOTAAL N
Knutselen, tekenen, naaien, ...	Binnen	40,2	45,5	14,3	435
	Buiten	59,5	30,2	10,3	331
Spelletjes	Binnen	30,1	57,2	12,8	429
	Buiten	55,1	32,3	12,6	325
Dieren verzorgen	Binnen	61,4	22,9	15,7	428
	Buiten	37,6	30,1	32,3	322
Jeugdbeweging	Binnen	83,3	9,0	7,8	424
	Buiten	83,3	8,7	8,0	331
Jeugdvereniging	Binnen	81,1	13,9	5,0	424
	Buiten	82,7	12,7	4,6	323
Kunstacademie of jeugdatelier	Binnen	84,5	8,0	7,5	425
	Buiten	87,3	7,1	5,6	323
Techniek*	Binnen	65,4	17,2	6,8	297
	Buiten	61,8	25,5	12,7	331

* enkel bevraagd bij plus 12

Bij het verzorgen van dieren is er wel een groot verschil binnen en buiten de instelling. Thuis zijn er soms huisdieren en in heel wat instellingen is er geen mogelijkheid om zorg voor dieren op te nemen. Nochtans zetten sommige voorzieningen in op werken en spelen met dieren als onderdeel van de hulpverlening.

"Ik wil heel graag een dwerghamster op mij kamer zodat er meer leven is. Op het einde van de maand zullen ze beslissen of ik het mag hebben en dan gaat mijn mama het kopen." (meisje 15 jaar)

Op het item 'spelletjes' wordt het verschil zichtbaar tussen de spelcultuur thuis en in de voorziening: er wordt binnen de voorziening toch meer gespeeld dan in de thuiscontext. Er zijn meer speelpartners (begeleiders, andere kinderen, enzovoort) of speelmateriaal aanwezig, of de beschikbare tijd wordt meer ingevuld met spelen, in tegenstelling tot buiten de voorziening.

Ruim 8 op de 10 jongeren nemen echter nooit deel aan georganiseerde vrijetijdsbesteding zoals jeugdbewegingen, -verenigingen of -ateliers. In de interviews halen enkele jongeren daar logische en eenvoudige redenen voor aan, ingegeven door hun specifieke situatie: familietijd primeert op georganiseerde vrije tijd.

"Ik heb nooit in de jeugdbeweging gezeten, nu ook niet. In het weekend ga ik naar mama en dat zou mijn weekend verpesten omdat ik dan niet bij mama ben." (meisje 12j)

"Ik ga niet naar de jeugdbeweging omdat ik in het weekend naar huis ga en dat is het enige moment dat ik mijn broers zie, ik wil alle tijd met hen doorbrengen." (meisje 11j)

Sport

Jongeren zeggen meer actief te sporten binnen de voorziening dan erbuiten: meer jongeren sporten met een club, op zichzelf of met vrienden binnen de voorziening. Dat is een afwijking ten opzichte van andere hobby's die we eerder hebben besproken. In meerdere voorzieningen is er tijd en ruimte om te sporten. Minstens 60% van de jongeren sport nooit in een sportclub, 27% doet dat nooit op zichzelf of met vrienden. Er is dus toch een aanzienlijke groep die niet vrijwillig sport binnen of buiten de voorziening (op school doen ze dit wellicht wel).

Tabel 21: Frequentie van sporten binnen en buiten de voorziening.

Sport (%)		NOOIT	AF EN TOE	VAAK	TOTAAL N
In een club	Binnen	60,3	16,6	23,1	416
	Buiten	70,4	10,3	19,3	321
Op zichzelf, met vrienden	Binnen	26,7	40,8	32,5	419
	Buiten	35,9	35	29,1	309
Als toeschouwer	Binnen	69,9	23,0	7,1	408
	Buiten	54,7	30,9	14,5	311

Een meer passieve omgang met sport (als toeschouwer) treedt vaker buiten de voorziening op. Het feit dat de voorziening hiervoor de ruimte of infrastructuur en mensen biedt of meer initiatief neemt in vergelijking met de thuissituatie, kan hier zeker een rol spelen.

Er wordt meer met vrienden gesport dan in clubverband.

We voetballen vaak en dat vind ik leuk, dus dat is goed. Er is een dagplanning: in de voormiddag les, namiddag kookactiviteit, daarna sport.” (jongen 17j, gesloten voorziening)

Op stap

Binnen de activiteiten die gevat worden onder de noemer 'op stap gaan', zijn er vrij grote verschillen op te merken binnen en buiten de voorziening. De vrijheid en mogelijkheden om buiten de voorziening op stap te gaan zijn duidelijk groter. De jongeren in gesloten instellingen antwoordden op de vragen 'op stap gaan' met niet van toepassing.

Tabel 22: Frequentie van op stap gaan binnen en buiten de voorziening.

Op stap (%)		NOOIT	AF EN TOE	VAAK	TOTAAL N
Op café	Binnen	60,7	35,1	4,2	285
	Buiten	33,5	38,5	28	218
Shoppen	Binnen	31,8	60,4	7,8	283
	Buiten	20,1	55,6	24,3	214
Jeugdhuys	Binnen	85,7	10,7	3,6	280
	Buiten	78,8	12,8	8,5	211
Rondhangen met vrienden	Binnen	28,1	47,5	24,5	278
	Buiten	15,4	38,9	45,7	208

Het lijkt logisch dat het op stap gaan minder gebeurt binnen of vanuit de voorziening dan wanneer de jongeren niet in de voorziening verblijven. Het jeugdhuis wordt het minst bezocht van alle voorgestelde activiteiten. Daar zien we een gelijkaardige participatiegraad als bij het georganiseerde jeugdwerk aanbod (jeugdbewegingen, jeugdverenigingen).

Rondhangen met vrienden gebeurt het meest, en dat zowel binnen als buiten de voorziening. Slechts 15% doet het nooit met vrienden, de overgrote meerderheid doet het dus wel. Dit hangt ook samen met vriendschappen die ontstaan binnen de voorziening. Aan de andere kant is het niet altijd eenvoudig om vrienden te ontmoeten.

“Ik ben het enige meisje in de leefgroep. Mijn BFF is recent vertrokken. In de andere leefgroepen heb ik nog wel vrienden. Als ik wil dat er een vriendin komt spelen, dan kan ik dat vragen aan de begeleiding die dit met mijn ouders bespreekt.” (meisje, 11 jaar)

Onder de categorie ‘andere’ bij het op stap gaan, geven enkele jongeren nog volgende aanvullingen: *Familiebezoek (naar mama gaan naar papa gaan), hobby’s (tekenen, dansen, zingen en muziek, hout en metaal), sporten (voetballen, basketballen, zwemmen, lopen, BMX’en, motocross) enkele jeugdwerkactiviteiten (Akabee, Habbekrats, Jeugd Rode Kruis, Vreugdeborg), vakantie (buitenlandskamp, op kamp met mijn voorziening of naar het buitenland met een groep) en naar de bib of de winkel.*

Het overgrote deel van deze aanvullingen werd al in kaart gebracht bij de voorgaande tabellen.

“Soms gaan we shoppen (voor 2 à 3 euro) of zwemmen.” (meisje, 14 jaar)

Vakantie

Ten slotte bekijken we hoe de bevroegde kinderen en jongeren hun vakantie doorbrengen. Er is gevraagd naar wat ze doen, en ook naar met wie ze dit doen (organisatie, familie, voorziening, enzovoort). Een vrij grote groep neemt nooit een van onderstaande vakantieactiviteiten op. Zo lezen we in Tabel 23 dat 1 op de 3 bevroegde jongeren bijvoorbeeld nooit op vakantie gaat met familie en dat 2 op 3 nooit deelneemt aan speelpleinactiviteiten.

Tabel 23: Frequentie van vakantieactiviteiten binnen en buiten de voorziening.

Vakantie (%)		NOOIT	AF EN TOE	VAAK	KEN IK NIET	TOTAAL N
Grabbelpas, Swap, gemeentelijke activiteiten	Binnen	56,0	16,4	4,8	14,5	414
	Buiten	71,7	9,9	4,2	14,1	283
Speelpleinwerking	Binnen	69,0	14,1	9,0	3,9	410
	Buiten	74,7	15,6	6,6	3,5	289
Op kamp	Binnen	34,5	41,3	21,8	0,7	412
	Buiten	64,9	27,9	6,9	0,4	276
Met familie	Binnen	/	/	/	/	/
	Buiten	36,7	42,4	20,9	/	278

Vanuit de voorziening gaat er voor vakantieplanning meer aandacht naar georganiseerde vrijetijdsactiviteiten dan vanuit de thuiscontext. Dat kan te maken hebben met het eigen vakantieaanbod vanuit de voorziening en de samenwerking met diverse ‘kampen’ of vakantieorganisaties: 2 op de 3 jongeren gaan op kamp met of vanuit de voorziening. Op kamp gaan met de voorziening is gezien de vaak complexe thuiscontext van de jongere een waardevol alternatief.

Gemeentelijke activiteiten zijn het minst gekend en slechts 1 op de 3 kinderen doet af en toe of vaak mee met de speelpleinwerking. Dat heeft veel te maken met het feit dat het grootste deel van de bevroegde jongeren ouder is dan 12 en dat speelpleinwerking vooral gericht is op lagere schoolleeftijd. Nochtans is er volgens de jeugdwerkbevraging heel wat interesse voor de speelpleinwerking en sluit hun aanbod zeker aan bij de behoeften en noden van deze jongeren.

Uit de jeugdwerkbevraging

Kinderen uit residentiële voorzieningen (Bijzondere Jeugdzorg) zijn aanwezig in de Speelpleinwerkingen. Het is niet de grootste groep: tussen de 10 en 20%. Een werking zoals De Koraal die actief is in een grootstedelijke context telt onder haar deelnemende kinderen een groot deel die behoren tot de financieel zwakkere groepen. De animatoren zijn niet op de hoogte van de achtergrond van de kinderen (met uitzondering van medische gegevens), omdat elk kind gelijk moet behandeld worden en dit hun attitude niet mag beïnvloeden.

“Als (groot)stedelijke vakantievoorziening ligt de aanwezigheid van kinderen uit voorzieningen in de lijn van de verwachting. Als laagdrempelige werking hoopt men door deze werkwijze verschillende kinderen te laten proeven van de activiteiten. Er is een sterk vermoeden dat kinderen zelf kiezen voor de speelpleinwerking of dat de voorziening toch rekening houdt met hun wensen. Dit vermoeden berust enerzijds op de reactie van de kinderen en anderzijds op de wisselende periode en verscheidenheid van kinderen die deelnemen. Kinderen komen soms 2 dagen, daarna andere kinderen en een tijdje later verschijnen sommige toch weer ten tonele. Indien de voorziening volledig voor hen zou kiezen zou het wellicht een vastere groep zijn die voor een langere periode naar de speelpleinwerking komt.” (Speelpleinwerking De Koraal)

Volgens de bevraging van jeugdwerk is er weinig verschil in populariteit van kampen tussen jongeren die vanuit de hulpverlening op kamp willen en hun leeftijdsgenoten. De verschuiving die ze merken in interesse en populariteit van kampen bij alle jongeren zijn ook zichtbaar bij deze groep.

Uit de jeugdwerkbevraging

“Er is geen onderscheid tussen jongeren uit voorzieningen en de andere jongeren wat populariteit van activiteiten betreft. Wel lijkt er een algemene trend (volgt dit een maatschappelijke trend, zijn jongeren misschien wat minder sportief... Moeilijk te zeggen) zich af te tekenen. Het avontuurlijke is minder populair. Voorbeeld: de rodeokampen met tochten, klimmen, kano, kayak, enz. is minder in trek en wordt dus beperkt. Ook themakampen zoals Asterix en Obelix doen het minder goed. Populairder zijn kampen met accenten op showbizz... en ook iets meer stadsbezoek.” (BIZON)

Uit de aanvullingen die jongeren meegaven over met wie ze hun vakantie doorbrengen (telling en Tabel 24), kunnen we een overzicht schetsen van de meest populaire actoren. De lijst spreekt voor zich, we verwijzen tevens naar het hoofdstuk over voorzieningen voor samenwerkingen tussen de instelling en andere organisaties.

Tabel 24: Inventarisatie van vakantieactiviteiten van de respondenten. (n=184, frequentie van vermelding tussen haakjes)

Algemeen	Specifiek (frequentie van vermelding tussen haakjes)
• Met specifieke organisaties (n=44)	Rode kruis (16), stappen met Bizon (10), YAR (1), Banaka (3), Tumult (2), Pirliewiet (2), Ajok (2), Akindo (2), Bloemenstad (2), Knoest (2), Lejo-Jowe (1), Sogeha (1)
• Vanuit de voorziening (n=43)	Met de leefgroep (18), Terloo (11), Passant (5), Cidar (3), MFC-kamp (3), Elegast (2), Espero (1)
• Sportkampen (n=36)	Sport (10), voetbal (9), paardrijden (9), dansen (6), boardx (1), turnen (1)
• Thema kampen niet gespecificeerd (n=35)	zee (8), Ardennen (7), fietsen (7), paintball (3), smurfen (2), avontuur (2), boerderij (2), Piratenkamp (1), cultuur (1), bouwkamp (1), Koor (1)
• Met de jeugdbeweging (n=23)	Chiro (11), Scouts (6), Open kamp (4), jeugdbeweging (1), KLJ (1)
• Met vakantieorganisaties (n=17)	Kazou CM (4), Diggie boerderij (3), Duinenheide (3), Joetz (3), Kena (2), Crejacsie (1), Wigwam (1)
• Buitenland, internationaal kamp (n=7)	Naar eigen land (1), Spanje (2), Italië (2), buitenland (1), Parijs (1)
• Vanuit school (n=4)	Buso (2), school (2)
• Met jongerenorganisaties (n=3)	Bloso (1), Speelplein (1), Hujo (1)

Wanneer we de antwoorden 'op vakantie met familie' verbinden met 'op kamp buiten de voorziening' dan stellen we vast dat hoe minder met familie op vakantie wordt gegaan, hoe meer kinderen en jongeren op kamp gaan. Hoe minder ze op kamp gaan, hoe meer ze met familie hun vakantie doorbrengen (Cramer's $V=0.196$, $p=0.002$). Vrijtijdsinvulling tijdens de vakantie lijkt hier een of/of verhaal. Als ze niet op vakantie (kunnen) gaan met familie, dan is er de mogelijkheid van het kamp.

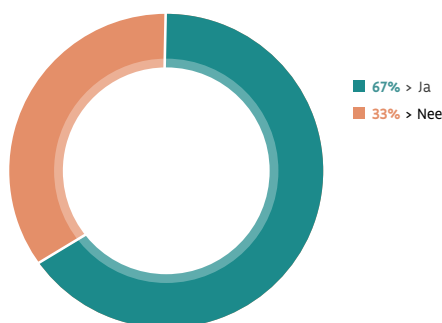
KAN JE JE VRIJETIJSBESTEDING VERDER ZETTEN IN DE INSTELLING?

In de situering van het onderzoek gaven we al aan dat de overstap naar een residentiële omgeving ingrijpend kan zijn voor het leven van de jongere, maar ook daarna. In dit perspectief is de vraag naar het kunnen voortzetten van een (al dan niet georganiseerde) vrijetijdsbesteding belangrijk. Het biedt een expliciete connectie met het leven vóór het verblijf. De aansluiting behouden met de vrijetijdscontext kan mogelijk ook helpen om na de hulpverlening het leven terug op te pikken of verder uit te bouwen. Dat kan anders zijn voor jongeren die in gesloten instellingen verblijven wegens als misdrijf omschreven feiten. Voor hen kan het net de bedoeling zijn dat ze breken met vroegere vrienden of bepaalde netwerken.

De meerderheid geeft aan dat ze hun vrijetijdsbesteding konden verderzetten, bij 33% bleek dat niet mogelijk.

Grafiek 16: Respons op de vraag: 'Kan je dezelfde activiteiten blijven doen sinds je in de voorziening verblijft?' (n=429)

Het spreekt voor zich dat dit antwoord afhankelijk is van de aard van de vrijetijdsbesteding (bijvoorbeeld passieve/receptieve versus actieve/responsieve activiteiten, georganiseerd versus niet-georganiseerd) en de aard van de hulpverlening. Wanneer we de antwoorden uitsplitsen volgens voorziening, dan merken we dat deze verhouding inderdaad opgaat voor jongeren in CIG, internaat, OBC en CKG. Er is een verschuiving naar drie vierde (ja) en een vierde (nee) voor jongeren die verblijven in een K-dienst en OVBJ. Dat 4 op de 5 jongeren in een OOC zeggen de vrijetijdsbesteding te kunnen voortzetten, heeft waarschijnlijk te maken met het kortdurende en minder ingrijpende karakter van de hulpverlening. De balans naar nee slaat vooral door voor jongeren uit een opvangcentrum, waar iets meer dan de helft zegt de vrijetijdsbesteding niet te kunnen voortzetten. Voor jongeren in een gemeenschapsinstelling ligt het ook moeilijker: bijna 4 op de 5 zegt de vrijetijdsactiviteiten niet te kunnen voortzetten in de instelling.

"Ik heb in de Chiro gezeten ... maar dat is gestopt met die jeugdrecht en al die dingen..." (jongen, 15 jaar)

Gevraagd naar welke activiteiten ze hebben moeten stopzetten, gaven 83 van de 140 jongeren die iets hebben stopgezet een aanvulling (Tabel 25). Enkelen gaven aan dat ze een activiteit moesten stopzetten omdat die in de vorige voorziening werd aangeboden en nu niet meer. Voor een deel van de jongeren is het vergelijkingspunt dus niet de thussituatie maar het aanbod in de voorgaande instelling.

Tabel 25: Inventarisatie van activiteiten die niet meer worden uitgeoefend sinds het verblijf in de voorziening. (n=84, frequentie van vermelding tussen haakjes)

Algemeen	Specifiek
• Sporten in club verband (5)	Voetbalploeg, zwemmen, dans, judo, ballet.
• Sporten recreatief (24)	Pleintje voetballen, bmx'n, mountainbike, zwemmen, fitness, fietsen, volleybal
• Hobby (13)	Capoeira (vorige voorziening), tekenen, schrijven, paardrijden, hond wandelen, park wandelen, met dieren spelen, alleen fietsen, fietsen in de straat
• Media (8)	Gamen, sociale media, pc, Xbox, Playstation, tv-kijken
• Op stap (10)	Vrienden afspreken, cinema, shoppen, hangen, naar de boerderij, fuiven, match voetbalstadion, naar zee, elke dag op stap met vrienden
• Spel/spelen (11)	Buiten spelen, spelletjes doen, vrij spelen, spelen met zusje, vrienden, buiten spelen, bomen klimmen
• Sociale activiteiten (16)	Gezelschapspelletjes met het gezin, dingen met familie en vrienden doen, met burenspreken, blijven slapen bij vriendin
• Jeugdwerk (4)	Habbekrats, KSA, speelplein, scouts

Afgezien van sociale activiteiten die jongeren vanuit een bepaalde setting of structuur niet meer kunnen doen (onder meer in gemeenschapsinstellingen), toont Tabel 25 toch heel wat activiteiten die haalbaar en eventueel wenselijk zijn om te organiseren of voort te zetten binnen een voorziening.

Uit de jeugdwerkbevraging

De bevroegde WMKJ's worden door een voorziening zelden op de hoogte gebracht van de plaatsing van een van hun deelnemers in een residentiële voorziening. Wegblijven van een jongere doet het vermoeden rijzen van plaatsing. Aangezien het hier vaak 15 plussers betreft, zouden de jongeren altijd de kans moeten krijgen om dit mee te delen aan het jeugdwerk. Deze informatie is belangrijk om de continuïteit van het opgebouwde traject te verzekeren wanneer de jongere terug naar huis kan. Dit geldt zeker voor de erg kwetsbare jongeren. Tijdens het verblijf is deelname niet altijd mogelijk omdat de voorziening vaak niet in de buurt van de vroegere woonplaats ligt. Nu wordt het jeugdwerk meestal onrechtstreeks op de hoogte gebracht. Via facebook of via vrienden, maar zelden via de voorziening. In Betonne Jeugd is het op initiatief van de jeugdwerker dat er contact wordt onderhouden met jongeren die opgenomen zijn in de psychiatrie of in de gevangenis terecht komen. Continuïteit is voor deze jongeren extra belangrijk. Voor jongeren die onder huisarrest staan is er ook geen eenduidige beslissing. De Foyer wordt gecontacteerd om deelname aan de activiteiten mogelijk te maken, terwijl Betonne Jeugd thuis al jongeren heeft bezocht die zich steendood vervelen en aan geen enkele activiteit kunnen deelnemen.

We bekijken de redenen tot stopzetting aan de hand van de antwoorden op de open vraag die door 76 jongeren werd ingevuld.

Tabel 26: Inventarisatie van redenen voor het niet verderzetten van activiteiten van de respondenten. (n=76, frequentie van vermelding tussen haakjes)

Algemeen	Specifiek
• Het verblijf (16)	Omdat ik op internaat zit, omdat ik hier zit, ik zit in een instelling.
• Context voorziening/hulpverlening (27)	Het mag niet. Regels in voorziening. Omdat er minder tijd is. Ik heb te weinig vrije tijd hier. Omdat ik alleen in weekend naar huis ga. Omdat dit geen gezin is. Omdat het te duur was voor de leefgroep. Moeilijk te organiseren.
• Persoonlijke context (7)	Te oud. Omdat ik dat nu nog niet mag. Omdat ik geen tijd heb. Mijn papa wil dat niet. Omdat ik er in de problemen geraak.
• Context vrijetijdsaanbod (binnen en buiten) (13)	Ik heb geen playstation. Geen wifi of DJ'en. Er is geen hond. Je mag geen gevechtssporten doen. Ik heb geen tegenstander. Omdat de paarden thuis zijn. Omdat het ver is.
• Interesses veranderen (9)	Omdat ik niet meer wil gaan en nu doe ik chiro. Omdat ik nu wel een hobby heb die ik wel wil blijven doen. Tijden veranderen.
• Sociaal netwerk ontbreekt (4)	Vrienden zijn buiten. Omdat ik verder van hen zit. Vrienden lieten mij in de steek

Hoe de context van het verblijf in een voorziening sommige jongeren parten speelt, wordt ook duidelijk in onderstaande citaten.

“Ik heb airtrack gedaan maar ben ermee gestopt omdat mijn ouders ervoor moeten betalen ... ook omdat ik het niet meer graag doe en eigenlijk atletiek wil gaan doen. Maar ik mag geen atletiek gaan doen omdat de begeleiding het niet handig vindt om voor 1 persoon te rijden. Er zijn nog andere kinderen in de voorziening die airtrack doen.” (meisje 12 jaar)

Niet alleen de groepsbenadering zorgt voor drempels, sommige jongeren passen zich al vooraf aan de instellingscontext aan.

“Ik zou willen basketballen maar dat is niet dichtbij. Ik heb dat nog niet gezegd tegen de begeleiding dat ik dat wil doen, maar ik weet dat dat waarschijnlijk te ver is want dat is hier niet echt in de buurt.” (meisje 14 jaar)

Anderzijds leren kinderen en jongeren een andere, gepaste vrijetijdsbesteding kennen vanuit het activiteitenaanbod in de voorziening:

“Ik heb vroeger paardrijden gedaan maar nu niet meer omdat ik op internaat zit, want nu kan ik nooit buiten gaan. Maar ik vindt het niet erg dat ik niet meer paardrijden want ze doen hier ook uitstapjes in de vakanties en ze gaan zwemmen, bowlen, er is een moestuin enz.” (meisje, 12 jaar)

Maar ook dat is niet altijd met positief gevolg.

“Nu ben ik gestart met toneel. Als ik terug naar huis zou gaan, uit de voorziening, dan zou ik toneel niet kunnen blijven doen omdat mijn ouders dat niet kunnen betalen.” (jongen, 16 jaar)

Ondanks de inspanningen van de voorziening of de hulpverlening blijft de interesse voor vrijetijdsactiviteiten in de ontwikkeling van de adolescent afhankelijk van de readiness voor de ervaring en van de goodness of fit tussen de adolescent en het vrijetijdsgebeuren. Dat zien we weerspiegeld in het volgende citaat.

“Ik heb verschillende hobby's gedaan: dans, scouts, chiro, turnen, judo. Ik verlies mijn interesse daar heel snel in. Het is nooit mijn ding en dan vindt ik het lastig om daar steeds weer naartoe te moeten gaan, dus dan ben ik gestopt.” (meisje, 16 jaar)

Dat eerdere vrijetijdsactiviteiten worden verdergezet vanuit de voorziening is niet alleen onmogelijk, maar misschien ook onwenselijk voor sommige jongeren. Voor sommige jongeren is het juist aangewezen om te stoppen met bepaalde activiteiten en net geen contact meer te hebben met het vroegere milieu. Maar wat komt er dan in de plaats en hoe wordt dat dan ervaren?

“Ter vervanging van Chiro en bmx, zijn ze aan het bekijken of ik kan gaan pingpongen.” (jongen, 15 jaar)

“Er zijn activiteiten op woensdag: bv bowlen, zwemmen, schaatsen, naar de film ... activiteiten met de groep zijn vaak tegen mijn zin. Er zijn meer jongens dan meisjes en de meisjes durven niet op te komen voor hun mening.” (meisje 16 jaar)

“Er zijn activiteiten met de leefgroep: muziek, sporten, knutselen. Ik zie deze activiteiten niet als vrije tijd ... we moeten heel hard luisteren, we kunnen ook naar onze kamer gestuurd worden. De pauzes op de kamer zijn vrije tijd omdat je dan mag kiezen wat je doet, behalve tv kijken.” (jongen, 12 jaar)

■ Hoe beleven jongeren hun vrijetijdsbesteding?

"Ik doe allerlei activiteiten: zwemmen, cinema, film kijken thuis, verstoppertje in het donker, ... maar de activiteiten in de voorziening zijn voor mij geen vrije tijd." (meisje, 11 jaar)

In deze rubriek gaan we dieper in op de vraag hoe kinderen en jongeren die in de voorzieningen en instellingen verblijven hun vrije tijd en deelname aan het vrijetijdsaanbod beleven. We zochten ook naar de rol die de instelling hierin speelt, bijvoorbeeld Infrastructuur, of via de mate van inspraak die jongeren hebben in het aanbod of de samenstelling ervan.

WAT IS VRIJE TIJD?

De betekenis of beleving van wat vrije tijd is voor kinderen en jongeren in een voorziening, werd bevraagd via de interviews en niet via de vragenlijst. Aanvankelijk roept het dezelfde associaties op als voor hun leeftijdsgenoten die niet in een voorziening verblijven.

"Vrije tijd is met vrienden rondhangen en buiten spelen." (meisje, 12 jaar)

"Geen school en je amuseren, amuseren is karten, in de zetel zitten, voetbal kijken, bmx'en"
(jongen 15 jaar)

Sommige jongeren verwijzen expliciet naar activiteiten buiten de voorziening om vrije tijd te omschrijven.

"Vrije tijd betekent gewoon los zijn en niet altijd hier zitten, gewoon een keer buiten gaan en niet altijd binnen zitten. Naar buiten gaan om vrienden te zien." (jongen, 16 jaar)

"Hobby's, naar je ouders gaan, met vrienden op stap gaan, activiteiten buiten de voorziening"
(meisje, 15 jaar)

Het kunnen omgaan met vrienden speelt een belangrijke rol.

"Vrije tijd is buiten de voorziening, weggaan met vrienden, een vrije namiddag met vrienden."
(meisje, 14 jaar)

Vrije tijd als tijd en activiteit wordt mee gedefinieerd of krijgt vorm door alles wat buiten school nog extra moet in de voorziening. Vrije tijd is dan alles wat zonder begeleiding of niet door de voorziening georganiseerd wordt. Vrije tijd als niets doen, de rust, het ontspannen, enzovoort. Weg van alles wat moet in een voorziening, niet alleen fysiek weg maar ook de mentale ruimte nemen.

"Dat je je kan ontspannen en gewoon even niets doen." (meisje, 16 jaar)

"Dat je kan spelen en dat je eventjes gewoon niet aan therapie moet doen. Rusten of rustig bezig zijn." (jongen, 12 jaar)

Voor andere jongeren verwijst vrije tijd naar autonomie, of naar wat daar al dan niet van overblijft in de instelling.

“Vrije tijd is zelf beslissen.” (jongen, 17 jaar)

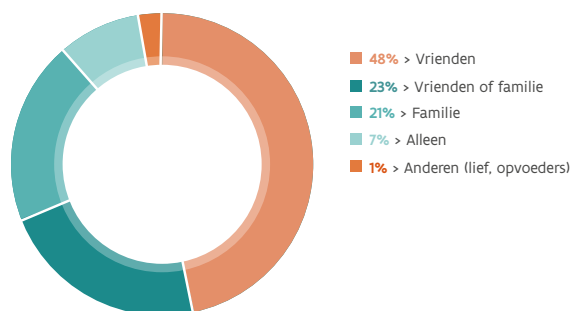
“Wanneer je kan doen wat je wilt. Als je niet met school of werk moet bezig zijn. Opstaan wanneer je wil en je dag plannen zoals je wil.” (jongen, 17 jaar)

“In een gesloten voorziening is vrije tijd meestal opgelegd, we hebben dus niet écht vrije tijd! ‘s Morgens TV kijken en radio luisteren, tussen de lessen door 10min pauze in de polyvalente zaal, maar dat is geen echte vrije tijd.” (jongen, 17 jaar)

Is opgelegde, voorgestructureerde, ingevulde en/of begeleide vrije tijd nog echte vrije tijd? Vrije tijd lijkt te verschrompelen tot dat wat overblijft na alles wat is ingenomen door de voorziening, vrije tijd wordt datgene wat gemist wordt.

Dat vrije tijd vooral betekenis krijgt door omgang met vrienden, of tijd door te brengen met vrienden en/of familie, is in die context niet verwonderlijk (Grafiek 17). Een beperkt aantal jongeren vult liever de vrije tijd alleen in.

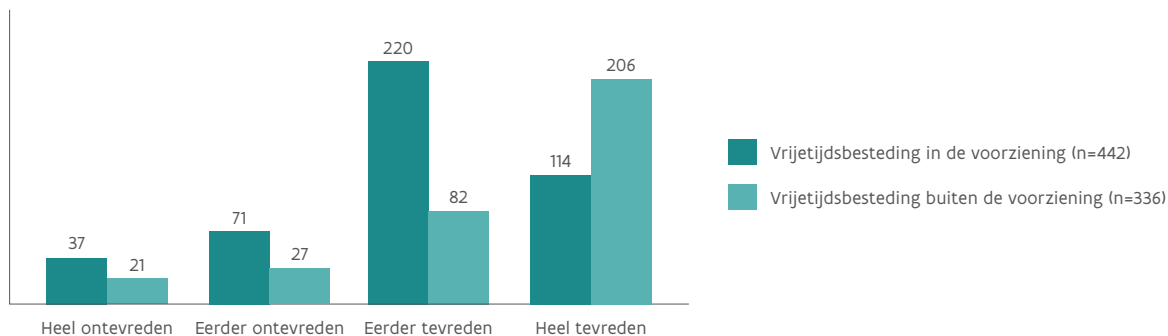
Grafiek 17: Respons op de vraag: 'Ik breng mijn vrije tijd het liefst door (met)... (n=414)

TEVREDENHEID

Op de algemene vraag hoe tevreden de kinderen en jongeren zijn over hun vrijetijdsbesteding, antwoordde een meerderheid opvallend positief. Over de vrijetijdsbesteding, zowel binnen als buiten de voorziening, zegt 75% van de respondenten eerder tevreden tot heel tevreden te zijn. Veel hangt natuurlijk af van het referentiepunt dat ze hanteren, de vrijetijdsnorm die ze gewoon zijn vanuit de thuiscontext of die ze meekrijgen vanuit de hulpverlening.

Grafiek 18: Tevredenheid over vrijetijdsbesteding buiten en binnen de voorziening.

We zagen al in de bespreking van de verschillende activiteiten dat de meerderheid aan een grotere diversiteit van activiteiten deelneemt buiten de voorziening. Het lijkt ook logisch dat meer kinderen en jongeren tevreden zijn over hun vrijetijdsbesteding buiten de voorziening. Het verblijf in een voorziening grijpt natuurlijk in op de vrijheid die samenhangt met vrije tijd en haar invulling. Wanneer we hier dieper op ingaan via de interviews, komt toch een genuanceerder beeld naar boven. We beperken ons hier tot de meest opvallende uitspraken.

Tabel 27: Resultaten uit de interviews over de tevredenheid over de vrijetijdsbesteding.

Op 10, hoe tevreden ben je?	Wat is nodig om 1 punt te stijgen?	Zegt wie?
● 9/10: Ik vind dat ik genoeg VT heb en mij vaak amuseer	Minder huiswerk	Jongen, 15 jaar
● 8/10: Ik ben tevreden over mijn vrije tijd	Langer buiten mogen (nu maar 1 uur), niet moeten aan de begeleiding zeggen met wie en hoe (waar snap ik nog wel)	Meisje, 12 jaar
● 8/10: Leuk aan op kamp gaan is nieuwe mensen leren kennen en je leert iets	Dat iedereen zijn gsm overdag mag bijhouden	Meisje, 15 jaar
● 7,5/10: Ik vind dat ik genoeg VT heb	Iets meer mogen buitengaan, of iets langer buiten mogen	Jongen, 16 jaar
● 6-7/10: Ik ben redelijk tevreden over VT omdat ik mij niet altijd verveel en mijn best doe om iets te doen	Niet meer vervelen, ik zou graag loopwedstrijden doen	Meisje, 11 jaar
● 6-7/10: Omdat ik toch al een beetje VT krijg in de voorziening.	Iets meer VT, een uurtje of zo. Op woensdagnamiddag heb ik VT tussen 2u en 5u. Maar ik ga dan met haar mama met de bus en ik moet al zeker 20min op de bus zitten. Ik kan dan maar een uurtje bij mama zitten en dan moet ik al terug vertrekken.	Meisje, 15 jaar
● 6/10: Ik heb niet veel VT, maar het valt toch nog mee, er zijn ergere situaties waarbij je bijna geen VT hebt	Nog meer en langer buiten mogen. Dat er altijd iets is om te doen bv. met vriendin samen iets kunnen doen, niet met de hele leefgroep erbij.	Meisje, 14 jaar
● 5/10: Nu heb ik nog geen behoefte om weg te gaan dus het stoort niet echt dat ik niet zoveel VT heb		Meisje, 16 jaar
● 5/10: We hebben wel genoeg vrije tijd	Langere pauzes en meer buiten spelen	Jongen, 12 jaar
● 5/10: Want het is wel ça va, het kan veel erger	Smartphone op zak mogen houden, op z'n minst tijdens de vrije tijd. Een half uurtje zou al leuk zijn. Meer bezoekers toelaten (naast ouders, broers, zussen, ook neven, nichten)	Jongen 17 jaar
● 4/10: Ik kan soms wel alleen zijn op mijn kamer, ik mag kiezen welke sport ik wil doen, maar ik kan niet zomaar chillen wanneer ik wil	Een hobby, bij familie zijn, plezier maken	Jongen, 17 jaar
● 0/10: Geen vrijheid, ik ga mee op kamp met de voorziening maar ik vind dat net hetzelfde als het verblijf in de voorziening, heel veel controle op de kamer, nooit privacy		Meisje, 14 jaar
● 0/10: Ik verveel me vaak, het is hier saai en daar word ik triestig van	Vrije namiddag op woensdag, vanaf het 2e middelbaar buiten de voorziening mogen om je een beetje te amuseren	Meisje, 15 jaar

De scores lopen hier duidelijk meer uiteen dan in de bevraging via de vragenlijst. Het is bijna een normaalverdeling. We zien ook dat tevredenheid vooral wordt afgemeten aan het weinige dat er wel of niet is, aan wat de jongere verliest door de plaatsing, aan vorige ervaringen of de thuissituatie. Enkele uitspraken in Tabel 27 tonen ook het aanpassingsvermogen van de jongere aan de inperkingen binnen de instelling: *gezien de omstandigheden zijn ze tevreden, het kan veel erger, enzovoort.*

Ook hier valt weer op dat veel van de suggesties die worden gegeven om nog meer tevreden te zijn, niet echt onoverkomelijk zijn. Hoe sommige jongeren er het beste proberen van te maken binnen een beperkend kader, zien we in onderstaande uitspraak.

“Ik ga nooit naar huis en ik zou alles willen kunnen doen waarop ik mij inschrijf zoals voetbal, hiphop, ... want ik ben er elke dag en als ik dan niet altijd iets te doen heb dan verveel ik mij. Er zouden meer computers mogen zijn in de leefgroep want iedereen maakt daar altijd ruzie over. Maar over het algemeen ben ik tevreden over mijn VT.” (meisje, 12 jaar)

Niet alleen de mentale ruimte om aan vrijetijdsbesteding te doen wordt kleiner, er is ook de vraag of er voldoende plaats of fysieke ruimte is om de vrije tijd in een instelling in te vullen?

Tabel 28: Responstabel over de tevredenheid omtrent fysieke ruimte.

	IS ER (%)	IS ER NIET, ZOU IK GRAAG HEBBEN (%)	IS ER, HEB IK NIET NODIG (%)	TOTAAL (N)
• Ruimte om te spelen, hangen	74,1	15,3	10,6	444
• Een plek waar ik alleen kan zijn	77,5	15,4	7,1	449
• Een plek om alleen met vrienden te zijn	49,3	38,2	12,5	443

De resultaten in Tabel 28 liggen in de lijn van de verwachtingen. Driekwart van de jongeren erkent dat er speelruimte is, alsook voldoende ruimte voor zichzelf, maar een grote groep onder hen heeft wel nood aan een plek om alleen te zijn met vrienden. Bijna 40 % mist dat in de voorziening. Het hoge percentage is niet toe te schrijven aan de respondenten uit gesloten instellingen.

Ze hebben misschien graag ruimte om vrienden te ontmoeten, maar als we vragen naar hoe ze met vrienden kunnen omgaan binnen de voorziening, antwoordden ze toch vrij positief.

In Tabel 29 zien we dat op 8 op de 10 jongeren aangeven genoeg vrienden te hebben in de voorziening en genoeg goede vrienden te hebben buiten de voorziening en 7 op de 10 zeggen zijn vrienden genoeg te kunnen zien. Iets gematigder zijn ze wat betreft het contact te kunnen hebben met vrienden via sociale media. Dat ruim de helft zegt dat ze minder contact hebben met hun vrienden sinds hun verblijf, lijkt logisch. Dat ruim een kwart dat helemaal niet vindt, is eerder verrassend.

Tabel 29: Responstabel over de tevredenheid omtrent vrienden en vriendschappen.

	HELEMAAL NIET AKKOORD	EERDER NIET AKKOORD	EERDER WEL AKKOORD	HELEMAAL AKKOORD	TOTAAL (N)
• Ik heb genoeg goede vrienden in de voorziening	6,2	10,4	40,1	43,3	434
• Ik heb genoeg goede vrienden buiten de voorziening	5,1	6,9	22,3	65,7	435
• Ik heb genoeg contact met mijn vrienden via sociale media	18,0	10,0	23,0	29,1	422
• Ik kan mijn vrienden voldoende zien	10,2	19,2	33,3	37,4	433
• Ik heb minder contact met vrienden sinds ik in de voorziening verblijf	26,0	19,5	24,7	29,8	430

Hoe meer jongeren akkoord gaan met de stelling 'Ik kan mijn vrienden voldoende zien' hoe meer jongeren zeggen dat er plek is om alleen met vrienden te zijn en omgekeerd (n=371, Cramer's V=0.261, p<0.01). De impact van het verblijven in een voorziening op het sociaal netwerk en het contact met vrienden is natuurlijk afhankelijk van het individu en kenmerken of visie van de voorziening, maar het is duidelijk dat sociale media daarin vandaag een belangrijke rol spelen. Het is een aandachtspunt voor beleid, regels en afspraken binnen de voorziening.

"Ik heb contact met mijn vrienden via school, sms, facebook - dit is hetzelfde gebleven sinds ik in de voorziening zit." (jongen, 15 jaar)

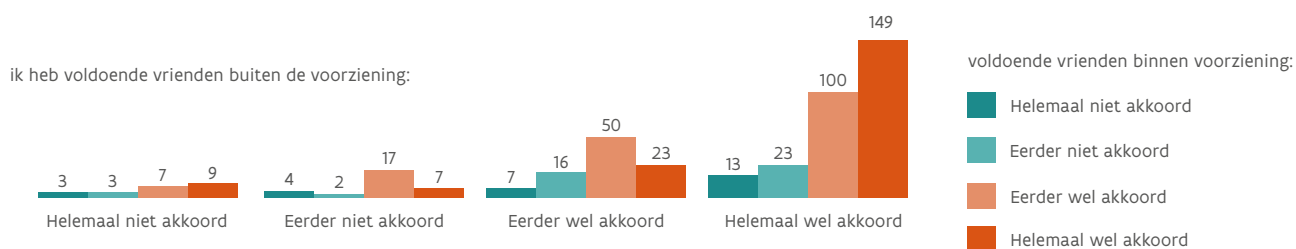
"Ik hou contact met vrienden via facebook, snapchat en ik heb een smartphone. Vrienden mogen naar de voorziening komen als ik dat vraag." (meisje, 14 jaar)

"Ik heb voldoende contact met mijn vrienden maar sinds ik in de voorziening zit, is dat wel verminderd." (meisje, 15 jaar)

"Ik heb weinig contact met mensen buiten de leefgroep. Ik heb wel een facebookprofiel." (meisje, 16 jaar)

Het ontwikkelen en onderhouden van vriendschappen hangt natuurlijk niet alleen af van de mogelijkheden binnen de voorziening, maar ook van persoonlijke kenmerken en sociale vaardigheden van de jongere. De meerderheid die zegt genoeg goede vrienden te hebben binnen de voorziening, zegt ook voldoende vrienden te hebben buiten de voorziening (Grafiek 19).

Grafiek 19: Het aantal respondenten volgens antwoord op de vragen 'Ik heb genoeg vrienden binnen de voorziening' en 'Ik heb genoeg vrienden buiten de voorziening'. (n=433)

Naast de ruimte in de voorziening is het natuurlijk ook van belang of jongeren hun sociaal netwerk met leeftijdgenoten buiten de voorziening kunnen voortzetten en onderhouden. In Tabel 30 zien we dat bijna de helft van de jongeren die zegt goede vrienden te hebben buiten de voorziening, ze ook voldoende kunnen zien. Eenzelfde tendens zien we in relatie tot sociale media: 8 op de 10 jongeren van de groep die zegt genoeg vrienden te hebben buiten de voorziening, zegt ook genoeg contact te hebben met hen via sociale media (n=421, Cramer's V=0.228, p<0.001).

Tabel 30: Responstabel voor de vragen 'Ik kan mijn vrienden voldoende zien' en 'ik heb genoeg goede vrienden buiten de voorziening'. (n=432, Cramer's...)

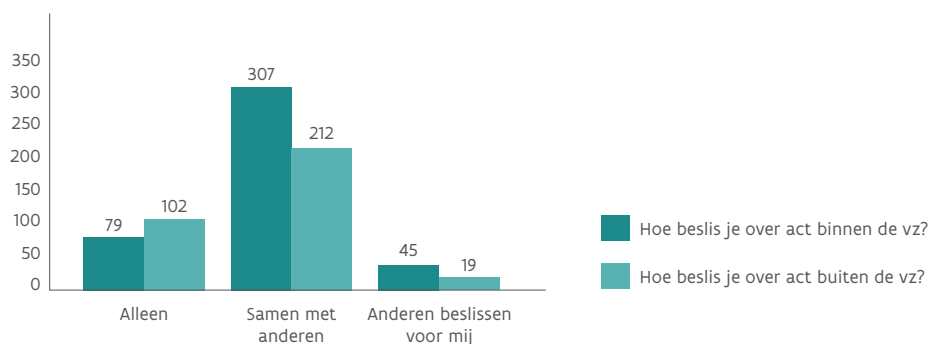
Ik kan mijn vrienden voldoende zien

Ik heb genoeg goede vrienden buiten de voorziening (%)	HELEMAAL NIET AKKOORD				EERDER NIET AKKOORD				EERDER WEL AKKOORD				HELEMAAL AKKOORD				TOTAAL (N)
Helemaal niet akkoord	28,6				33,3				19,0				19,0				21
Eerder niet akkoord	16,7				23,3				53,3				6,7				30
Eerder akkoord	9,3				21,6				50,5				18,6				97
Helemaal wel akkoord	8,5				16,9				26,1				48,6				284

INSPRAAK

De vraag naar inspraak en keuzevrijheid werd kort via de bevraging aangehaald, maar werd wat meer uitgediept via de interviews. Volgens de jongeren wordt er verhoudingsgewijs binnen de voorziening meer samen met anderen en door anderen over hun vrijetijdsactiviteiten beslist dan buiten de voorziening (Grafiek 20).

Grafiek 20: Respons voor de vraag 'Hoe beslis je over vrijetijdsactiviteiten binnen (n=431) en buiten (n=331) de voorziening?'

Wanneer jongeren samen met anderen (Tabel 31) over hun vrijetijdsbesteding beslissen binnen de voorziening, dan doen ze dat in de eerste plaats samen met de begeleiders, dan pas met vrienden en ouders. Over activiteiten buiten de voorziening wordt in de eerste plaats samen met de ouders beslist.

De groep waarbij anderen beslissen over de vrijetijdsbesteding (Tabel 32) is kleiner. Dat speelt vooral bij de jongste leeftijdsgroep (n=429, Cramer's V= 0.110, p<0.05). Ook daar wordt in de eerste plaats door de begeleiding gekozen, maar zien we ook dat het aandeel van de school groter is. Dat is waarschijnlijk

een effect van het groot aantal kinderen uit internaten dat heeft deelgenomen. Het zijn vooral de kinderen die in een CKG verblijven die aangaven nooit alleen te beslissen over hun vrijetijdsbesteding, in tegenstelling tot de kinderen uit OOC, waar verhoudingswijs het grootste aantal kinderen alleen over hun vrijetijdsbesteding beslissen (tot 40%). Dit laatste is wellicht een gevolg van de specifieke opdracht van een OOC, dat eerder gericht is op observatie en oriëntatie en niet op het structureel aanbieden van een vrijetijdsaanbod. Zij beslissen dus niet voor hen.

De variabele 'minder of meer dan 6 maanden verblijven' is, naast leeftijd, de enige variabele die van betekenis is voor het beslissen over de vrijetijdsbesteding in de voorziening. Voor jongeren die minder dan 6 maand verblijven, wordt meer voor hen beslist. Jongeren die langer verblijven, beslissen meer alleen of samen over hun vrijetijdsbesteding in de voorziening (n= 421, Cramer's V=0.165, p<0.01).

Tabel 31: Responstabel voor de vraag: 'Met wie beslis ik over VT binnen en buiten de voorziening (meerdere antwoorden mogelijk)?

Ik beslis samen (%)	ACT BINNEN DE VZ (N=307) (%)	ACT BUITEN DE VZ (N=212) (%)
• met ouder(s)	32,4	71,4
• met vrienden	48,4	52,4
• met broers of zussen	19,3	36,7
• met mijn school	8,8	6,7
• met de begeleiding in de voorziening	71,9	/
• met andere*	8,9	10

*Andere: andere kinderen, lief, opvoeder, consulent, jeugdrechter

Tabel 32: Responstabel voor de vraag 'Wie beslist voor mij over VT binnen en buiten de voorziening (meerdere antwoorden mogelijk)?

Anderen beslissen voor mij (%)	ACT BINNEN DE VZ (N=36) (%)	ACT BUITEN DE VZ (N=13) (%)
• Ouder(s) beslissen voor mij	13,9	76,9
• Vrienden beslissen voor mij	11,1	23,1
• Broers of zussen beslissen voor mij	8,3	23,1
• Mijn school beslist voor mij	19,4	30,8
• De begeleiding in de voorziening beslist voor mij	83,3	/
• Andere beslissen voor mij	16,7	23,1

In de interviews met de jongeren worden een aantal nuances zichtbaar. Het gaat van volledig zelf mogen kiezen tot helemaal niet en alle mengvormen daartussen, maar ook kunnen en mogen kiezen en het niet doen.

"We mogen kiezen wat we met het geld dat we verdienen gaan doen op de uitstap met de leefgroep. Ik heb zelf gekozen om toneel te volgen. Ik heb zelf ook de toneelschool gezocht."
(jongen, 16 jaar)

"Ik heb zelf beslist dat ik animator wil worden." (jongen, 16 jaar)

Inspraak verschilt volgens de aard van de activiteit.

"Ik mag een hobby zelf kiezen, maar als je buiten met vrienden wil afspreken moet ik eerst toestemming vragen aan begeleiding." (meisje, 12 jaar)

"Als ik wil afspreken met vrienden dan kan ik dat aanvragen bij de begeleiding en dan mag dat, op woensdagnamiddag of in het weekend. Langer blijven na school kan ook als ik het aanvraag." (jongen, 15 jaar)

Soms is er ruimte voor voorstellen en initiatieven.

"We mogen zelf voorstellen doen op de bewonersvergadering (bv bowlen, Walibi (niet), Bobbejaanland, zwemmen, bioscoop) ... de begeleiding kijkt op de teamvergadering of het mogelijk is." (meisje, 12 jaar)

"Soms mogen we zelf kiezen soms beslist de begeleiding de avondactiviteit" (meisje, 15 jaar)

Er worden kanalen aangeboden om de inspraak te bevorderen en te stimuleren

"Er is een brievenbus om opmerkingen of suggesties anoniem in te steken, dat wordt besproken op de groepsvergadering." (meisje, 11 jaar)

"Er is een infodeur in de leefgroep waar een papier hangt met activiteiten waarop we ons kunnen inschrijven." (meisje, 12 jaar)

of de inspraak en beslissing hangt af van de groep of de personeelsbezetting.

"De activiteiten op zondag spreken we met elkaar af. Als iedereen ermee akkoord is dan doen we dat. Als er echt een discussie is, dan beslist de begeleider." (meisje, 15 jaar)

"Als er niemand weg kan dan mogen we 'op vrije tijd'. Dan ga ik naar mijn mama. Dat gebeurt ook wel eens." (meisje, 15 jaar)

Soms is er geen keuze of beslissingsmogelijkheid

"Het hangt van de begeleiders af." (jongen, 17 jaar, gesloten voorziening)

"Er wordt voor ons gekozen wat we gaan doen." (jongen, 12 jaar)

of inspraak en aanbod zijn verdwenen in de structuur van de instelling.

"Ik heb een vast dagschema, de planning staat vast, er is weinig ruimte voor eigen invulling of keuze." (jongen, 17 jaar, gesloten instelling)

Maar het is niet omdat er veel kan, er een uitgebreid aanbod is, er inspraak of keuzemogelijk is, de begeleiders inschikkelijk zijn, enzovoort, dat jongeren ook een voor een gediversifieerd aanbod kiezen. De volgende uitspraak is in die zin sprekend.

“Alles wat kan, mogen we kiezen. Maar we kiezen meestal voetbal.” (jongen, 17 jaar)

Volgend fragment uit de bevraging van specifieke jeugdwerkingen, beklemtoont dan weer het belang van de autonomie van de jongere. Net omdat jongeren aan autonomie moeten inboeten in een voorziening door het leven in groep, onder begeleiding, binnen bepaalde structuren, door de aard van de hulpverlening, enzovoort, is het belangrijk om daar op in te zetten bij vrijetijdsactiviteiten.

Uit de jeugdwerkbevraging

Centraal voor deelname aan het jeugdwerk – zeker voor 12 plussers- is de autonome beslissing van de jongere. De jongere kiest zelf voor deelname. Het is die keuzevrijheid en autonomie waarop veel van de gehanteerde methoden gebaseerd zijn. Meer dan 70% procent geeft aan de beslissing samen met anderen te nemen wanneer hij/zij in de voorziening verblijft. Het jeugdwerk staat hier voor een uitdaging en in een beginfase is het in de eerste plaats belangrijk om de jongeren ruimte te geven en te werken aan het vertrouwen. Belangrijk is een minder formele opstelling, met weinig regels. Het moet voor de jongeren zichtbaar zijn dat er een duidelijke splitsing is tussen jeugdwerk en de voorziening.

Een goed voorbeeld waar een compromis bereikt werd is de samenwerking LEJO en een aantal voorzieningen uit Oost Vlaanderen. Er worden duidelijke afspraken gemaakt met de voorziening ter bescherming van de ‘autonomie’ van de jongeren wanneer ze deelnemen aan de lokale werking of aan kamp. Een deontologische code maakt een duidelijke scheiding tussen ‘vrije tijd in het jeugdwerk’ en ‘leven in de voorziening’. Door het jeugdwerk worden geen dossiers ingekeken en elke jongere wordt als gelijk beschouwd. Omgekeerd geldt dit ook en wat er zich afspeelt tijdens de jeugdwerkactiviteiten blijft bij het jeugdwerk en het moet de keuzevrijheid, de autonomie en de vrije tijd als experimenteerperiode verzekeren. Medische fiches worden altijd opgevraagd.

VRIJETIJSBESTEDING ALS MIDDEL

Voorzieningen en begeleiders beseffen heel goed dat jongeren door hun verblijf inboeten aan vrije tijd, autonomie, keuzes maken, naar buiten kunnen, vrije ruimte, enzovoort. Vrije tijd en participatie aan vrijetijdsactiviteiten maken er vaak deel uit van de structurele aanpak, als middel binnen het hulpverleningsproces of als vorm van operante conditionering of tuchtmaatregel.

Het wordt gebruikt als beloning, om te motiveren en te structureren, de spreekwoordelijke stok achter de deur, gehanteerd op het op het niveau van de groep.

“Er is aanbod in de voorziening: paintballen, schaatsen, zwemmen, karten ... dat zijn groepsactiviteiten. Er is een beloningssysteem: op 4 weken tijd moeten we een bepaald streefcijfer halen, dan worden we beloond met zo'n activiteit.” (jongen, 15 jaar)

of als spreekwoordelijke voorgehouden wortel, als externe motivator op individueel niveau, als deel van het individueel handelingsplan waarin kinderen en jongeren zelf doelen mogen kiezen.

“Er is ‘fasensysteem’ met kleuren: aan al je werkpunten gewerkt, dan mag je naar de volgende fase. Ik zit zelf in fase oranje. Volgende fase mag ik naar het Kruidvat.” (meisje, 11 jaar)

Maar het blijft evengoed iets dat je moet verdienen, dat kan afgenomen worden, met de kans dat er helemaal geen vrije tijd is.

“Er is een ‘levelsysteem’: is er een werkpuntje in orde, dan kan ik naar een volgend level. Bv level 4: dan mag ik een kwartier langer op de pc of tablet, of een kwartiertje later gaan slapen.” (meisje 11, jaar)

“Ik ga niet uit ‘s avonds want ik zit in fase 3. Er wordt in de voorziening gewerkt met 6 fases van weinig naar veel vrijheid. Fase 1 tot 4 werkt met ‘jetonnekes’... goed eten, agenda in orde, kamer opgeruimd, ... zijn redenen om jetonnekes te krijgen.” (meisje, 15 jaar)

Uit de jeugdwerkbevraging

Een deel van de 16 plussers volgt in de voorziening een persoonlijk ontwikkelingstraject (POT). Officieel zijn deze jongeren ingeschreven in een centrum voor deeltijds onderwijs, maar het is niet duidelijk hoe de jongeren, met een moeilijke onderwijs carrière dit zelf ervaren. POT is sinds het schooljaar 2008-2009 een alternatief voltijds engagement voor jongeren met een multi-complexe problematiek die moeilijk of niet kunnen deelnemen aan een arbeidsgericht traject binnen een centrum voor ‘leren en werken’. Dit traject wordt aangeboden door 5 erkende aanbieders of centra voor deeltijdse vorming, waarvan er 4 werden bevraagd (Groep-Intro, Lejo, De Foyer en Arktos).

Tijdens deze trajecten wordt gebruik gemaakt van reflecterende technieken en groepsworkmethodes eigen aan het jeugdwerk met maatschappelijk kwetsbare jongeren. Alhoewel de organisatie van vrijetijdsactiviteiten geen hoofddoelstelling is, komt het meestal wel aan bod. Omgaan met tijd, vrije tijd, keuzes en kennismaking met het recreatieve aanbod als onderdeel van hun zoektocht naar competenties en interesses is een geïntegreerd onderdeel van het POT-aanbod. Hoe de jongeren deze activiteiten inschatten, ze benoemen als ontspanningsactiviteiten, sport, vrije tijd of deel van hun alternatief ‘onderwijstraject’ is niet duidelijk en hebben we in het kader van dit onderzoek niet kunnen achterhalen.

ALS JE DE BAAS ZOU ZIJN

Wat verwachten kinderen en jongeren nu rond vrije tijd en het aanbod binnen of buiten de voorziening? Wat zou er volgens hen moeten veranderen?

De open vraag welke activiteiten de kinderen en jongeren echt graag zouden willen doen in hun vrije tijd en die ze nu niet (kunnen) doen, werd door 243 jongeren ingevuld en opgelijst en geclusterd in Tabel 33. De meeste antwoorden verwijzen naar sporten, al dan niet in clubverband, en naar sociale activiteiten met vrienden en familie.

Tabel 33: Inventarisatie van de activiteiten die jongeren in voorzieningen graag zouden willen doen. (n= 264, frequentie van vermelding tussen haakjes)

Algemeen	Specifiek
• Sporten	Voetballen (32), paardrijden (18), gevechtssporten (8), badminton, zwemmen (5), fitness (5), karten (4), basketbal (4), tennis (3), sporten (3), fietsen (3), motorcross (2), schaatsen, cheerleader, free running, klimmen, waterskiën, volleybal
• Sport en dans (clubverband)	Voetbal (7), dansclub (5), judo (3), turnclub (3), rugby (2), sportclub (2), veldrijden (1), zaalvoetbal, ballet
• Sociale activiteiten	Afspreken met vrienden (8), uitgaan (8), rondhangen (7), feesten (4), familie (2), bij lief slapen (2), bij vrienden (2) familie (2) spelen, thuisblijven (2), slapen (2), met mama naar het park, praten met oma, met de familie zwemmen
• Hobby	Paintbal (4), dierenverzorging (2), zingen (2), graffiti, koken, toneel, tekenschool
• Media	Gamen (9), tv-kijken (8), facebook (3), smartphone (2), video's maken, chatten, computer
• Op stap	Pretpark (6), shoppen (5), naar de stad gaan, cinema (4), op reis (2), naar zee (1), binnenspeelplein, naar de camping, uitstappen doen
• Alleen	Op stap, zwemmen, tv-kijken, wandelen met de hond, muziek luisteren
• Spel/spelen	In het bos spelen, lego spelen, met dieren spelen, playmobil, schommelen, bowling
• Jeugdwerk	Op kamp, Habbekrats, chiro
• Niets	Ik doe al alles wat ik wil (7), niks (7), ik weet het niet (2),
• Van alles	Van alles (4)
• Werken	In een restaurant

Ook hier valt op dat, wat het soort activiteiten betreft, geen onoverkomelijke dingen worden gevraagd. Positief is ook dat een aantal jongeren niets mist.

Als er wordt gepeild naar de organisatie en het belang van vrije tijd en activiteiten in de voorziening, geven de jongeren heel wat zinvolle adviezen. Die staan opgelijst en geclusterd in Tabel 34. 264 jongeren vulden deze open vraag in.

Tabel 34: Inventarisatie van wat jongeren in voorzieningen zouden doen voor de vrije tijd van iedereen als zij de baas zouden zijn van een voorziening.

Algemeen	Speciek
<ul style="list-style-type: none"> Focus op attitude en regels 	<p>Minder met punten werken, meer met vertrouwen. Ik zou begeleiding ook laten spelen met kinderen. Meer bespreken wat ze willen. Domme oude regels aanpassen aan deze tijd!</p>
<ul style="list-style-type: none"> Focus op accommodatie en materiaal 	<p>Een plek waar kinderen boven de 12 binnen mogen en kunnen genieten. Er voor zorgen dat er genoeg ruimte is voor een plek om te ontspannen met andere mensen/vrienden in contact komen en sportief blijven, TV kijken, spelles spelen. Proberen een groter budget te zoeken voor activiteiten. Meer materiaal om te gamen, pc, spelconsoles, Playstation, om meer uit/weg te gaan. Deftig grasplein zetten en een pomp met een pin. Muziekstudio.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Focus op iedereen 	<p>Ik zou voor ieder kind een schema maken. Zorgen dat iedereen kan gaan op vrije tijd. Kampen zoeken voor iedereen. Ik zou iedereen die wilt zich laten inschrijven in een club. Ik zou voor iedereen een hobby zoeken. Een sportdag, met allerlei verschillende sporten zodat er iets is voor iedereen.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Focus op buiten 	<p>Meer naar buiten gaan, vroeger op vrije tijd gaan vanaf 12 jaar. Meer activiteiten buiten de omheining. Inschrijven in een voetbalploeg en ze laten meetrainen en wedstrijden laten spelen. Vrijheid, bv. iedere dag 3 uur buiten de voorziening.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Focus op keuze en autonomie 	<p>Meer vrijheid voor +12. Hun laten afspreken met wie ze willen. Iedereen mag kiezen wat ze willen doen. Ik zou zeggen dat iedereen onbeperkte vrijetijd heeft. Maar wel op een gepast uur terug zijn. Misschien als ze ergens ver willen gaan, ze halen en brengen naar die plaats. Leuke activiteiten doen. Naar hele grote speeltuin gaan waar je ook alleen mag rondlopen.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Focus op ruimte en sociaal contact 	<p>Dat ze vrienden mogen uitnodigen naar dat ze een ruimte voor zichzelf hebben. Een plek hebben om met je vrienden alleen te zijn (met verschillende leefgroepen). Gewoon zien voor meer mogelijkheid om te doen als groep of alleen sport spelen, om de groep beter te leren kennen of de groepsband te verbeteren. Meer contact met familie. Iedere dag bezoek van familie, vrienden.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Focus op individuele wensen 	<p>Avondactiviteiten. Kermis. Matchen van Anderlecht gaan kijken. Op reis gaan. Maand naar zee in de vakantie.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Ook nog 	<p>Het is hier super goed, je kan niets meer veranderen.</p>

Uit bovenstaande tabel blijkt vooral ook een vraag naar differentiatie van het vrijetijdsaanbod in de voorziening, zowel wat het aansluiten bij leeftijd en interesses, als wat het aanwezige spel- of vrijetijdsmateriaal en speel- of vrijetijdruimte betreft. In bovenstaande antwoorden valt ook de solidariteit met alle jongeren die er verblijven op, bijvoorbeeld met die jongeren die niet op kamp kunnen. Ook de behoefte aan sociale contacten komt hier sterk tot uiting. Het gaat dan niet alleen om meer contacten met familie en vrienden, maar ook om het leggen van nieuwe contacten, het verruimen van de sociale dimensie.

■ Relaties tussen de verschillende variabelen

Er werden in de voorgaande tekstdelen al af en toe gegevens uit de bivariate analyse ingepast. Het is de bedoeling om dat hier verder te exploreren. Welke kenmerken die te maken hebben met het verblijf, beïnvloeden het al dan niet participeren aan verschillende activiteiten? Of zijn het enkel individuele kenmerken zoals leeftijd en geslacht die de vrijetijdsparticipatie beïnvloeden? En welke rol spelen kenmerken van de thuiscontext in dit verhaal?

Om dit alles overzichtelijk in kaart te brengen en een overvloed aan tabellen te vermijden, brengen we alles per variabele samen in één tabel waarin de eventuele verbanden of relaties zichtbaar worden. Ter verduidelijking wordt er, waar mogelijk, nog aangevuld met een specifiek voorbeeld. Nog even ter herinnering: de variabelen waarmee eventuele relaties worden onderzocht, zijn leeftijd, geslacht en werksituatie van de ouders enerzijds en eerder verblijf in een voorziening, minder of meer dan 6 maanden verblijf, verblijft (niet) altijd in de voorziening en verblijft in de week, het weekend of de vakantie in de voorziening.

Om het belang van effectgroottes te kunnen interpreteren, gebruiken we de volgende referentietabel. Het verband of effect bij vrijheidsgraden $df=3$ is eerder klein bij een CramersV die ligt tussen 0.06 en 0.17.

Tabel 35: Referentietabel vrijheidsgraden en Cramer's V. (Bron: Cohen, 1988)

df	Klein	Medium	Groot
1	0.10	0.30	0.50
2	0.07	0.21	0.35
3	0.06	0.17	0.29
4	0.05	0.15	0.25
5	0.05	0.13	0.22

MEDIA BINNEN EN BUITEN

De interesse voor en het deelnemen aan mediagerichte activiteiten worden vooral beïnvloed door leeftijd en geslacht en bijna niet door kenmerken die te maken hebben met het verblijf (Tabel 36). Zo zien we in de overzichtstabel dat jongeren die meer dan 6 maanden in de voorziening verblijven meer televisie kijken, gamen of computer gebruiken in de voorziening. Jongeren die in de week in de voorziening verblijven, kijken er meer televisie, en zij die er in de vakantie verblijven, gamen meer. De andere variabelen hebben geen betekenisvol effect.

Tabel 36: Variabelen van invloed op mediagebruik volgens significante effectgrootte (Cramer's V).

Media		Leeftijd (df=4)	M/J (df=2)	1ste vz (df=2)	>6m (df=2)	Continu (df=2)	Week (df=2)	Wknd (df=2)	Vak (df=2)	Werksit (df=6)
Televisie	Binnen				0,142°		0,146°			
	Buiten	0,146°°								
Muziek beluisteren	Binnen	0,209°°°								
	Buiten	0,206°°°								
Computer- gebruik	Binnen	0,200°°°			0,163°°					
	Buiten	0,168°°								
Smartphone, gsm	Binnen	0,366°°°								
	Buiten	0,169°°								
Lezen	Binnen		0,124°							
	Buiten	0,147°	0,147°							
Gamen*	Binnen		0,473°°°		0,189°°				0,232°	
	Buiten		0,379°°°							

* enkel bevraagd bij +12, °p<0,05 °°p<0,01 °°°p<0,001

In Tabel 36 zien we een behoorlijke effectgrootte (Cramer's V=0.366) van leeftijd op gsm-/smartphonegebruik binnen de voorziening. Een grotere verscheidenheid en invloed van de leeftijd zien we in het mediagebruik buiten de voorziening. Zo kijken jongere kinderen meer televisie buiten de voorziening dan de oudere en lezen ze ook meer.

Het is duidelijk dat er binnen de voorziening beperkingen gelden voor mediagebruik (regels, omkadering, enzovoort). Buiten de voorziening zien we dat hoe ouder de jongere, hoe minder ze televisie kijken en lezen, en hoe meer ze met computer, smartphone/gsm of muziek luisteren bezig zijn. Daarnaast is er een te verwachten genderinvloed: meisjes gamen minder en lezen meer, zowel binnen als buiten de voorziening.

Hoe leeftijd in relatie staat met media als vrijetijdsbesteding in de voorziening zien we meer gedetailleerd in de onderstaande tabel. We zien er te verwachten verschillen in leeftijden wat mediagebruik betreft. Hou ouder, hoe meer er naar muziek geluisterd wordt en men bezig is met computer en smartphone. Toch opvallend dat 1 op de 5 min 12-jarigen zegt nooit met een computer bezig te zijn binnen de voorziening. Voor de 16-plussers is dat nauwelijks minder (17,2%). De leeftijdsgroep 13 tot 15 is het meeste begaan met muziek. Dat smartphone/gsm-gebruik toeneemt naargelang van de leeftijd, is even goed voorspelbaar.

Tabel 37: Verband tussen de frequentie van mediagebruik en leeftijdscategorie.

Media binnen (%)		Leeftijdsgroep -12	Leeftijdsgroep 13-15	Leeftijdsgroep 16+	Totaal	Cramer's V	P
Muziek beluisteren	Nooit	15,4	4,5	9,2	9,6	0,209	0,000
	Af en toe	50,3	27,9	30,8	36,3		
	Vaak	34,3	67,5	60	54,1		
	n	143	154	130	427		
Computer	Nooit	20,4	7,7	17,2	14,8	0,200	0,000
	Af en toe	51,4	33,3	30,6	38,4		
	Vaak	28,2	59	52,2	46,8		
	n	142	156	134	432		
Smartphone/gsm	Nooit	53,2	11,9	11,4	25,2	0,366	0,000
	Af en toe	29,1	23,3	17,4	23,4		
	Vaak	17,7	64,8	71,2	51,4		
	n	141	159	132	432		

HOBBY'S BINNEN EN BUITEN

Ook wat de hobby's betreft, zijn de verschillen in de antwoorden meer ingegeven door leeftijd en gender dan door verblijfskenmerken. Ook zien we hier voor het eerst de invloed van de werksituatie een rol spelen

Tabel 38: Variabelen van invloed op hobby volgens significante effectgrootte (Cramer's V).

Hobby		Leeftijd (df=4)	M/J (df=2)	1ste vz (df=2)	>6m (df=2)	Continu (df=2)	Week (df=2)	Wknd (df=2)	Vak (df=2)	Werksit (df=6)
Knutselen, tekenen, naaien, ...	Binnen	0,235 ^{ooo}	0,277 ^{ooo}							
	Buiten	0,177 ^{ooo}	0,169 ^{oo}				0,158 ^o			0,168 ^o
Spelletjes	Binnen	0,218 ^{ooo}	0,146 ^{oo}							
	Buiten	0,203 ^{ooo}								0,168 ^o
Dieren verzorgen	Binnen		0,169 ^{oo}							
	Buiten									
Jeugdbeweging	Binnen									
	Buiten									
Jeugdvereniging	Binnen									
	Buiten									
Kunstacademie of jeugdatelier	Binnen		0,251 ^{ooo}							
	Buiten									
Techniek*	Binnen		0,181 ^{oo}							
	Buiten		0,266 ^{oo}							

* enkel bevraagd bij +12, ^op<0,05 ^{oo}p<0,01 ^{ooo}p<0,001

De effectgroottes in Tabel 38 tonen dat hoe jonger, hoe meer er geknutseld wordt en spelletjes worden gespeeld binnen en buiten de voorziening. Meer meisjes spelen spelletjes, verzorgen dieren, en participeren aan kunst en jeugdatelier vanuit de voorziening dan jongens. Jongens zijn op hun beurt meer met techniek bezig binnen en buiten de voorziening.

De werksituatie van de ouders heeft in die zin een invloed dat kinderen waar de ouders niet werken, meer knutselen thuis en waar ze beiden werken, zeggen de kinderen dat er thuis meer spelletjes worden gespeeld. Meer kinderen die er niet in de week verblijven, zeggen buiten de voorziening te knutselen, dat lijkt logisch.

SPORT BINNEN & BUITEN

Terwijl meisjes meer gericht zijn op hobby's, zijn jongens meer gericht op sport. Maar ook in de onderstaande tabel valt op hoe weinig beïnvloedende kenmerken er zijn.

Tabel 39: Variabelen van invloed op sport volgens significante effectgrootte (Cramer's V).

Sport		Leeftijd (df=4)	M/J (df=2)	1ste vz (df=2)	>6m (df=2)	Continu (df=2)	Week (df=2)	Wknd (df=2)	Vak (df=2)	Werksit (df=6)
In een club	Binnen					0,185 ^{oo}				
	Buiten		0,156 ^o							
Op zichzelf, met vrienden	Binnen		0,193 ^{ooo}							
	Buiten		0,206 ^{oo}							
Toeschouwer	Binnen									
	Buiten		0,168 ^o							

* enkel bevraagd bij +12, ^op<0,05 ^{oo}p<0,01 ^{ooo}p<0,001

Het valt op dat in relatie met sport er geen effect is van leeftijd maar wel van gender. Meer jongens sporten binnen de voorziening op zichzelf of met vrienden, maar zijn vooral buiten de voorziening met sport bezig op zichzelf, met vrienden, in clubverband of als toeschouwer.

Hier zien we dan toch een interessante relatie met een verblijfskenmerk: jongeren die continu in een voorziening verblijven, doen meer sport in clubverband. Waarschijnlijk heeft de structuur die door de instelling geboden wordt, een positieve invloed op engagement in een club.

OP STAP

Binnen deze categorie zouden we een effect verwachten vanuit een aantal verblijfskenmerken, maar niets is minder waar. Ook hier zien we slechts een beperkt effect van een beperkt aantal kenmerken.

Tabel 40: Variabelen van invloed op 'Op stap' volgens significante effectgrootte (Cramer's V).

Op stap		Leeftijd (df=4)	M/J (df=2)	1ste vz (df=2)	>6m (df=2)	Continu (df=2)	Week (df=2)	Wknd (df=2)	Vak (df=2)	Werksit (df=6)
Op café, uitgaan, ...	Binnen	0,154°								
	Buiten	0,209°°		0,179°						
Shoppen	Binnen		0,272°°°							
	Buiten		0,269°°°							
Jeugdhuis	Binnen		0,178°							
	Buiten									
Rondhangen met vrienden	Binnen					0,156°				
	Buiten				0,205°					

* enkel bevraagd bij +12, °p<0,05 °°p<0,01 °°°p<0,001

Dat vooral de oudere jongeren op café gaan of uitgaan vanuit de voorziening of wanneer men niet in de voorziening verblijft, is logisch. Dat jongeren eerder rondhangen met vrienden binnen de voorziening als ze er voortdurend verblijven, is eveneens logisch. Het verbaast niet dat een korter verblijf eerder (minder dan 6 maanden) samengaat met rondhangen met vrienden buiten de voorziening dan voor jongeren die langer verblijven.

Interessanter is dat jongeren voor wie het niet de 1ste voorziening is, minder op café gaan of uitgaan wanneer ze niet in de voorziening verblijven dan jongeren voor wie het wel de 1ste voorziening is. Wordt hier een effect van de instelling op de vrijetijdscultuur van de jongere zichtbaar? Is de jongere het afgeleerd of is hij niet meer gesocialiseerd en moet hij het opnieuw leren?

Ook positief is dat jongeren vanuit de voorziening meer in contact komen met bijvoorbeeld een jeugdhuis dan buiten de voorziening. Vooral omdat jeugdhuiswerking heel wat mogelijkheden biedt voor deze jongeren, zelfs voor de min 12-jarigen.

VAKANTIE

In relatie tot vakantie blijft dezelfde tendens gehandhaafd: er is vooral een invloed van leeftijd en gender en weinig van de diverse kenmerken die met verblijf te maken hebben.

Vanuit de voorziening nemen vooral de jongere kinderen en de meisjes deel aan speelpleinwerking. Ook buiten de voorziening gaan de jongsten meer naar het speelplein. Dat is niet verwonderlijk aangezien speelpleinwerking zich vooral op de min 12-jarigen richt. Ook hier stellen we een positief effect van de voorziening op de vrijetijdsbesteding van de jongste respondenten vast: vanuit de voorziening wordt meer geparticipeerd aan gemeentelijke activiteiten.

Zij die langer dan 6 maanden verblijven, gaan meer op kamp, en zij die in de week verblijven, gaan meer op vakantie met familie.

Tabel 41: Variabelen van invloed op 'Vakantie' volgens significante effectgrootte (Cramer's V).

Vakantie		Leeftijd (df=4)	M/J (df=2)	1ste vz (df=2)	>6m (df=2)	Continu (df=2)	Week (df=2)	Wknd (df=2)	Vak (df=2)	Werksit (df=6)
Grabbelpas, swap, gemeentelijke activiteiten	Binnen	0,141°								
	Buiten									
Speelpleinwerking	Binnen	0,224°°°	0,134°							
	Buiten	0,132°								
Op kamp	Binnen									
	Buiten									
Met familie	Binnen									
							0,175°			

* enkel bevraagd bij +12, °p<0,05 °°p<0,01 °°°p<0,001

TEVREDENHEID

Wat betreft tevredenheid zijn er in het algemeen weinig betekenisvolle relaties te melden. Hou ouder de respondenten, hoe minder tevreden met de vrijetijdsbesteding binnen de voorziening, wat waarschijnlijk samengaat met een toenemend verlangen naar autonomie en de buitenwereld. Jongeren voor wie het de 1ste voorziening is, zijn meer tevreden over hun vrijetijdsbesteding buiten de voorziening dan de jongeren voor wie het niet de 1ste voorziening is. Hoe langer en hoe complexer de hulpverlening, hoe minder vrijetijdsbesteding buiten de voorziening.

Ook hier een positieve noot: jongeren die in het weekend en de vakantie in de voorziening verblijven, zijn meer tevreden over de vrijetijdsbesteding binnen de voorziening. Er is waarschijnlijk een verschil tussen de aandacht voor en mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding tijdens de week en tijdens weekends of vakanties. We zagen al eerder dat jongeren via de voorziening op kamp gaan of in contact komen met het speelplein of andere jeugdwerkvormen. Het aanbod en de omkadering in de voorziening verschilt blijkbaar substantieel van de vrijetijdssituatie thuis. Het kan een taak zijn voor de contextbegeleiding om de vrijetijdsparticipatie die vanuit de voorziening wordt gestart, door te trekken naar de thuiscontext.

Tabel 42: Variabelen van invloed op 'tevredenheid' volgens significante effectgrootte (Cramer's V).

Tevredenheid	Leeftijd (df=6)	M/J (df=3)	1ste vz (df=3)	>6m (df=3)	Continu (df=3)	Week (df=2)	Wknd (df=3)	Vak (df=3)	Werksit (df=9)
Tevredenheid VT-besteding IN de voorziening	0,134°						0,193°	0,198°	
Tevredenheid VT-besteding BUITEN de voorziening			0,243°°						

* enkel bevraagd bij +12, °p<0,05 °°p<0,01 °°°p<0,001

SOCIAAL NETWERK

Hoe ouder de respondenten, hoe vaker ze akkoord gaan met de uitspraken 'Ik heb genoeg goede vrienden buiten de voorziening' en 'Ik heb genoeg contact met mijn vrienden via sociale media'. Dat laatste komt mee door het feit dat het vooral de ouderen zijn die zich van sociale media bedienen. Toch belangrijk is dat jongeren die minder dan 6 maanden in een voorziening verblijven, vaker zeggen dat ze minder contact hebben met vrienden sinds ze in de voorziening verblijven.

Tabel 43: Variabelen van invloed op 'sociaal netwerk' volgens significante effectgrootte (Cramer's V).

Contact met vrienden	Leeftijd (df=6)	M/J (df=3)	1ste vz (df=3)	>6m (df=3)	Continu (df=3)	Week (df=2)	Wknd (df=3)	Vak (df=3)	Werksit (df=9)
Ik heb genoeg goede vrienden buiten	0,151 ^{oo}								
Ik heb genoeg contact met mijn vrienden via sociale media	0,349 ^{oo}								
Ik heb minder contact met vrienden sinds ik in de voorziening verblijf				0,149 ^o					

* enkel bevraagd bij +12, ^op<0,05 ^{oo}p<0,01 ^{ooo}p<0,001

RUIMTE IN DE VOORZIENING

Betekenisvolle verschillen m.b.t. de aanwezige ruimte in de voorziening, worden ook hier vooral ingegeven door de leeftijd van de jongeren (Tabel 44). De oudere leeftijdsgroep vindt dat er te weinig ruimte is om te spelen en te hangen terwijl vooral de jongste groep behoefte heeft aan een plek om alleen te zijn. De kennismaking met de leefgroepwerking is daar misschien niet vreemd aan. Daarnaast speelt nog enkel het effect van jongeren die in de week verblijven. Zij vinden dat er te weinig ruimte is om te spelen en hangen en missen ook meer een plek om alleen te zijn.

Tabel 44: Verband tussen de tevredenheid over fysieke ruimte en leeftijdsgroep.

Ruimte		Leeftijdsgroep -12	Leeftijdsgroep 13-15	Leeftijdsgroep 16+	Totaal	Cramer's V	P
Ruimte om te spelen/hangen	Is er	84,5	70,0	67,9	74,2	0.137	0.002
	Is er niet, zou ik graag hebben	6,8	16,9	22,4	15,2		
	Is er, heb ik niet nodig	8,8	13,1	9,7	10,6		
	n	148	160	134	442		
Een plek waar ik alleen kan zijn	Is er	69,5	80,7	82,2	77,4	0.127	0.006
	Is er niet, zou ik graag hebben	17,2	15,5	13,3	15,4		
	Is er, heb ik niet nodig	13,2	3,7	4,4	7,2		
	n	151	161	135	447		

■ Samenvattend besluit

Er namen 445 jongeren deel aan het onderzoek en die groep volgde de spreiding die gekend is binnen de jeugdzorg: meer jongens dan meisjes en meer 13-plussers dan min 12-jarigen. Ze verblijven in verschillende voorzieningen en hulpverleningsvormen. De meeste jongeren verbleven in organisaties voor bijzondere jeugdzorg en internaten, maar ook jongeren uit de psychiatrie, gemeenschapsinstellingen of die in opvangcentra verblijven waren vertegenwoordigd.

Ongeveer 3 op de 4 jongeren verbleven op het moment van de bevraging langer dan 6 maanden in de voorziening, ongeveer 1 op 4 verblijft er continu. Een minderheid verblijft er enkel in de weekends, 1 op de 10 verblijft er ook in de vakanties. Toch opvallend: voor 2 op de 3 jongeren is het niet de eerste voorziening waar ze verblijven.

Van de bevroegde jongeren volgt 1 op de 3 regulier of buitengewoon basisonderwijs. Van de jongeren in het secundair onderwijs volgt 1 op de 3 beroeps- of deeltijds beroepsonderwijs, iets meer dan 1 op de 5 buitengewoon onderwijs en ongeveer 1 op de 7 ASO, TSO of KSO; 1 jongere zit in het hoger onderwijs.

De thuiscontext van de jongeren verschilt duidelijk van de algemene cijfers in Vlaanderen. Terwijl volgens Kind & Gezin (2015) 85% van de min 12-jarigen in Vlaanderen opgroeit in een tweeoudergezin, woont in de steekproef iets meer dan 1 op de 3 jongeren bij zijn/haar moeder of vader (met eventuele nieuwe partner), 1 op de 7 woont afwisselend bij vader en moeder en 1 op de 6 verblijft bij de nog samenwonende ouders.

Ook de werksituatie van de ouders verschilt duidelijk van de algemene cijfers. Van iets meer dan 1 op de 4 jongeren in voorzieningen werken beide ouders, van ruim 1 op de 3 werkt een van de ouders en van 1 op de 5 werken de ouders niet. Binnen deze groep valt het grote aantal niet werkende moeders en vaders op, wat opmerkelijk verschilt met de 70% algemene tewerkstellingsgraad voor vrouwen (20-64 jaar) (VRIND, 2014).

WAT BETEKENT 'VRIJE TIJD'?

Jongeren die in een voorziening verblijven, geven een andere betekenis aan het concept 'vrije tijd'. In de eerste plaats is het de tijd om te spelen en met vrienden bezig te zijn. Binnen de context van een voorziening ervaren ze het ook als de tijd die los staat van de voorziening, die niet door de voorziening wordt ingevuld, die zich vooral buiten de voorziening afspeelt. Terwijl het voor hun leeftijdsgenoten de tijd is die overblijft na school- of werktijd, is het voor hen de tijd die overblijft na school en therapie of alle andere zaken die moeten binnen de voorziening.

Anderzijds speelt de vrije tijd zich niet alleen fysiek ergens anders af dan vóór hun verblijf in de voorziening, ook mentaal is er nood aan ontspanning en rust van alles wat in en rond de voorziening gebeurt. Vrije tijd wordt binnen een 'onvrije' context door de jongeren begrepen als alles wat wel vrij is: zelf mogen beslissen, zelf je dag plannen, mogen doen wat je wilt, enzovoort.

WAT DOEN JONGEREN IN HUN VRIJE TIJD?

Omdat we verschillen, breuklijnen of net continuïteit in de vrijetijdsbesteding wilden blootleggen, werd telkens gevraagd naar hoe ze vrije tijd invullen wanneer ze in de voorziening verblijven (binnen) en naar wat ze doen wanneer ze er niet verblijven (buiten).

Niet alle voorzieningen nemen de taak op om een vrijetijdsaanbod te voorzien voor de verblijvende jongeren. Het kan zijn dat er vooral gewerkt wordt aan het behouden of opstarten van vrijetijdsparticipatie via contextbegeleiding of dat de ondersteuningsvragen zo acuut of complex zijn dat vrijetijdsparticipatie geen prioriteit is voor de hulpverlening. Daarenboven gelden er in een voorziening structuren (bijvoorbeeld leefgroepwerking, therapie, gesloten voorziening), regels (bijvoorbeeld geen gsm, niet alleen naar buiten gaan) en andere beperkingen (bijvoorbeeld onvoldoende personeel, infrastructuur of materiaal) die de organisatie van en participatie aan een vrijetijdsaanbod, zowel binnen als buiten de voorziening, bemoeilijken of in de weg kunnen staan.

Mediagebruik

Behalve met lezen zijn jongeren buiten de voorziening in hun vrije tijd vaker bezig met tv-kijken, gsm/smartphone, computer, gamen en muziek beluisteren. De groep jongeren die nooit gsm/smartphone of computer gebruikt in de voorziening, is groter dan de groep die dat nooit buiten de voorziening gebruikt. Het verblijf in de voorziening heeft hier dus een invloed op terwijl deze media net een cruciale rol spelen in het sociale netwerk van de jongere.

Hobby's

Het verblijf in een voorziening heeft een impact op volgende activiteiten:

Er worden **meer spelletjes gespeeld en geknutseld of getekend** binnen de voorziening, wat iets zegt over de spelletjescultuur thuis enerzijds en over tijd, aanbod en gelegenheid binnen de voorziening anderzijds. Het zijn ook activiteiten die makkelijk voor handen en hanteerbaar zijn in groep.

Het **verzorgen van dieren** (zeker een vraag en een gemis van bepaalde jongeren) en de meer technische activiteiten gebeuren minder vanuit of binnen de voorziening dan er buiten.

Sport

Terwijl de meisjes meer met diverse hobby's bezig zijn (lezen, knutselen, kunstatelier), zijn de jongens meer bezig met sport, wat duidelijk een klassiek genderbevestigende indeling is. Positief is dat jongeren zeggen meer actief te sporten binnen de voorziening dan erbuiten: meer jongeren sporten er met een club, op zichzelf of met vrienden. Het feit dat de voorziening hiervoor meer ruimte of infrastructuur biedt of initiatief neemt in vergelijking met thuis, kan hier zeker een rol spelen. Er wordt over het algemeen **meer met vrienden gesport dan in clubverband**. Jongeren zijn dan weer vaker als toeschouwer bij sportgebeurtenissen aanwezig buiten de voorziening.

Jeugdwerk

Slechts **weinig hebben contact met het jeugdwerk**, maar jongeren hebben meer contact met het jeugdwerk vanuit de voorziening dan wanneer ze er niet verblijven. Dus net zoals bij sport kan de **voorziening hier een positieve rol** in spelen. Dat bevestigt eerder onderzoek waarin jongeren zeggen dat plaatsing nuttig was en een rol heeft gespeeld in het ontdekken van vrijetijdsactiviteiten (Lekens, 2008). Vraag is ook of ze hun engagement blijven opnemen wanneer de residentiële hulpverlening stopt. Deze vraag kan worden meegenomen in mogelijk longitudinaal vervolgonderzoek.

Daarnaast valt op dat de meeste jongeren die wel participeerden buitenaf, zeggen te **stoppen met jeugdbeweging of -jeugdverenigingen** als ze in de voorziening terecht komen en dit om verschillende redenen. Een betekenisvol verschil met de leeftijdsgenoten die niet in een voorziening verblijven, is

dat zij door hun verblijf minder tijd met familie of thuis doorbrengen en zij hieraan prioriteit geven om hun vrije tijd mee in te vullen. Het ontbreekt hen hierdoor vooral aan tijd om te participeren aan diverse jeugdwerkactiviteiten of hierin een engagement op te nemen. **Familietijd primeert op de jeugdwerkactiviteit.**

Slechts enkele jongeren vermelden expliciet dat ze meedoen met specifieke jeugdwerkingen zoals Akabee, Habbekrats of Jeugd Rode Kruis.

Tijdens de vakantie wordt meer een beroep gedaan op diverse jeugdwerkactiviteiten: iets meer dan 1 op de 10 gaat bijvoorbeeld op kamp met specifieke organisaties, en ongeveer 1 op de 5 van de kinderen frequenteert een speelplein of lokale jeugdactiviteit. Jongeren gaan ook vaker mee met reguliere vakantieorganisaties of gaan op kamp met de jeugdbeweging (iets minder dan 5%). Ook hier wordt **meer geparticipeerd aan dit aanbod vanuit de voorziening** dan wanneer jongeren niet in de voorziening zijn. De voorziening speelt een positieve rol als gatekeeper vooral in de vakantie, waarschijnlijk ook door het samenvallen van opportuniteit en noodzaak: een ruim aanbod enerzijds, een lagere personeelsbezetting anderzijds.

OP STAP

Over het algemeen gaan jongeren meer op café of uit, shoppen ze meer en hangen ze meer rond met vrienden in hun vrije tijd buiten de voorziening. Het lijkt ook logisch dat het verblijf in de voorziening hier een impact op heeft omdat er wordt ingebonden op autonomie. Daarom net ligt hier nog heel wat ruimte voor aansluiting bij de wensen van de jongeren.

VAKANTIE

Naast de vakantie doorbrengen via specifieke jeugdwerkactiviteiten gaat 1 op de 10 jongeren op kamp met de voorziening. Iets minder gaat op sport- of themakampen. **Vrijetijdsinvulling tijdens de vakantie lijkt hier een of/of verhaal:** hoe minder met familie op vakantie wordt gegaan, hoe meer kinderen en jongeren op kamp gaan en omgekeerd. Het is een tendens die doorheen resultaten en uitspraken merkbaar is en lijkt op te gaan voor heel wat jongeren binnen dit onderzoek.

OVER HET VERDERZETTEN VAN DE VRIJETIJSBESTEDING

De overstap naar een verblijf in een voorziening kan zeer ingrijpend zijn in het leven van de kinderen, jongeren en hun gezin. Het kunnen voortzetten van een vrijetijdsbesteding kan een houvast zijn tijdens of na het verblijf, niet alleen om aansluiting te blijven houden met hun interesses of talenten, maar ook om het sociale netwerk te blijven onderhouden en op te bouwen.

Buiten de voorziening nemen jongeren deel aan een grotere diversiteit van activiteiten. Sporten in club of met leeftijdsgenoten, knutselen, tekenen, naaien, spelletjes of de invulling van de vakantie (kamp) gebeuren meer vanuit de voorziening.

1 op de 3 jongeren zegt zijn of haar vrijetijdsactiviteiten niet te kunnen verderzetten binnen de voorziening. Het kan gaan om sporten in clubverband of recreatief in de straat of op het plein, diverse hobby's en recreatieve activiteiten zoals wandelen en fietsen, met dieren spelen en tekenen. Ze zeggen ook minder te spelen (vooral minder vrij spel) en minder sociale activiteiten te doen. Ook bepaalde jeugdwerkactiviteiten worden stopgezet en heel het 'uitgaansleven' wordt gereduceerd.

Ze halen hiervoor diverse redenen aan. Natuurlijk speelt het feit van in een voorziening te verblijven an sich hier een rol, maar ze vermelden ook diverse aspecten eigen aan de context van de hulpverlening (bijvoorbeeld regels, er is te weinig vrije tijd), de context van de jongere zelf (bijvoorbeeld ouders willen niet, te jong, interesses veranderen), de context van het vrijetijdsaanbod (bijvoorbeeld gebrek aan dieren, afstand) en het ontbreken van een sociaal netwerk.

Een belangrijk element is nog dat **verandering van voorziening (2 op de 3 jongeren) kan leiden tot het verlies aan vrijetijdsactiviteiten**. Wat in de ene voorziening wordt aangeboden en aansluit bij de interesse van de jongere, maakt dan weer geen deel uit van het aanbod in de nieuwe voorziening.

HOE TEVREDEN ZIJN DE JONGEREN OVER HUN VRIJE TIJD?

De grote meerderheid van de jongeren is tevreden over zijn of haar vrijetijdsbesteding binnen en buiten de voorziening, en meer jongeren zijn heel tevreden over hun activiteiten buiten de voorziening dan over de activiteiten binnen de voorziening. Voor heel wat jongeren biedt de residentiële hulpverlening **een gestructureerd vrijetijdsaanbod dat zij in hun thuiscontext soms moeten missen**. Hun vrijetijdsrepertorium wordt verruimd en sommigen maken kennis met diverse jeugdwerkvormen buiten de voorziening. Voor anderen is het net het omgekeerde: zij moeten vooral inboeten op keuze en activiteiten buiten.

Een alternatieve interpretatie is dat daar waar weinig te beleven is, waar je het gevoel hebt dat je alles wordt afgenomen (gezin, vrienden, activiteiten, enzovoort), je tevreden bent met het weinige dat er gebeurt. Zich schikken naar de regels, de structuur en de beperkte mogelijkheden van het instituut wordt dan een copingmechanisme, een manier om te overleven. Jongeren geven ook aan dat er veel niet mogelijk is in de voorziening. Daardoor ontstaat een beeld dat er veel niet zal kunnen: **het wordt zelfs niet meer gevraagd omdat het toch niet zal kunnen**. Zo wordt een vorm van zelfcensuur toegepast. **Zelfactualisatie wordt ondergeschikt aan de andere basisbehoeften** (bijvoorbeeld veiligheid) terwijl ze allemaal evenveel aandacht verdienen (Timonen & O'Dwyer, 2009). Het gevaar voor het *apathy-futility* syndroom loert achter de hoek (Polansky et al, 1972). Vanuit gevoelens van machteloosheid, voelen jongeren zich minderwaardig en ondergeschikt aan het systeem dat wikt en beschikt, ze ondergaan wat er gebeurt en maken er het beste van.

Binnen de context van de zelfcensuur, machteloosheid en coping krijgt vrije tijd een andere invulling, **andere behoeften komen op de voorgrond**. De behoeften aan rust (weg van de leefgroep), aan eigen tijd (weg van de door anderen voortdurend ingevulde tijd), aan contact met het gezin (waar zwaar wordt op ingeboet) worden prioritair op vrijetijdsactiviteiten. **Vrije tijd wordt dan in de eerste plaats ingevuld met wat gemist of ingeperkt wordt**.

RUIMTE VOOR VRIENDEN EN VRIENDSCHAP

Ongeveer 3 op de 4 jongeren zijn tevreden over de accommodatie: er is ruimte om te spelen en te hangen en ook om alleen te zijn. Een plek om alleen met vrienden te zijn wordt wel gemist door 2 op de 5 jongeren. **Ruimte om vrienden te ontmoeten gaat hand in hand met vrienden voldoende te kunnen zien**. Het ontwikkelen en onderhouden van vriendschappen hangt natuurlijk niet alleen af van de ruimtes binnen de voorziening, maar ook van persoonlijke kenmerken en sociale vaardigheden van de jongere. Sociale media spelen hierin een belangrijke rol.

INSPRAAK EN KEUZE?

Hoe en of jongeren kunnen beslissen over hun vrijetijdsbesteding is **heel verschillend over instellingen heen**. Een aantal jongeren beslist duidelijk zelf over hun vrijetijdsbesteding en wordt daarin ondersteund en gevolgd door de begeleiders. Er is dus soms ruimte voor voorstellen en initiatieven of er worden kanalen aangeboden om de inspraak te bevorderen en te stimuleren. Maar het is niet omdat er veel kan, er een uitgebreid aanbod is, er inspraak of keuze mogelijk is, begeleiders inschikkelijk zijn, dat jongeren ook voor een gediversifieerd aanbod kiezen.

De organisatie en mate van inspraak verschilt naargelang van de aard van de activiteit, hangt soms af van de groep (of iedereen of niemand doet mee) of de personeelsbezetting (veel of weinig). Soms is er helemaal geen keuze of beslissingsmogelijkheid (de begeleiders kiezen) of inspraak en aanbod zijn verdwenen in de structuur van de gesloten instelling (vaste dagplanning).

VRIJETIJSBESTEDING ALS PEDAGOGISCHE TOOL

Het verkrijgen van vrije tijd, het al dan niet mogen deelnemen aan het vrijetijdsaanbod binnen de voorziening, het al dan niet naar buiten mogen worden soms gebruikt als motivators voor goed gedrag voor de kinderen en jongeren in voorzieningen. Soms zijn er zelfs level- en fasesystemen met meer of minder vrijetijds mogelijkheden waar jongeren door moeten. Het instrumentaliseren van vrije tijd binnen een instelling lijkt vanuit motivationele hoek logisch, zo ook het inzetten van vrije tijd of activiteiten in een gedragstherapeutische token economie (iets dat je moet verdienen). Het risico is wel dat daardoor de waarde en krachten van vrije tijd als 3de socialisatiemilieu verloren dreigen te gaan. Met als gevolg dat heel wat bedoelde vrije tijd en vrijetijdsactiviteiten door de jongeren niet als zodanig worden ervaren of beleefd. Vrijetijdsbesteding leunt dan dicht aan bij wat Foucault gecontroleerde activiteiten noemt als onderdeel van de disciplinerende macht. Dat alles gaat natuurlijk in conflict met artikel 31 van het Kinderrechtenverdrag, dat stelt dat kinderen recht hebben op rust en vrije tijd, om te spelen en op recreatie, en om deel te nemen aan kunst en cultuur. Daartoe dient men passende en voor ieder gelijke kansen te bieden op culturele, artistieke en recreatieve bezigheden en vrijetijdsbesteding.

Het is net dat instrumentele gebruik dat de jongeren zouden veranderen, mochten ze het voor het zeggen hebben. Uit de nadruk die ze leggen op 'activiteiten voor iedereen' blijkt bovendien een zorgzame solidaire reflex naar hun (mede)lotgenoten. De meeste zaken waarmee ze het moeilijk hebben of die ze zouden veranderen, lijken niet onoverkomelijk, aangezien sommige instellingen duidelijk afwijken.

RESULTATEN VOORZIENINGEN

Dit onderzoek naar kinderen en jongeren in voorzieningen en hun vrije tijd vertrekt van een tweeluik. Centraal staat de beleving van de jongeren zelf, maar de inschatting van vrije tijd wordt maar volledig wanneer de voorzieningen waar ze verblijven ook aan het woord komen. Juist in de overgangsfase naar een modulair systeem met een centrale plaats voor de context, is het belangrijk om een beeld te krijgen van de 'vrije tijd' in dit geheel. Wat is de rol die de voorzieningen opnemen in het invullen van de vrije tijd, welke inspraak krijgen jongeren hierin, wat zijn de mogelijkheden en waar botsen voorzieningen op en welke samenwerking met externe partners vervolledigt het invullen van de vrije tijd? Dat zijn enkele vragen waarop we in dit deel een antwoord schetsen.

■ Deelnemende voorzieningen

De financiële en organisatorische mogelijkheden en belemmeringen van de voorzieningen hangen vermoedelijk samen met de grootte van deze voorzieningen. Op basis van het aantal kinderen en jongeren dat in de voorziening verblijft, maken we in de onderstaande tabel een indeling.

Tabel 45: Overzicht van de bevraagde voorzieningen naar grootte.

Grootte voorziening	AANTAL	%
• Klein (1-10 kinderen/jongeren)	19	24,1
• Middelklein (11-25 kinderen/jongeren)	25	31,6
• Middelgroot (26-50 kinderen/jongeren)	15	19
• Groot (meer dan 50 kinderen/jongeren)	20	25,3
Totaal (n)	79	100.0

Opmerking: de registratie van aantallen op het ogenblik van de bevraging. Het is geen gemiddelde bezetting.

Aangezien het lichtjes verschillend perspectief op de antwoorden afhankelijk kan zijn van de functie die iemand uitvoert binnen een voorziening, streefden we naar een spreiding bij de respondenten van de professionele achtergrond en de mate van rechtstreekse betrokkenheid bij de jongeren. Directies en coördinatoren hebben een meer globaal beeld, terwijl (hoofd)begeleiders vaak meer op de hoogte zijn van de dagelijkse werking. De vergelijking met de geanalyseerde kwaliteitsverslagen bevestigt dat: antwoorden door een directie of coördinator vertonen sterke overeenkomsten met de functie van vrije tijd volgens het kwaliteitsverslag, terwijl begeleiders meer gedetailleerde informatie geven over de dagelijkse werking en niet altijd volledig op de hoogte blijken te zijn van de globale beleidsdocumenten.

Tabel 46: Overzicht van de functies van de respondenten.

Functie	AANTAL	%
• Directie	13	15,3
• Coördinator	14	16,9
• (Psycho-)pedagogische coördinator	4	4,7
• Pedagoog/orthopedagoog	8	9,4
• Hoofdbegeleider/groepsverantwoordelijke	19	22,4
• Groepsbegeleider/opvoeder	18	21,2
• Vrijetijdscoördinator/verantwoordelijke	3	3,5
• Vrijetijdsbegeleider	3	3,5
• Andere:		
- Crisisbegeleider	1	1,2
- Verpleegkundige	1	1,2
- Sociale dienst	1	1,2
Totaal (n)	85	100

Voor de meeste voorzieningen was het niet mogelijk om de verhouding jongens-meisjes weer te geven in exacte cijfers. Van de 27 voorzieningen die daarop wel een antwoord gaven, zijn er zes voorzieningen enkel of overwegend voor meisjes. Overeenkomstig de verdeling van de totale populatie instellingsjongeren tellen de overige overwegend jongens of evenveel meisjes als jongens.

■ Definitie en visie ‘vrije tijd’

‘VRIJE TIJD’ IN EEN RESIDENTIËLE SETTING

Aan de respondenten werd de veel gehanteerde definitie van vrije tijd voorgelegd, maar aangezien het jongeren in een residentiële context betreft, werd de definitie aangevuld met zorg en therapie: *Vrije tijd in de context van een voorziening is de tijd die kinderen/jongeren niet besteden aan slapen, noch aan verplichte of noodzakelijke activiteiten zoals (huishoudelijk) werk, zorg, school of therapie.*

Voor 75,9% van de voorzieningen (n = 66) komt onderstaande omschrijving overeen met de visie binnen hun voorziening.

Voor de overige voorzieningen komt de omschrijving grotendeels overeen, maar ze nuanceren de definitie of leggen de vinger op de grijze zone en zelfs spanningsvelden die veroorzaakt worden door het specifieke karakter van vrijetijdsactiviteiten in een behandelingscontext. Soms worden ontspanningsactiviteiten in de leefgroep niet benoemd als vrije tijd omdat de jongeren continu geobserveerd worden.

In een voorziening zijn er een groot aantal factoren die het concept vrije tijd en vrijetijdsbesteding bemoeilijken (Huizinga, 2012). Een belangrijke aanvulling in dit verband betreft het onderscheid tussen het sturende of zelfs verplichte karakter van typische ‘vrijetijdsactiviteiten’, meestal in de leefgroep en de ‘vrij in te vullen tijd’ of de niet begeleide tijd waarin de keuzevrijheid centraal staat. Bij de verplichte activiteiten ligt het accent op ontspanning, groepsvorming, kennismaking met nieuwe activiteiten en als gevolg daarvan het verruimen van keuzemogelijkheden.

“Vrije tijd is eerder wat ze buiten de groep doen, los van de leefgroep. Wat we aan activiteiten doen in de leefgroep rekenen we daar niet echt bij. Het is vooral wat ze zelf doen: hun hobby, met vrienden rondhangen,...Ook wat ze doen op hun kamer rekenen we niet bij vrije tijd.”
(Hoofdbegeleider, OVBJ, Antwerpen)

Enkele voorzieningen stellen het extremer met hun standpunt dat ‘echte’ vrije tijd nooit in de voorziening is, maar altijd ‘buitenshuis’. Slechts tweemaal wordt vrije tijd gedefinieerd als ‘volledig vrij zijn’ of volledig vrij kiezen. Vrije tijd is tijd buiten de strikte schema’s en controle van de instelling, anders bestaat de kans dat het ‘gecamoufleerde behandeling’ is (LeFrançois & Coppock, 2014).

Uit de jeugdwerkbevraging

De potentiële rollenvermenging van begeleider en verantwoordelijk voor het pedagogisch plan en begeleider van de ‘vrije’ tijd was de aanleiding voor een voorziening in Oost-Vlaanderen om contact op te nemen met de lokale jeugddienst, die op haar beurt doorverwees naar een WMKJ (LEJO) om jeugdwerk buiten en los van de voorziening te organiseren in de regio.

De jeugdwerkorganisaties met een lokale werking benadrukken dat jongeren zich vrij moeten voelen en dat deelname berust op een vrije keuze. Vrije tijd in en voor het jeugdwerk betekent vooral plezier en ongedwongen samen met andere jongeren zijn. Om dit ‘vrij zijn’ te benadrukken bestaan afspraken over de communicatie met de voorziening.

“Onze jeugdwerkers moeten niets weten over de achtergrond van de kinderen, enkel de medische fiche krijgen ze te zien. Al de kinderen zijn gelijk voor de activiteiten” (Speelpleinwerking De Koraal).

Sommige benadrukken daarenboven de scheiding tussen beide werelden:

“Al wat tijdens onze activiteiten gebeurt is voor ons, niets gaat naar de voorziening. Hierover zijn duidelijke afspraken, maar hoe vaak en hoe goed bedoeld vraagt een begeleider wel eens hoe het was met de jongere... maar zelfs daarop zouden we eigenlijk geen antwoord mogen geven” (LEJO)

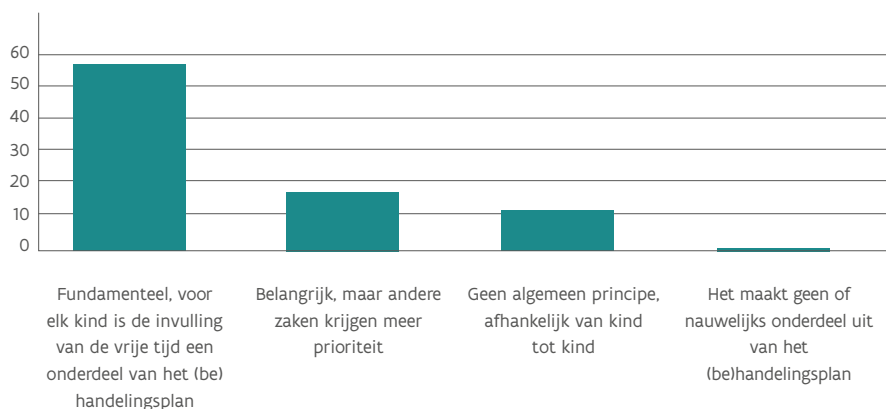
Drie voorzieningen geven aan te werken volgens een fasesysteem of met een beloningssysteem, waarbij de jongeren het zelf mogen invullen van de vrije tijd kunnen verdienen: het kind of de jongere beschikt over meer of minder vrije tijd, naargelang van de fase waarin hij/zij zich bevindt. Het zelf mogen invullen van hun vrije tijd wordt als beloning of bekrachtiger gezien en een motivatie om naar een andere fase over te gaan. De bevestiging van deze visie of methode vinden we terug in een vijftal van de geanalyseerde kwaliteitsverslagen. Het omgekeerde bestaat ook: het verminderen van de vrije tijd als sanctiemechanisme.

VRIJE TIJD EN BEHANDELINGSPLAN

De plaatsing van een kind of een jongere is een maatregel gericht op de verbetering van hun welzijn. Hoe vrije tijd wordt geïntegreerd in de behandeling van de jongeren is van belang voor dit onderzoek.

Grafiek 21: Opvatting over vrije tijd van de respondenten uit de voorzieningen.

In de aanpak en behandeling van het kind of de jongere is vrije tijd...

Voor 66,3% van de voorzieningen maakt vrije tijd een vast thema of vaste rubriek uit van het (be) handelingsplan. De respondenten (n = 57) beschrijven het als een essentieel onderdeel van de persoonlijke groei en ontplooiing van de kinderen en jongeren. Het past in de succesfactoren van een opname in een residentiële setting, zoals het vergroten van de draag-en veerkracht en keuzemogelijkheden voor de toekomst (Biehal, Clayden, Stein, et al, 2005). Vertrekkend vanuit dit perspectief is het belang van vrije tijd toegenomen. Het draagt tevens bij tot welzijn en gezondheid.

“In tegenstelling tot een paar jaar geleden is vrije tijd nu een punt in het eerste gesprek met de jongere. Er wordt gevraagd naar wat ze graag doen, welke hobby ze graag zouden doen. Vroeger ging het in dit gesprek meer over de familiale toestand en de zorgen. Door het feit dat er een opvoedster is aangeduid als vrijetijd-verantwoordelijke wordt er meer nadruk gelegd op vrije tijd in verschillende facetten.” (opvoedster/verantwoordelijke vrije tijd, OVBJ, Vlaams-Brabant)

Het belang van de netwerkvorming en het ontwikkelen van vaardigheden en attitudes zijn de meest voorkomende motivaties, zowel uit de kwaliteitsverslagen als de bevraging. Netwerkvorming is gericht op de uitbreiding en versteviging van bestaande contacten buiten het voorzieningsleven. Enerzijds impliceert dit aandacht voor extra tijd in hun eigen context en vriendengroep, maar anderzijds kan het ook gericht zijn op nieuwe contacten en alternatieve netwerkvorming. Vaardigheden en attitudes betreffen voornamelijk relationele bekwaamheden en het bevorderen van zelfstandigheid en weerbaarheid. Kinderen en jongeren oefenen in het leggen en onderhouden van sociale contacten of leren zélf hun vrije tijd in te vullen of deelname vol te houden. Het ontdekken van talenten krijgt hierin een plaats. Sommige voorzieningen bouwen hoofdzakelijk een eigen aanbod uit om op die manier een veilige en toch uitdagende experimenteerruimte te creëren, terwijl andere het accent leggen op de verbinding tussen de leefgroep en de ‘gewone’ wereld buiten. Integratie in een reguliere sport- of jeugdwerking wordt als belangrijk ervaren.

“We vinden het heel belangrijk om dat op maat te bekijken. Vrije tijd zijn eigenlijk twee sporen: 1) hoe vul je de vrije tijd in voor de jongeren in de voorziening; 2) welke betekenis heeft vrije tijd voor elke jongere afzonderlijk. Onze opdracht is om een advies te formuleren.” (coördinator, OOC, Limburg)

De zoektocht naar een 'zinnvolle vrijetijdsbesteding' kan in bepaalde situaties als opdracht worden opgelegd vanuit een verwijzer, zoals een Ondersteuningscentrum Jeugdhulp of de Jeugdrechtbank.

Uit de jeugdwerkbevraging

De bekendheid en de erkenning van het jeugdwerk met maatschappelijk kwetsbare jongeren kan leiden tot spanning of tot een pervers effect. Zelf leggen ze het accent op de vrije keuze en laagdrempeligheid, maar door de erkenning van hun werk krijgen ze een andere functie en wordt een deelname aan bepaalde WMKJ's soms als voorwaarde opgelegd door de jeugdrechter. Hoe moet autonomie en vrije keuze dan geïnterpreteerd worden?

Een op de drie voorzieningen (32,6%, n = 28) duidt vrije tijd wel aan als belangrijk, maar niet als prioriteit of algemeen principe. Enerzijds speelt het soort voorziening een rol: het betreft dan bijvoorbeeld een kort verblijf, een diagnostisch centrum of een observatiecentrum, waarbij vrije tijd wel kan dienen als observatiemoment, maar niet als prioritaire activiteit. Bij kinderen en jongeren die niet voor langere tijd in de voorziening verblijven, is vrijetijdsinvulling vaak geen prioriteit. Anderzijds komen veel kinderen en jongeren uit een verontrustende leef- of crisissituatie. Ze beleven soms een moeilijke start in de voorziening, waardoor de hulpverlening voorrang krijgt. De druk op het stijgende aantal kinderen en jongeren en het tekort aan plaatsen (Deredactie.be, 14/5/2013) zal vermoedelijk een invloed hebben op het bepalen van de prioriteiten.

"De vrijetijdsbesteding van jongeren wordt opgenomen in het handelingsplan. Er wordt heel hard geprobeerd om hier op in te zetten, maar dit lukt niet altijd. Door andere problemen, bijvoorbeeld op school of op psychisch vlak, komt vrije tijd vaak meer op de achtergrond te staan."
(teamcoördinator, OVB), Oost-Vlaanderen)

De opvangcentra voor minderjarige niet begeleide vluchtelingen nemen hierin een afzonderlijke plaats in.

"We spreken niet echt over een 'behandelingsplan'. We vinden het gewoon vanzelfsprekend om vrijetijdsactiviteiten te organiseren voor kinderen/jongeren." (begeleider, opvangcentrum, Antwerpen)

■ Inspraak kinderen en jongeren

Voorzieningen hechten belang aan het verlenen van inspraak of het betrekken van de kinderen en jongeren bij de invulling van hun vrije tijd. Individueel gebeurt dat via een ideeënbusje, het handelingsplan/begeleidingsplan, een intakegesprek of een individuele begeleider, waarbij samen wordt gekeken naar interesses en mogelijkheden. In groep krijgt het thema een plek via de 'huisraad', een 'bewonersvergadering', kringgesprek, etc. De frequentie hiervan varieert van dagelijks tot één keer per maand of vindt bijvoorbeeld plaats vlak voor een vakantieperiode.

De respondenten ervaren bij dit proces wel enkele problemen. Kinderen en jongeren weten niet wat ze willen, kunnen het niet verwoorden of vragen zaken die de voorziening niet kan realiseren. Vooral bij de jongeren zien ze vaak een gebrek aan interesse, motivatie of ondernemingszin. Ze vinden het ook niet eenvoudig om met een groep kinderen of jongeren aan ieders wensen tegemoet te komen.

Tevredenheidsonderzoeken, ook naar de vrije tijd, worden volgens de kwaliteitsverslagen geregeld ingericht. Daaruit blijkt dat jongeren soms ontevreden zijn over de gewenste vrije tijd. De oorzaken van die ontevredenheid en het tegemoet komen aan ieders wensen ligt deels in praktische problemen zoals vervoer, afgelegen ligging en beperkte financiële middelen.

VERPLICHTE DEELNAME?

Kinderen en jongeren worden over het algemeen nauw betrokken bij de invulling van hun vrije tijd. Dat lijkt in contrast te staan met de verplichting om deel te nemen aan bepaalde georganiseerde activiteiten, zoals dit in 59 of 68% van de bevraagde voorzieningen bestaat. Bij 24% van de voorzieningen worden ze sterk gemotiveerd of aangemoedigd om deel te nemen aan een vrijetijdsactiviteit, waarvan het verschil met verplichting een dunne grens is.

Het zijn voornamelijk de groepsactiviteiten, vormingen, kampen en andere vakantieactiviteiten waar kinderen en jongeren verplicht aan deelnemen. Zowel uit de survey als uit de kwaliteitsverslagen blijkt het hanteren van een vaste dag (woensdagnamiddag, soms een andere dag) voor verplichte deelname een geregeld voorkomende strategie. Vaak kunnen ze dan wel zelf kiezen uit een aanbod of gebeurt de invulling of de bepaling van de keuzemogelijkheden in samenspraak met de jongeren.

Uit de jeugdwerkbevraging

De bevraagde vakantiewerkingen ervaren een groot enthousiasme, zowel van de voorzieningen als van de kinderen en jongeren zelf, en dit ondanks het soms verplichte karakter. Het betreft dan wel de kampen door het jeugdwerk georganiseerd en niet de kampen die de voorziening zelf opzetten. Het verplichte karakter heeft volgens hen een dubbele reden. Enerzijds een pedagogische reden en de wens het kind of de jongere een andere context te laten beleven, anderzijds zijn er bekommernissen van praktische aard. Tijdens de zomervakanties is de personeelsbezetting in veel voorzieningen kleiner (vakantie van het personeel) en is het aangewezen dat de jongeren elders worden ondergebracht.

Verplichting kan ook betrekking hebben op continuïteit en uithouding. Wanneer de jongere een engagement aangaat voor een individuele (zelfgekozen) vrijetijdsbesteding, wordt verwacht dat hij/zij dit volhoudt gedurende een bepaalde periode (semester/jaar).

De redenen tot verplichting vertonen eenzelfde beeld als die om de jongeren sterk te motiveren of aan te moedigen en het belang dat voorzieningen hechten aan vrije tijd. Veel voorzieningen halen diverse redenen aan. De volgende tabel geeft een overzicht.

Tabel 47: Inventarisatie van de redenen tot verplichte of sterk aangemoedigde deelname aan de activiteiten.

Algemeen	Specifiek
• Sociale vaardigheden	Relaties opbouwen (buiten de voorziening), groeps sfeer en –cohesie, rekening houden met anderen, enzovoort
• Activerend: fysiek/mentaal	Belang van sporten/bewegen, zwemmen, gezondheid, ontspanning, (zetel)hangen beperken, sleur breken, structurering van de dag, enzovoort
• Zelfontplooiing – versterken autonomie	Leren kennen van het aanbod, keuzemogelijkheden uitbreiden, bewuste keuzes maken, leren volhouden verantwoordelijkheid opnemen, plannen, enzovoort
• In functie van de hulpverlening	Observatie
• Praktische redenen	Kind/jongere kan niet alleen achterblijven, onvoldoende begeleiding, enzovoort

De voornaamste of meest voorkomende reden waarom voorzieningen kinderen en jongeren verplichten of sterk aanmoedigen is de socio-emotionele functie (en de daarbij horende vaardigheden) die ze toekennen aan de vrijetijdsbesteding. Zowel interne als externe relaties opbouwen en onderhouden zijn belangrijk en kunnen bevorderd worden door deelname aan vrijetijdsactiviteiten. Dezelfde motieven vinden we terug bij de integratie in het behandelingsplan. De redenen sluiten elkaar niet uit: jongeren stimuleren om te zwemmen, kan evengoed een observatiemoment zijn.

“We vinden het hebben van een hobby belangrijk, omdat ze een netwerk buiten de voorziening kunnen opbouwen: vrienden, deelnemen aan het gewone leven buiten de school en de leefgroep. We willen ontmoeting stimuleren.” (teamcoördinator, OVB, Antwerpen)

Jongeren mogen vaak hun hobby zelf kiezen, maar moeten dan ook leren vol te houden. Voorzieningen willen hen aanzetten verschillende zaken te leren kennen en te verkennen om zo een passende keuze te maken.

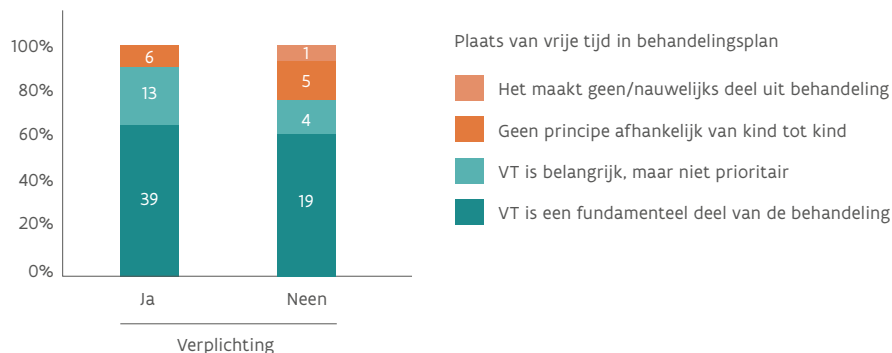
“Omdat de vrijetijdsbesteding van de jongeren in de ogen van de voorziening vrij eng is en ze proberen deze te verbreden door de jongeren te laten deelnemen aan verschillende activiteiten.” (teamcoördinator, OVB, Oost-Vlaanderen)

“Er blijft genoeg ruimte voor vrije tijd waarbij niets verplicht is, toch is het ook belangrijk om jongeren verschillende activiteiten aan te bieden om hen zo verschillende zaken te leren kennen zodat ze leren wat ze graag doen, wat hun rust brengt,... Het verplichtende zet jongeren in actie die zelf nog weinig tot actie komen of erg selectief zijn in hetgeen ze doen.” (verpleegkundige, K-dienst, Oost-Vlaanderen)

Over het algemeen zijn er veel meer voorzieningen die aangeven dat ze kinderen en jongeren verplichten om deel te nemen aan bepaalde vrijetijdsactiviteiten (58 versus 29). Sommige koppelen er een duidelijke beloning aan, terwijl dat bij anderen niet altijd duidelijk is hoe ze de verplichte deelname ook echt afdwingen. Uit onderstaande tabel blijkt dat ruim twee derde van de voorzieningen die vrije tijd een fundamenteel onderdeel maken van het (be)handelingsplan, deelname aan bepaalde vrijetijdsactiviteiten

verplichten (39 versus 19). Het grootste verschil tussen voorzieningen die wel of niet verplichten, ligt bij de voorzieningen die aangeven dat vrije tijd voor hen belangrijk is, maar niet prioritair. Daarvan geeft drie vierde aan dat ze kinderen en jongeren verplichten om deel te nemen (13 t.o.v. 4). Weinig verrassend: er is geen enkele voorziening waar vrije tijd geen of nauwelijks deel uitmaakt van het (be)handelingsplan dat kinderen en jongeren verplicht tot deelname. Er is sowieso maar één deelnemende voorziening waar vrije tijd geen deel uitmaakt van het behandelingsplan, dus moet voorzichtig worden omgegaan met het trekken van conclusies.

Grafiek 22: Verplichtend karakter van deelname aan activiteiten volgens de plaats van vrije tijd in het behandelingsplan.

■ Wat doen kinderen en jongeren in hun vrije tijd?

CONTINUÏTEIT VAN DE VRIJE TIJD

In dit onderzoek trachten we een beeld te krijgen van wat kinderen en jongeren die in een voorziening verblijven, doen in hun vrije tijd. Een belangrijk aspect daarbij is de mate waarin kinderen en jongeren hun (georganiseerde) vrijetijdsbesteding kunnen voortzetten wanneer ze in de voorziening komen wonen. Uit de onderstaande tabel blijkt dat dit volgens de voorzieningen een bijzonder moeilijke opdracht is en zeldzaam zijn de voorzieningen waar de meerderheid van de jongeren hun vrijetijdsbesteding behouden.

Tabel 48: Respons op de vraag 'Hoeveel kinderen/jongeren behouden hun vrije tijd?'

Behoud vrije tijd	AANTAL	%
• Geen of slechts enkelen	38	43,7
• Minder dan de helft	23	26,4
• Meer dan de helft	9	10,3
• (Bijna) alle kinderen/jongeren	17	19,5
Totaal (n)	87	100

De meest voorkomende redenen en oorzaken waarom de kinderen/jongeren afhaken of stoppen volgens de voorzieningen worden samengevat in de volgende tabel. Het betreft zowel redenen eigen aan de voorziening als oorzaken die bij de jongeren zelf worden gelegd.

Tabel 49: Inventarisatie van de oorzaken van de stopzetting van de vrije tijd van bepaalde jongeren.

Algemeen	Specifiek
• Praktisch-materieel	Afstand, vervoer, tijdstip activiteit, kosten van de activiteit en/of het vervoer
• Aard instelling of behandelingsplan	Psychiatrische of gesloten instelling, beperkte vrijheden van de afdeling (bijvoorbeeld fasesysteem)
• Persoonlijke hulpvraag	Crisisopvang, moeilijke opvoedingssituatie, time-out, uit samenleving geplukt,
• Sociaal-emotioneel	Tiennerruzies, conflicten met anderen buiten de voorziening, stap groter of voelen zich niet goed in de groep door onregelmatige aanwezigheid, geen energie voor, verlies interesse, gebrek aan motivatie
• Ontbreken van vrijetijdscultuur	De jongere is nieuw in België, constructiever om te breken met oude milieu/context

De meest voorkomende redenen (51 van de 74 respondenten) zijn van praktisch-organisatorisch en/of financiële aard. Voorzieningen beschikken niet over de tijd en het personeel om de kinderen en jongeren van en naar hun vrijetijdsactiviteit te brengen en dat ondanks het fundamentele belang in het behandelingsplan. De jongeren moeten gebracht worden door hun ouders of iemand anders uit hun netwerk of moeten er vaak zelfstandig geraken met het openbaar vervoer. De afstand is de meest voorkomende belemmering. Jongeren verblijven vaak niet in de eigen regio. Wegens gebrek aan goede verbindingen en de afstand tussen de voorziening en de vrijetijdslocatie is dit laatste vaak uitgesloten. Bovendien zijn veel voorzieningen en ouders niet bereid of in staat om de kosten voor de activiteit of het vervoer te dragen.

Een deel van de bevroegde voorzieningen (42) weidt uit over de mogelijkheid om de hobby te behouden. De helft daarvan stelt extra inspanningen te willen doen, maar de respondenten wijzen juist op de afwezigheid van een hobby bij de kinderen en jongeren voor hun plaatsing. De andere helft van deze respondenten doet ernstige inspanningen om kinderen/jongeren hun hobby te laten voorzetten: waar mogelijk springen ze financieel bij, rijden vrijwilligers of opvoeders zelf van en naar de hobby. Volgens de kwaliteitsverslagen proberen enkele voorzieningen een vrijwilligersbeleid en een vrijwilligerspool uit te bouwen om de mobiliteitsproblemen op te vangen. Daarnaast, maar in beperkte mate, wordt beroep gedaan op service clubs zoals Rotary, die hen hiervoor financieel ondersteunen. Wanneer de afstand te groot is, gaan ze op zoek naar alternatieven in de buurt van de voorziening. Het voortzetten van de vrijetijdsactiviteit is niet altijd mogelijk binnen dezelfde club of vereniging, maar de continuïteit is wel verzekerd, omdat kinderen en jongeren wel dezelfde hobby kunnen uitoefenen.

“Bij ons werkt het eigenlijk omgekeerd: als ze naar huis gaan en ze hebben een hobby, dan proberen we ervoor te zorgen dat we die hobby kunnen laten doorlopen. Dat vinden we nog belangrijker dan de vrijetijdsinvulling in het centrum zelf.” (coördinator, OOC, Limburg)

Uit de jeugdwerkbevraging

De continuïteit van deelname aan het jeugdwerk is ook voor het jeugdwerk een wens en bekommernis. Enerzijds is er de bevestiging dat inspanningen worden gedaan door de voorziening om waar mogelijk de kinderen of jongeren te laten deelnemen aan een lokale afdeling van een jeugdbeweging of andere jeugdvereniging in het verlengde van hun vroeger engagement, maar evengoed stelt het jeugdwerk het omgekeerde vast. Bij afwezigheid van een jongere door plaatsing in een voorziening moeten ze vaak raden naar de reden. De voorziening in kwestie neemt geen contact en de opgebouwde kansen en vertrouwensbanden voor de kwetsbare jongeren dreigen verloren te gaan.

Sommige jeugdwerkers aarzelen niet om het principe van het vindplaatsgericht werken toe te passen en waar mogelijk zelf op zoek te gaan naar de jongere om de verderzetting van het opgebouwde te verzekeren.

“Soms horen we dat een gast is opgenomen in de psychiatrie of zelfs in de gevangenis en dan gaan we op bezoek, die zijn zo kwetsbaar dat dat contact echt belangrijk is” (Betonne jeugd)

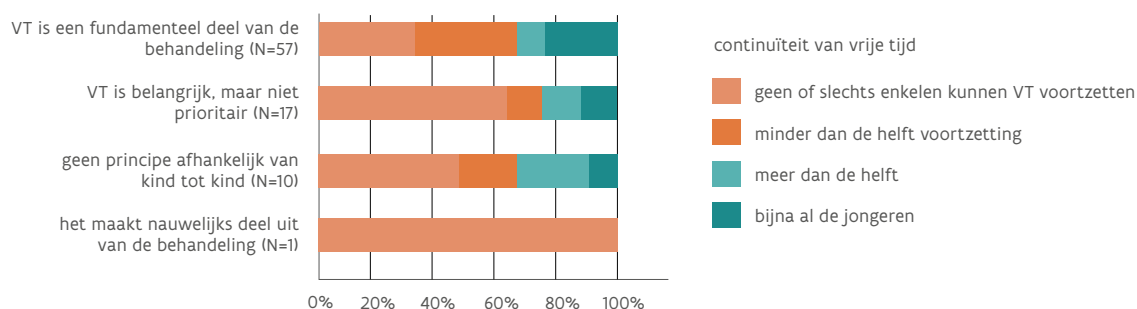
Het omgekeerde wordt ook door het jeugdwerk onderstreept. Wanneer een jongere de voorziening verlaat - zeker wanneer hij of zij 18 jaar is - zou het een meerwaarde kunnen zijn dat het jeugdwerk op de hoogte wordt gebracht. Dit moet door de jongere zelf gebeuren of gevraagd worden, maar kan gestimuleerd worden door de voorziening.

Het is in het verleden al wel eens gebeurd dat we gecontacteerd werden door een organisatie die instaat voor een soort nazorg wanneer een jongere uit Everberg vrijkomt. Aan ons werd dan gevraagd om die jongere terug mee te begeleiden naar vrijetijdsinvulling (De Foyer).

Tot slot geven 20 respondenten expliciet als kanttkening mee dat de meeste kinderen en jongeren gewoonweg geen vrijetijdsbesteding hebben wanneer ze aankomen in de voorziening. Een niet te onderschatten deel komt een situatie van multiachterstelling (De Bouverne-De Bie, Rossel, Impens et al, 2011), waar georganiseerde vrije tijd geen plaats heeft of kan krijgen.

De onderstaande tabel maakt duidelijk dat de visie over het belang van vrije tijd als onderdeel van het behandelingsplan de continuïteit van de vrijetijdsactiviteiten lijkt te beïnvloeden. In voorzieningen waar vrije tijd een fundamenteel deel uitmaakt van de visie, kunnen meer jongeren hun activiteiten verder zetten.

Grafiek 23: De mate van continuïteit van de vrije tijd opgesplitst naar de plaats van vrije tijd in het behandelingsplan.

GEORGANISEERD VRIJETIJDAAANBOD DOOR DE VOORZIENING ZELF (N = 83⁷)

Meer dan een derde van de bevroegde mensen (38,6%, n = 32) geeft aan dat hun voorziening een uitgebreid intern aanbod heeft, al dan niet op een vaste dag of met regelmaat. Het uitgebreid aanbod betreft meestal een combinatie, van sport, spel, creativiteit, uitstappen, vorming en kunstactiviteiten. Sommige verplichte activiteiten worden aangeboden op (leef)groepsniveau, andere staan open voor alle kinderen en jongeren binnen de voorziening.

“We hebben een uitgebreid aanbod, maar de jongeren mogen zelf ook een plan voorstellen. We hebben veel ruimte en mensen die er echt voor gaan en dit graag doen. Dat is de perfecte combinatie.” (leefgroepcoördinator, OVBJ, West-Vlaanderen)

Een grote groep voorzieningen vult het eigen gevarieerde interne aanbod aan met vakantieactiviteiten en –kampen (21,7%, n = 18) of legt daarentegen uitsluitend de nadruk op de organisatie van vakantieactiviteiten en/of –kampen (18,1%, n = 15).

Verder zijn er een tiental die duidelijk focussen op sportactiviteiten, maar daarnaast is er een kleine groep voorzieningen waar daarentegen bewust niets of weinig structureel aangeboden wordt, omdat zij willen dat de jongeren zelf invulling geven aan hun vrije tijd.

“Ze proberen niet vast of constant activiteiten aan te bieden. Er worden veel vrije momenten ingepland waarop ze zichzelf moeten bezighouden (met speelgoed of met elkaar). Ze doen dit om een zo normaal mogelijk ritme in te bouwen, zoals ze zouden hebben moesten ze (terug) thuis wonen.” (directie, OVBJ, Limburg)

Uit de jeugdwerkbevraging

Deelname aan het jeugdwerk is buiten de voorziening, maar soms wordt aan het jeugdwerk (WMKJ) gevraagd om in de voorziening activiteiten te organiseren al dan niet in samenwerking met de begeleiding. Het betreft dan meestal een mengvorm van vrijetijdsactiviteiten en vorming (GIGO, LEJO met het ‘experience’ project...) of de vraag komt van een bijzonder soort voorziening (detentiecentrum Tongeren, opvangcentra voor asielzoekers).

WELKE ACTIVITEITEN DOEN DE JONGEREN ?

Om een vergelijking met de beleving van de jongeren mogelijk te maken, wordt zoals bij de jongerensurvey, een beroep gedaan op de indicatoren van de JOP-monitor en wordt tevens hetzelfde onderscheid gehanteerd tussen passief-receptieve activiteiten of niet-responsieve activiteiten zoals tv-kijken en activiteiten die een zelf-betrokken of actievere rol vereisen (Säfvenbom & Sandahl, 2000). Deelname aan de activiteit betreft zowel de georganiseerde als niet-georganiseerde activiteiten.

7. Dit deel van de vragenlijst werd door 2 mensen (2 van de 85) niet beantwoord omdat ze hierover niet voldoende op de hoogte waren

Vrijtijdsbesteding binnen en buiten de voorziening

Aan de medewerkers van de voorzieningen werd gevraagd een aanduiding te geven van welke vormen van vrijetijdsbesteding jongeren gebruik maken binnen en buiten de voorziening. De vakantiecampen worden hier buiten beschouwing gelaten. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen het belang van media, sportactiviteiten, hobby's en gewoon op stap gaan.

Tabel 50: Belangrijkste (ongeorganiseerde) activiteiten in de vrije tijd in absolute aantallen (% tussen haakjes).

Media (n = 87)	GEEN/ENKELE	MINDER DAN DE HELFT	MEER DAN DE HELFT	(BIJNA) ALLEMAAL
• Televisie kijken	1 (1,1%)	5 (5,7%)	8 (9,2%)	73 (83,9%)
• Muziek beluisteren	2 (2,3%)	5 (5,7%)	26 (29,9%)	54 (62,1%)
• Computergebruik	8 (9,2%)	3 (3,4%)	18 (20,7%)	58 (66,7%)
• Smartphone/gsm	10 (11,5%)	9 (10,3%)	18 (20,7%)	50 (57,5%)
• Lezen	20 (23%)	36 (41,4%)	16 (18,4%)	15 (17,2%)
• Gamers	8 (9,2%)	20 (23%)	27 (31%)	32 (36,8%)

Zoals te verwachten zijn passief-receptieve activiteiten zoals tv-kijken veel voorkomend, er zijn veel activiteiten met weinig of geen ondersteuning en gericht op het individuele beleven. De smartphone is duidelijk niet meer weg te denken uit de residentiële voorzieningen. De leeftijdsbeperking en het specifieke karakter van voorzieningen (gesloten) zijn een deelverklaring voor het verbod of het beperkt aantal activiteiten met de smartphone. Uit de bevraging kan niet afgeleid worden of deze activiteiten toegelaten dan wel als zinvolle vrije tijd of bewuste vrije tijd zonder begeleiders (gamers, smartphone) wordt gepercipieerd (Debacker, 2006).

Tabel 51: Belangrijkste hobby's voor de jongeren uitgedrukt in absolute aantallen (% tussen haakjes).

Hobby's (n = 87)	GEEN/ENKELE	MINDER DAN DE HELFT	MEER DAN DE HELFT	(BIJNA) ALLEMAAL
• Knutselen, tekenen, naaien, enz.	19 (21,8%)	38 (43,7%)	24 (27,6%)	6 (6,9%)
• Spelletjes	14 (16,1%)	32 (36,8%)	27 (31%)	14 (16,1%)
• Dieren verzorgen	56 (64,4%)	21 (24,1%)	8 (9,2%)	2 (2,3%)
• Jeugdbeweging	51 (58,6%)	30 (34,5%)	4 (4,6%)	2 (2,3%)
• Jeugdvereniging	71 (81,6%)	14 (16,1%)	2 (2,3%)	0 (0%)
• WMKJ	68 (78,2%)	18 (20,7%)	1 (1,1%)	0 (0%)
• Kunstacademie of jeugdatelier	61 (70,1%)	21 (24,1%)	5 (5,7%)	0 (0%)
• Techniek	64 (73,6%)	21 (24,1%)	2 (2,3%)	0 (0%)

Wanneer een vergelijking wordt gemaakt, ligt het accent duidelijk op de 'in huis' en flexibel te organiseren activiteiten. Wat de georganiseerde activiteiten betreft, komen knutselen, tekenen en spelletjes meer aan bod dan deelname aan het jeugdwerk of kunstactiviteiten. De eerste soort activiteiten kan in elke voorziening zonder veel inspanning georganiseerd worden. Uit de bevraging van de kinderen en jongeren blijkt dat aan deze activiteiten inderdaad geregeld door hen wordt deelgenomen (voornamelijk door de jongste groep respondenten). Bij knutselen en tekenen is het groeps-element minder aanwezig. Voor deelname aan het jeugdwerk, regulier maar ook specifiek, moeten extra hindernissen overwonnen worden.

Uit de jeugdwerkbevraging

Slechts in een beperkt aantal voorzieningen wordt door het jeugdwerk actief gerekruteerd om deel te nemen. Zelfs indien dit wel gebeurt zijn er nog een diverse andere hinderpalen te overbruggen.

Schatting dat zo ongeveer 10 tot 20% van de jongeren uit een voorziening komen. Er zijn diverse redenen waarom het aantal niet hoger is. Eerst en vooral moeten de activiteiten en het soort werking hen aanstaan. Veel jongeren die geplaatst zijn, zijn niet afkomstig uit de regio Kortrijk en hopen snel terug te keren naar de eigen regio, waardoor een integratie in lokale Kortrijkse werkingen niet overwogen wordt. Er is geen regionale binding. Een ander argument is eigen aan het leven in een instelling. De jongeren leven in groep en niet alle jongeren uit de leefgroep zijn vrienden van elkaar. De deelname van een jongere, kan een ander ervan weerhouden om ook, in de vrije tijd met dezelfde 'opgescheept' te zitten (Boothuis)

In het vrijetijdsgebeuren en zeker in residentiele voorzieningen neemt beweging en sport vaak een afzonderlijke plaats in. Er werd gepolst naar de actieve, maar ook passieve interesse in sportgebeuren.

Tabel 52: Respons van voorzieningen in absolute aantallen (% tussen haakjes) over de sportparticipatie binnen en buiten de voorziening.

Sport (n = 87)	Sportparticipatie			
	GEEN/ENKELE	MINDER DAN DE HELFT	MEER DAN DE HELFT	(BIJNA) ALLEMAAL
• In een club	35 (40,2%)	30 (34,5%)	17 (18,5%)	5 (5,7%)
• Op zichzelf/met vrienden	32 (36,8%)	36 (41,4%)	16 (18,4%)	3 (3,4%)
• Als toeschouwer	66 (75,9%)	17 (19,5%)	3 (3,4%)	1 (1,1%)

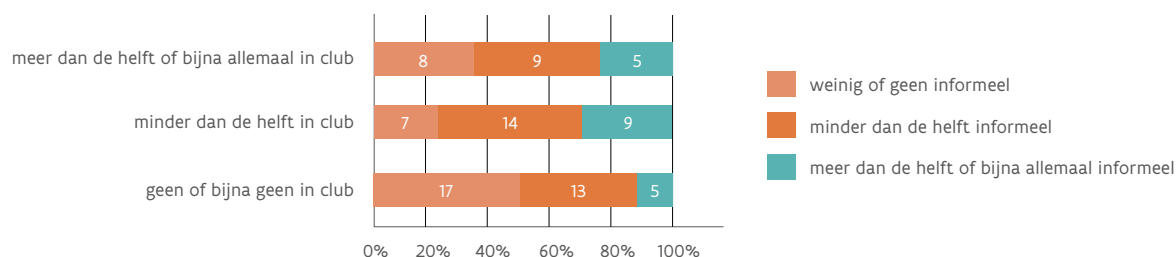
In een belangrijk deel van de bevroagde voorzieningen (18,5%) neemt meer dan de helft van de jongeren deel aan sport in clubverband. De redenen hiervoor zijn niet gekend. Drie hypothetische verklaringen kunnen hieruit afgeleid worden, maar vragen verder onderzoek.

- Grote deelname aan sport in clubverband is een gevolg van een beleid waar fysieke activering centraal staat.
- In de voorzieningen met een grote deelname aan sport in clubverband wonen veel jongeren die voor hun opname reeds actief waren in clubverband.
- Afspraken met sportclubs verlopen eenvoudiger dan met het jeugdwerk?

In hetzelfde aantal voorzieningen (18,4%) sport meer dan de helft van de jongeren buiten clubverband of op een eerder informele manier (op zichzelf, met vrienden). Op het eerste zicht zou men kunnen vermoeden dat voorzieningen waarin deelname in clubverband wordt nagestreefd, ook dezelfde zijn die informeel sporten stimuleren. De realiteit is echter complexer zoals blijkt uit de onderstaande grafiek.

Opvallend is wel dat in voorzieningen waar minder ingezet wordt op deelname in clubverband, er ook minder informele of ongeorganiseerde sport (op zichzelf of met vrienden) beoefend wordt.

Grafiek 24: Mate van informeel sporten opgesplitst volgens het veel of weinig voorkomen van sport in clubverband.

Het belang van niet-georganiseerde of laagdrempelige activiteiten neemt in de vrije tijd van tieners een belangrijke plaats in. Shoppen en rondhangen met vrienden behoort voor veel tieners tot hun vrijetijdsinvulling en het leven in een voorziening verloopt bij voorkeur zo genormaliseerd mogelijk (Ward, 2004). Het gecontroleerde leven in een voorziening zal gepaard gaan met restricties op dat gebied. Vrije tijd als consumerende tijd (winkelen of uitgaan) is in een belangrijk deel van de voorzieningen aanwezig. Is dit op vraag van de jongeren, wordt dit als een pedagogisch element gehanteerd, wordt dit onder begeleiding of alleen gedaan?

Tabel 53: Respons van voorzieningen in absolute aantallen (% tussen haakjes) over het op stap gaan van de jongeren in voorzieningen.

Op stap (n = 87)	GEEN/ENKELE	MINDER DAN DE HELFT	MEER DAN DE HELFT	(BIJNA) ALLEMAAL
• Op café	48 (55,2%)	24 (27,6%)	13 (14,9%)	2 (2,3%)
• Shoppen	29 (33,3%)	29 (33,3%)	21 (24,1%)	8 (9,2%)
• Jeugdhuis	78 (89,7%)	8 (9,2%)	1 (1,1%)	0 (0%)
• Rondhangen met vrienden	25 (28,7%)	23 (26,4%)	25 (28,7%)	14 (16,1%)

Alhoewel de Jeugdhuisen wijd verspreid en laagdrempelig zijn, zijn ze slechts in zeer beperkte mate een speler in de vrijetijdsmomenten. Dit resultaat is een bevestiging van eerder onderzoek (Kind en Samenleving, 2015).

Wat kan niet?

Het is de voorziening die bepaalt wat kan en niet kan, welk aanbod toegelaten, gestimuleerd of verboden wordt. Zo wordt de voorziening een gatekeeper van de vrije tijd (Van Driessche, Van de Walle & De Visscher, 2014).

Bepaalde activiteiten worden door de voorzieningen niet toegestaan, ofwel omdat ze in strijd zijn met de wet (wapens, activiteit met inzet/gokken, drugs, alcohol, etc.) ofwel omdat de voorziening een specifiek beleid voert (bijvoorbeeld fasesysteem, beperkte vrijheid). Bij sommige kinderen en jongeren is de expliciete toestemming van de ouders of de jeugdrechter noodzakelijk om bepaalde activiteiten te mogen uitvoeren.

Verder staan voorzieningen deelname niet toe wanneer de activiteit niet is aangepast aan de leeftijd, zoals fitness (krachtraining), gamen of alleen op stap gaan. De helft van de voorzieningen verbiedt gevaarlijke en risicovolle vrijetijdsactiviteiten waarbij de veiligheid om diverse redenen niet altijd gegarandeerd kan

worden. Het gaat daarbij voornamelijk om geweldgerelateerde zaken, zoals paintball, (kick)boksen, maar evengoed zwemmen wordt soms als onveilig gezien. Ongeveer een kwart van de voorzieningen verbiedt gevechtssporten of bindt het aan duidelijke voorwaarden. Negatieve ervaringen, waarbij bijvoorbeeld de vaardigheden misbruikt werden, zorgen ervoor dat het beoefenen van een gevechtssport per individu wordt bekeken of volledig verboden. Sommige voorzieningen hebben echter hun beleid herzien en laten het wel toe, omdat ze merken dat de jongere zijn/haar agressie daarin kwijt kan of net leert beheersen. Voorwaarde voor die voorzieningen is dat de hobby 'op een goede manier' wordt uitgevoerd in een goede club of vereniging.

De verblijfsregeling zelf kan ook een uitsluitingscriterium zijn. Wanneer jongeren elk weekend naar huis gaan, is een jeugdbeweging of voetbalclub vanuit de voorziening weinig zinvol, aangezien de activiteiten of wedstrijden ongeveer altijd gepland zijn tijdens het weekend.

■ Kampen - organisatie en deelname

Kinderen en jongeren die in voorzieningen verblijven, gaan regelmatig op kamp.

Tabel 54: Respons van voorzieningen in absolute aantallen en percentage over de deelname aan vakantiecampen van de jongeren in de voorzieningen.

Deelname aan vakantiecampen	AANTAL	%
• Ja, veel of (bijna) alle kinderen/jongeren	48	55,2
• Ja, sommige kinderen/jongeren	28	32,2
• Ja, slechts enkelen	6	6,9
• Nee	5	5,7
Totaal (n)	87	100

Ruim twee derde van de voorzieningen (69%, n = 60) organiseert zelf kampen. Dit gaat van 1 jaarlijks kamp tot 4 kampen per jaar. Soms vinden de kampen plaats binnen het domein van de voorziening zelf. Evenveel voorzieningen (67,8%, n = 59) geven aan dat hun kinderen en jongeren deelnemen aan kampen van externe organisaties. Kleine, lokale organisaties bieden kampen aan, maar de volgende (grotere) organisaties komen frequent terug.

Tabel 55: Inventarisatie belangrijkste externe aanbieders van kampen.

Soort organisatie	Specifiek
• Doelgroepspecifiek	Bizon, Akindo, Habbekrats, Rode Kruis, Akabee, Lejo, Tumult
• Sportverenigingen of -clubs	Bloso, Sporta, Sportivak
• Regulier (jeugdbeweging, -atelier)	Scouts, Chiro, Kazou (CM), Kena, Diggie, speelpleinwerking

Uit de jeugdwerkbevraging

Doelgroep specifieke werkingen hanteren een beperking op het aantal jongeren per voorziening: meestal maximum 3 kinderen per voorziening of per leefgroep om het kamp geen verlengde te maken van een leefgroep en kliekvorming tegen te gaan. Dit betekent extra organisatorisch werk om al de jongeren 'ergens' in te schrijven, maar het biedt de deelnemers de kans om andere jongeren te ontmoeten, hun netwerk uit te breiden en eventueel eens samen met broer of zus op kamp te gaan. De leefgroep kent daarenboven een sterk verplichtend karakter en impliceert niet altijd vriendschap. Een beperking op het aantal deelnemers kan kinderen en jongeren ook toelaten om vakantie door te brengen met vrienden of in elk geval een rustmoment zonder de kinderen of jongeren waarmee ze moeilijkheden ervaren.

Voor deelname aan kampen van sommige WMKJ's bestaat een andere belemmering. Deelname aan de kampen wordt dan aan een voorwaarde verbonden, zoals deelname aan de lokale activiteiten (GIGOS) of de jongeren minstens een beetje kennen (Betonne Jeugd).

Voor kinderen met een vluchtelingenverleden of uit asielcentra worden wel afzonderlijke kampen georganiseerd. Bepaalde jeugdwerkorganisaties leggen zich hier op toe of organiseren in elk geval 1 of meerdere kampen voor deze groep (Tumult, Bizon, Rode Kruis). *"Zelfs met het woord kamp en in het bijzonder tentenkamp moet opgepast worden"*. Aangezien de kennis van de Nederlandse taal voor velen nog beperkt is, kan niet alles op dezelfde manier gebeuren. Daarenboven zijn de jongeren vaak niet vertrouwd met de typische Westerse spelcultuur.

"We gebruiken ook van andere invalshoeken, bijvoorbeeld een spel zonder veel regels, met minder verantwoordelijkheid en wie wil van, kan het spel dan ook eens begeleiden (Tumult)".

Het Rode Kruis Vlaanderen pakt uit met een bijzondere manier om kinderen in opvangcentra vakantie te bieden. De speelweken tijdens de vakantie worden in de opvangcentra georganiseerd, maar de begeleiders of animatoren overnachten ook in het opvangcentrum. Dergelijke vakantiewerking berust op een geïntegreerd concept met als eerste doel kinderen en jongeren in de asielcentra een leuke week te bieden en hen de kans geven te spelen. Een ander doel, minder expliciet, is het onderdompelen van de vrijwilligers in het leven van asielzoekers en vluchtelingen. De vrijwilligers leven een week met en tussen de asielzoekers, ze overnachten er ook. De monitoren krijgen een aangepaste vorming. Het Rode Kruis ontwikkelde een tool met aangepaste spelen en spelmethoden.

"De vrijetijdscultuur is hen vreemd. Juist daarom is het belangrijk dat de monitoren er een week verblijven, dat is een duidelijke ijsbreker, er zijn samen met de jongeren en niet elke avond naar huis te gaan. Iets met hen te doen en full time aanwezig te zijn" (Rode Kruis).

Daarom organiseert Rode Kruis Vlaanderen vakantiecampen voor maatschappelijk kwetsbare kinderen en speelweken voor kinderen in opvangcentra. Zo kunnen ook zij genieten van een weekje vol speelplezier en hebben zij stoere vakantie verhalen om aan hun klasgenootjes te vertellen.

■ Vrijtijdsbeleving

Over het algemeen lijken kinderen en jongeren tevreden over hun vrijetijdsinvulling. Voorzieningen merken enthousiasme en een hoog aantal inschrijvingen bij hun eigen georganiseerde activiteiten.

De respondenten merken wel op dat de tevredenheid erg wisselend en afhankelijk is van andere factoren. Bij de jongeren hangt de beleving sterk af van hun humeur. Ze zijn wispelturig en vinden activiteiten die niet direct aansluiten bij hun wens- of leefwereld, vaak saai. Als gevolg daarvan tonen ze minder interesse in georganiseerde vrijetijdsactiviteiten.

“Voor jongeren is alles wat buiten hun opvatting van ‘vrijtijdsbesteding’ valt, er vaak te veel aan. Het interesseert hen niet en past niet binnen hun leefwereld. Georganiseerde vrijetijdsbesteding is voor hen dan ook vaak niet aan de orde.” (leefgroepbegeleider/sportprojectleider, OVBJ, West-Vlaanderen)

De jongeren krijgen een gevoel van verplichting en willen meer keuzevrijheid. Vormen van rebellerend gedrag is een vorm van coping eigen aan hun leeftijd en versterkt door de instellingscontext. ‘Laat me met rust’ is een terugkerend antwoord. De voorzieningen vinden het vaak moeilijk een evenwicht te vinden tussen de wensen van de jongeren en die van de begeleiders of ouders. De jongeren verkiezen liever niets te doen (hangen met vrienden, smartphone, enzovoort), terwijl de voorziening streeft naar een zinvolle of activerende vrijetijdsbesteding.

“Afhankelijk van de ‘mood’ waarin ze zijn, of hij/zij zin mocht hebben, zal je een positief of negatief verhaal krijgen. Ze willen vooral hun goesting doen. Dat vinden ze toppie!” (afdelingscoördinator, internaat, Oost-Vlaanderen)

“Vooral vraag naar meer vrijheid vermoed ik, gewoon met vrienden kunnen rondhangen. Het leven in een voorziening is ingewikkeld, over alles moet je afspraken maken.” (directie, OBC, BHG)

De vrijheden zijn in bepaalde voorzieningen beperkt door bijvoorbeeld een fasesysteem, waarbij de jongere meer of minder vrije tijd krijgt afhankelijk van de fase waarin hij/zij zich bevindt. Vrijtijdsinvulling wordt ook vaak gestuurd door de begeleiders en de momenten liggen meestal vast. Jongeren vergelijken vrije tijd ook met die van anderen.

“We werken met een vrijetijdssysteem. Jongeren hebben meer of minder vrije tijd. Diegenen die weinig vrije tijd krijgen, willen uiteraard liever meer hebben. Maar over het algemeen ervaren ze het als goed. Ze mogen ‘s avonds bezoek ontvangen. Ze zeggen zelf dat ze geluk hebben dat ze nog wel veel mogen, dus ik denk wel dat ze tevreden zijn.” (begeleider, OVBJ, Limburg)

Eerder gaven de respondenten aan dat vrijetijdsinvulling vaak een sociale functie vervult. De voorzieningen vinden het belangrijk dat ze een apart sociaal netwerk opbouwen, nieuwe contacten leggen buiten de voorziening met als doel de jongeren te integreren in de reguliere samenleving (Säfvenbom & Sandahl, 2000, Biehal, Clayden, Stein, et al, 2005). Externe activiteiten ervaren de jongeren enerzijds positief, omdat ze er even tussenuit zijn, weg van de voorziening of de leefgroep. Er zijn minder regels en structuur.

“Ze vinden het vaak belangrijk. Het is een uitlaatklep en vaak zijn ze ook blij om eens weg te zijn van de voorziening en andere/nieuwe vriendjes te hebben. Ze doen het echt graag, er is weinig gezeur over.” (directie, OVBJ, Vlaams-Brabant)

Anderzijds heerst er een drempelvrees, verloopt de omgang met anderen vaak moeizaam, zijn ze bang voor stigma en gebeurt het dat clubs of verenigingen geen extra tijd aan hen willen besteden door de 'potentiële' tijdelijkheid. De financiële moeilijkheden om tegemoet te komen aan de wensen van de jongeren, de praktische problemen of rompslomp van het geregel vooraf werken demotiverend.

“Vele jongeren zijn van mening dat er te weinig mogelijkheden zijn. Dit is te wijten aan financiële en praktische aspect. De jongeren eisen vaak veel. De meesten zijn wel enthousiast als we zelf een activiteit in elkaar steken.” (zorgcoördinator, internaat, Vlaams-Brabant)

Hoewel het begin vaak moeilijk verloopt, evolueert het meestal naar een (grotere) tevredenheid eens de jongeren bezig zijn.

“In het begin ervaren ze dit vaak dwingend. Later evalueert dit vaak naar een tevredenheid en zijn ze blij dat ze er aan begonnen zijn. Bij pubers is het moeilijk om hen aan te zetten tot iets actiefs wanneer ze hier zelf niet volledig achter staan.” (stafmedewerker, OVB), Antwerpen)

Uit de jeugdwerkbevraging

Medewerkers van het jeugdwerk ervaren weinig verschil tussen de kinderen en jongeren of deze nu uit een voorziening of een thuissituatie. Kinderen en jongeren uit voorzieningen leven al constant in groep en deelname aan het jeugdwerk is alweer in groepsverband en voor hen alweer een nieuwe groep. De eerste 2 à 3 dagen zijn cruciaal en wanneer er zich daar geen problemen voordoen, dan is er verder geen verschil met jongeren die uit een thuissituatie komen.

Het meest opvallende verschil betreft de zelfstandigheid van de kleinsten. Deze is groter bij de kinderen uit een voorziening en heimwee tijdens een kamp komt minder voor.

“Zeg je bijvoorbeeld tegen zo een 4-jarige, nu gaan we douchen, dan vertrekken die meteen zelfstandig. Een ander kind doet dat niet, heeft er hulp bij nodig”. (Akindo)

De oudere deelnemers lijken de grotere autonomie en vrijheid te waarderen. Het jeugdwerk moet hier telkens een evenwicht in vinden. De jongeren hebben meer structuur nodig dan anderen, maar er moet voor gewaakt worden dat het minder is dan ze gewoon zijn in de voorziening.

“Meer aandacht gaat ook naar ‘verantwoordelijkheid’ en ‘zelf kiezen’. In de plaats van de regels uit te leggen in het begin van een kamp bijvoorbeeld, worden samen afspraken gemaakt over wat kan en niet kan en ondertekenen ze allemaal individueel de afsprakenlijst”. (Lejo)

■ Samenwerkingen met externe (jeugd)organisaties

RICHTING EN MOTIEVEN SAMENWERKING

Bijna twee op de vijf voorzieningen (n = 34) werken occasioneel of soms samen met professionelen of organisaties die een vrijetijdsaanbod voor de jongeren organiseren in de voorziening of die hen helpen in de vormgeving van de vrijetijdsbesteding. Voor zowel groepsactiviteiten gericht op vorming of activiteiten gericht op de pure beleving van de vrije tijd wordt een beroep gedaan op externe partners. Het is niet altijd duidelijk waarom of voor welke soort activiteit externen worden ingezet.

Meer voorzieningen (55 voorzieningen of bijna twee derde) geven aan dat ze structureel of regelmatig samenwerken met externe (jeugdwerk)organisaties.

Uit de kwaliteitsverslagen blijkt de wens om meer samen te werken met organisaties en verenigingen actief in de buurt. De onderstaande tabel geeft een overzicht van het soort organisaties waarmee ze samenwerken. Voorzieningen konden meerdere antwoorden aanduiden.

Tabel 56: Respons van voorzieningen in absolute aantallen en percentage over de samenwerking met externe organisaties in het kader van vrije tijd.

Soort organisatie	AANTAL	% VAN HET TOTAAL (N=55)
• Doelgroepspecifieke werkingen	37	67,3
• Sportverenigingen of -clubs	40	72,7
• Reguliere werkingen	31	56,4
• Andere	2	3,6

Uit de lijst van al de partners waarop een beroep wordt gedaan, blijken naast de sport of jongerenorganisaties nog andere partners betrokken in de vrijetijdsorganisatie. Interessant is dat naast jeugdwerkingen en sportclubs er voorzieningen zijn die beroep doen op de lokale jeugd- of sportdienst. Ongetwijfeld betreft het een uitgebreid pallet aan contacten, maar die worden niet altijd omgezet in een duurzame of structurele samenwerking. Contacten zijn vaak persoonsgeboden, terwijl een structurele samenwerking een beleidsbeslissing impliceert.

Tabel 57: Inventarisatie van de soort organisaties waar de voorzieningen samenwerkingen mee aangaan.

Soort organisatie	specifiek / extra informatie
• Jeugdbeweging	Scouts, Chiro,
• Andere jeugdwerking (WMKJ, kampen)	Bizon, Akindo, Rode Kruis, Akabee, Speelpleinwerking, Kazou, Kena, Dig-gie, JES, Habbekrats, Lejo, GIGOS, Groep Intro, Foyer, en andere WMKJ's
• Sportorganisaties	Sportclubs (voetbal, atletiek, turnen, handbal, gevechtssporten), BLOSO, buurtsport, Special Olympics
• Jeugd- en/of sportdiensten	Op niveau gemeente waar de voorziening gesitueerd is
• Kunst- en artistieke organisaties	Kunstacademie, samenwerking dansscholen of -clubs, Villa Bastia, sociaal artistieke projecten (Beeldenstorm, Kopt tot Teen)
• Serviceclubs	Leos/ Lions, Rotary (organisatie van een activiteit, deelname aan bestaand aanbod, zoals pretparken, bowlen)
• Vrijwilligers	Vrijwilligersorganisaties zoals Serve the City, Joka, maar ook indivi-duele vrijwilligers voor organisatie en (co)begeleiding activiteiten en vervoer van kinderen en jongeren
• Stagiaires, projecten hogescholen	Organisatie vrije tijd in opdracht stagiaires, specifieke projecten of workshops (ICT-workshop, KDG, bosspel)
• Accent op financiële ondersteuning	Vakantieparticipatie (betaalbaar aanbod), tussenkomsten OCMW, kort-ing cultuurraad, vrijkaarten Paleis, Jespo
• (volwassen)Verenigingen	Uitzonderlijk, voorbeeld Femma
• Welzijnsorganisaties	Zorgboerderij, CAW, JAC

Een beroep doen op een externe organisatie of partner betekent niet automatisch een terugkerende of structurele samenwerking. Afhankelijk van het aanbod van de organisatie of de wens van de kinderen en jongeren die er verblijven wordt aansluiting gezocht met dezelfde of met andere organisaties.

“We werken er niet structureel mee samen, het is eerder occasioneel bv. activiteit met Habbekrats of Kras. Jeugdbeweging: we hebben dit reeds geprobeerd, maar het is niet zo evident om kinderen naar de jeugdbeweging te krijgen omdat het wekelijkse activiteiten zijn en de kinderen niet altijd aanwezig kunnen zijn. Ook omdat ze niet altijd even gemakkelijk kunnen ‘aanhaken’ bij de andere kinderen die al langer in de jeugdbeweging zitten.” (Opvangcentrum, Antwerpen)

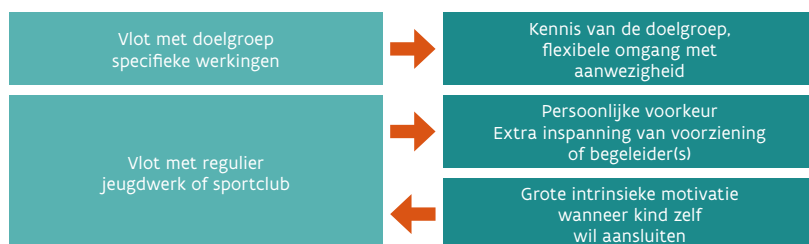
Aan contacten en samenwerking op het domein van de vrije tijd ontbreekt het niet. Of die altijd even vlot verlopen is een andere kwestie. Aan de respondenten werd gevraagd met welk type partners de samenwerking het vlotst verloopt.

Tabel 58: Respons van voorzieningen in absolute aantallen en percentage over de vlotheid van de samenwerking met externe jeugd- of sportorganisaties.

Vlotheid samenwerkingen	AANTAL	%
• Geen onderscheid tussen sportverenigingen, doelgroepspecifieke of reguliere werking	22	40
• Vlotst met doelgroepspecifieke werking	16	29,1
• Vlotter met reguliere werking	4	7,3
• Vlotter met sportvereniging of -club	3	5,5
• Niet van toepassing (samenwerking met één soort werking, geen vergelijking mogelijk)	8	14,5
• Weet het niet	2	3,6
Totaal	55	100

Bijna de helft van de voorzieningen maakt geen onderscheid in het vlotte verloop van hun contact en samenwerking tussen reguliere en doelgroepspecifieke werkingen. Op basis van opgedane ervaring wordt door de andere voorzieningen een duidelijke keuze gemaakt.

Figuur 3: Schematische voorstelling van de belangrijkste redenen van een vlot verloop van de samenwerking tussen voorzieningen en externe organisaties.

Hieronder belichten we de redenen waarop de ervaring van het vlotte verloop van de samenwerking gebaseerd is.

Voorzieningen met een vlotte samenwerking met specifieke werkingen, verwijzen in eerste instantie naar WMKJ's. De voorzieningen prefereren de samenwerking met WMKJ's wegens hun ervaring met de doelgroep. De problematiek en achtergrond van de jongeren die verblijven in voorzieningen sluiten goed aan bij de kennis van de WMKJ's. De kwetsbaarheid van deze jongeren is een gemeenschappelijke bekommernis. Jeugdwerkers of trainers van een reguliere sport- of jeugdvereniging krijgen ook geen extra vorming of coaching om beter aan te sluiten bij de leefwereld van kwetsbare jongeren. Voor veel jongeren uit een voorziening is een langdurig engagement een belemmering voor aansluiting bij reguliere werkingen. WMKJ's hanteren een aangepaste benadering, een flexibele omgang en stellen weinig eisen met betrekking tot aanwezigheid. WMKJ's kunnen een intermediaire rol hebben en laten de jongeren op een laagdrempelige manier kennis maken met diverse activiteiten.

“Groep Intro komt elke woensdag langst met een busje. Pikt onze kinderen en jongeren op en gaan iets doen. Dat kan zijn van bowlen tot de coca-colafabriek bezoeken tot een museum bezoeken. Het is vormend en ontspannend” (Opvangcentrum West-Vlaanderen)

Een voorkeur voor reguliere sportclubs of jeugdwerkingen is vaak gestoeld op eerste positieve ervaringen. Als de samenwerking met de reguliere organisaties (jeugdwerk, sport) vlot verloopt, is er volgens sommigen geen reden om aansluiting te vinden bij het specifieke. De persoonlijke contacten en beeldvorming van begeleiders zijn beïnvloedende factoren.

“Het verloopt vlot met sportclubs. Ik ben geen fan van doelgroepspecifieke werkingen, beter streven naar aansluiting bij sportclubs en jeugdbeweging...” (MFC, West-Vlaanderen)

Enkele voorzieningen beklemtonen het ‘normaliserend’ karakter en doen extra inspanningen voor aansluiting met reguliere werkingen, zoals een jaarlijkse vergadering met het lokale jeugdwerk of een stapsgewijze benadering.

“De samenwerking met Bloso gebeurt in verschillende stappen. Eerst mailen we met de vraag of het mogelijk is dat een van onze kinderen komt. Daarna houden we een vergadering over de concrete aanpak. Tijdens de deelname van een kind aan een bepaalde sport wordt dit regelmatig geëvalueerd.” (Orthopedagoog internaat, Limburg)

Een niet onbelangrijke reden waardoor samenwerking met reguliere werkingen en sportclubs vlot verloopt, wordt in de aanwezige vaardigheden van de jongeren zelf gevonden.

“Reguliere werkingen en sportclubs verloopt het vlotst omdat net die jongeren dit doen omdat ze dat kunnen. Met een doelgroepspecifieke werking verloopt het wel eens moeilijker en volgt soms een gesprek, maar dat is niet te wijten aan de werking.” (Begeleidingstehuis, Oost-Vlaanderen).

Uit de jeugdwerkbevraging

Bij samenwerking of regelmatige contacten moet een onderscheid gemaakt worden tussen vakantiewerking en lokale, wekelijkse werking. WMKJ's die in een voorziening activiteiten organiseren vallen hier buiten beschouwing.

In het kader van externe kamporganisatie of andere vakantiewerking (speelpleinwerking, swap..) komt een echte samenwerking zelden voor. Uitzondering zijn organisaties zoals het Rode Kruis of De Koraal vzw die in hun eigen structuur naast vrije tijd ook residentiële opvang of begeleiding omvatten. Voorzieningen schrijven kinderen of jongeren in voor een kamp en er ontstaat een soort ‘wederzijdse vertrouwdheid’. Het daaropvolgende jaar worden de gekende voorzieningen rechtstreeks aangeschreven. Andere vormen van samenwerking beperken zich tot prioritaire inschrijving van bepaalde voorzieningen of afspraken over de betalingsmodaliteiten (Speelpleinwerking De Koraal).

Wanneer gefocust wordt op de lokale werkingen zien we een ander verhaal. Lokale werkingen worden soms voorgesteld in de voorziening. WMKJ's werken ook mee aan kennismaking- of introductieweken voor kinderen en jongeren met een vluchtelingenachtergrond.

→ Soms zijn WMKJ's vaste of bevoorrechte partners. De samenwerking is dan gegroeid uit een initiatief van de voorziening. In Oost-Vlaanderen hebben enkele voorzieningen contact opgenomen met de Jeugddienst van Ronse die hen op hun beurt naar Lejo verwees. Dit leidde tot de lokale werking JOWE en JOWE MAX (voor de 16 plussers). Oorspronkelijk met een 100% deelname van jongeren uit voorzieningen. Nu participeren reeds een kwart jongeren uit de lokale gemeenschap. In West-Vlaanderen werd samen met enkele actieve begeleiders uit voorzieningen stappen ondernomen voor de oprichting van een aangepaste werking, later het Boothuis genoemd. Deze werking is ondertussen opgebouwd als een WMKJ en opgenomen in Ajko, de stedelijke vzw voor jeugdwerkzorg in Kortrijk. Persoonlijk engagement en netwerken zijn vaak van doorslaggevende betekenis en een spontane samenwerking verandert wel eens in een structurele wanneer leden van beide partijen in elkaars bestuursorganen zetelen.

"Typische jeugdwerk-welzijnsactiviteiten worden in de instelling georganiseerd. Een belangrijke reden hiervoor is wellicht te vinden in de persoonlijke netwerken. Een medewerker van Bethanie kent iemand uit Gigos goed. Wellicht speelt ook een praktische kant, Bethanie ligt relatief dicht bij de Gigos werking in Kolderbos. Het netwerk is wel het belangrijkste. . Dicht in de buurt in Genk is nog een andere voorziening, maar hiermee wordt niet samengewerkt". (GIGOS)

DREMPELS SAMENWERKING

Ongeveer een derde van de voorzieningen werkt niet of slechts in zeer beperkte mate samen met externe organisaties voor het vrijetijdsaanbod. De tabel hieronder geeft een overzicht van de belangrijkste redenen.

Tabel 59: Inventarisatie van de belangrijkste belemmeringen voor een vlotte samenwerking.

Algemeen	Specifiek
• Externe oorzaak	Geen aanbod, jeugdbeweging houdt niet vol (wisselend publiek uit de voorziening, tijdelijke aansluiting), afgelegen ligging
• Intern, soort instelling	Kort verblijf, gesloten instelling, kleinschalig
• Visie op vrije tijd: jongere centraal	Vrije tijd op maat, per jongere kan dit verschillend zijn, continuïteit met vrije tijdsactiviteiten kinderen verzekeren en dus vertrekkend van het kind, tweede thuis (contact zoals ouders)
• Visie op vrije tijd: hulpverlening centraal	Vrije tijd is geen prioriteit, accent op behandeling, voornamelijk gericht op het gezin, geen visie over vrije tijd
• Intentie samenwerking is aanwezig	Gestart met jeugdwerk, contact met sport Denk- en overlegwerk zijn gestart
• Andere drempels	Onvoldoende tijd, persoonlijkheidskenmerken jongeren, gebrek sociale vaardigheden jongeren)

Interessant is de vaststelling dat een aantal voorzieningen de wens of intentie tot samenwerking uitdrukken; in sommige gevallen is deze samenwerking zelfs al opgestart, maar om diverse redenen is ze nog niet uitgebouwd. De wens tot samenwerking is vaak gekoppeld aan nieuwe inzichten, maar ook aan persoonlijke engagementen van bepaalde begeleiders. Een belangrijke reden waarom voorzieningen

de gewenste samenwerking nog niet opstarten is de transitiefase waarin vele nog zitten en die nog veel energie opsloort van de voorzieningen (Jongerenwelzijn, jaarverslag 2014). De focus ligt daarop en de rest wordt verschoven naar een latere fase.

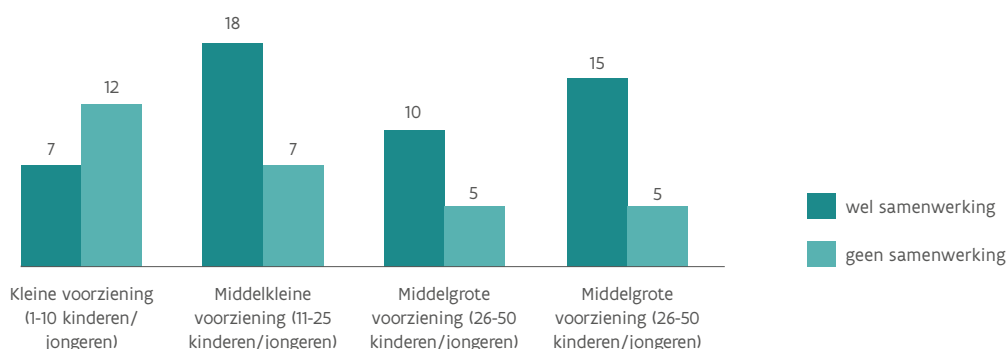
De redenen voor afwezigheid van structurele samenwerking hebben niet alleen betrekking op de voorziening zelf (type voorziening), maar zijn ook een gevolg van externe factoren. Wat dit laatste betreft, wordt er gewezen op de geografische ligging (ver van alles), maar evengoed op de houding van de jeugdbewegingen.

“We hebben dat geprobeerd met jeugdbewegingen, maar die houden dat niet vol omdat wij zo’n wisselend publiek hebben. Wel werken we samen met Foyer, maar op een sporadische manier. Dat is geen klassieke samenwerkingen op een vaste dag in de week. Het is vrijblijvend.” (diensthoofd, opvangcentrum, BHG)

Kort verblijf of het gesloten karakter van een voorziening sluiten samenwerking met externe partners uit of maken het in elk geval veel moeilijker.

Kleinere voorzieningen zijn op diverse gebieden beperkter in wat ze kunnen aanbieden (Huizinga, 2012), maar ook samenwerking lijkt niet altijd evident. Kleinschaligheid is vaak een tegenindicatie voor samenwerking. De onderstaande grafiek brengt de specifieke situatie van de kleine voorzieningen in beeld. Van deze voorzieningen werkt minder dan de helft samen met jeugdwerk, terwijl in de grotere voorzieningen samenwerking meer voorkomt dan omgekeerd.

Grafiek 25: Aan- of afwezigheid van samenwerking opgesplitst naar de grootte van de voorziening.

Een veel voorkomende reden voor de afwezigheid van structurele samenwerking ligt in de visie die sommigen hebben over vrije tijd. Wanneer voorzieningen opteren voor een vrije tijd op maat van elke jongere en de jongere een individuele keuze geven om al dan niet te participeren, moet telkens opnieuw contact worden genomen met de organisatie die aansluit bij die keuze. Dit laatste sluit goede contacten met overkoepelde diensten of organisaties niet uit.

“We hebben geen structurele samenwerking omdat de jongeren zelf vorm moeten geven aan hun vrije tijd (hobby buiten de voorziening, om netwerk op te bouwen). We hebben wél een goed contact met de jeugddienst van Arendonk. Er is een prioriteitsregeling bij inschrijving voor de Grabbelpas en we worden op de hoogte gehouden over het gedrag van onze jongeren tijdens deze activiteiten. Ook met Open Kamp (scoutsaanbod voor maatschappelijk kwetsbare kinderen) en Pirlewiet hebben we goede contacten.” (Begeleidingstehuis OCMW, provincie Antwerpen)

Volgens sommige voorzieningen staat juist de achtergrond en de persoonlijkheidskenmerken van de jongeren de aansluiting met een bestaande organisatie in de weg, zelfs als deze een WMKJ is. De complexe achtergrond en het verhoogde risico op problematisch gedrag (Säfvenbom & Sandahl, 2000) zijn belangrijke drempels. Eerst moet er aan bepaalde sociale vaardigheden gewerkt worden alvorens de stap naar een bestaande groep enige kans op succes heeft.

Naast de structurele samenwerking kan er wel een (eenmalige) langdurige projectmatige samenwerking zijn (bijvoorbeeld voor een sociaal artistiek project of een sporadische samenwerking met een WMKJ voor een recreatieve activiteit)

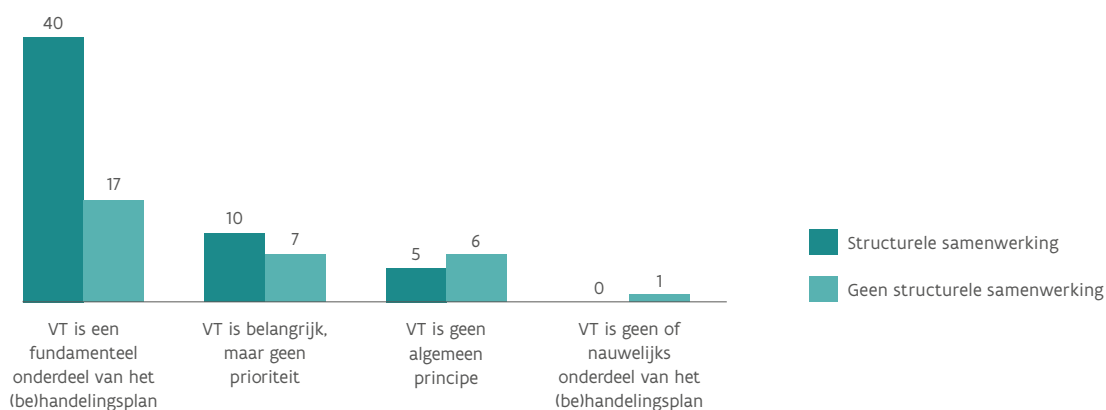
“Kop tot Teen kunstproject ism Provincie Antwerpen: kunstproject voor jongeren uit voorzieningen. Verschillende voorzieningen werkten rond een lichaamsdeel. Je kon van alles doen, van toneel tot muziek, tekeningen, audiovisueel. Er werden dan toonmomenten bij de voorzieningen georganiseerd. En een afsluitend toonmoment in De Warande.” (teamcoördinator, OVBJ, Antwerpen)

VISIE VRIJETIJD IN HET (BE)HANDELINGSPLAN EN SAMENWERKING MET EXTERNE VRIJE TIJDPARTNERS

Aangezien voor de meerderheid van de voorzieningen (66%) vrije tijd opgenomen is in het handelingsplan, sluiten we dit deel af met de plaats die vrijetijdsbesteding inneemt in het hupverleningsplan van de jongere.

Verder geeft twee derde van de voorzieningen aan dat ze structureel of regelmatig samenwerken met externe (jeugdwerk)organisaties.

Grafiek 26: Aan- of afwezigheid van structurele samenwerking opgesplitst naar de mate van belangrijkheid van vrije tijd in het (be)handelingsplan.

In de lijn van de verwachtingen werken meer voorzieningen die vrije tijd fundamenteel of belangrijk onderdeel vinden van het handelingsplan, op een structurele wijze samen met externe organisaties voor het invullen van de vrije tijd van de jongeren.

■ Samenvattend besluit

De meerderheid van de bevroegde de voorzieningen (76%) herkent zich volledig in de volgende omschrijving van vrije tijd:

*“Vrije tijd in de context van een voorziening is de tijd die kinderen/jongeren **niet** besteden aan slapen, noch aan verplichte of noodzakelijke activiteiten zoals (huishoudelijk) werk, zorg, school of therapie.”*

DE VOORZIENING WIKT EN BESCHIKT

Ongetwijfeld nemen de voorzieningen een centrale rol in het vrijetijdsgebeuren van de kinderen en jongeren. De vrije tijd verloopt langs en door de voorziening die als een gatekeeper bepaalt wat en hoe de vrije tijd wordt ingevuld. De wijze waarop de rol van vrije tijd zowel in de visie als in de praktijk vertaald worden, vertoont niet in al de voorzieningen hetzelfde beeld. De mate van belangrijkheid is verschillend of de voorzieningen benadrukken diverse dimensies. De resultaten van dit onderzoek bevestigen de vrijetijdsbesteding als een complex gegeven (Hull, Michael, Walker & Roggenbuck, 1996), waarbij zowel instellingsgebonden als sociale en persoonlijke achtergrondkenmerken van de kinderen en jongeren bepalende factoren zijn (Hull, Michael, Walker & Roggenbuck, 1996).

Spreeken van duidelijk afgebakende categorieën van voorzieningen naargelang van de betekenis en de plaats die vrije tijd inneemt, is geen evidentie. De belangrijkste kenmerken waarop voorzieningen zich op dit vlak onderscheiden zijn:

- Vrije tijd is wel of geen onderdeel van het behandelingsplan. Indien het er een onderdeel van is, kent het verschillende benaderingen (Huizinga, 2012).
- De nadruk ligt op de eigen keuze van de jongere ofwel eerder op het verplicht karakter van het aanbod vanuit de voorziening zelf.
- De visie op en de mate van samenwerking met externe partners (jeugdwerk, sport en buurtorganisaties).
- Het belang dat gehecht wordt aan continuïteit van de vrije tijd van de jongere.
- De algemene mate van inspraak van de jongere in de invulling van de vrije tijd.

PASSIEF RECEPTIEVE INVULLING OF AANBOD EN ... SPORT

In ongeveer al de voorzieningen wordt een belangrijk deel van de vrije tijd ingevuld als een individueel en passief-receptief gebeuren (tv-kijken, muziek, games, enzovoort). De andere vormen van vrije tijd zijn divers. Sport lijkt meer aandacht te krijgen dan jeugdwerk of artistieke vrije tijdsactiviteiten. Gevechtssporten worden op een verschillend oordeel onthaald. De meeste voorzieningen hanteren een verbod, beperkingen of duidelijke voorwaarde voor deelname aan gevechtssporten (risicobeperking, veiligheid), terwijl er ook een aantal zijn die bewust deelname aan bepaalde gevechtssporten stimuleren (agressiecontrole).

VRIJE TIJD ALS SPANNINGSVELD VOOR VOORZIENINGEN

Het complexe karakter van de vrije tijd in een residentiële voorziening wordt verder weerspiegeld in een aantal terugkerende spanningsvelden. We signaleren er enkele:

- Verplichte deelname of beperking in de keuze met als doel de toekomstige keuzevrijheid te vergroten door de kennismaking met activiteiten.
- Werken met de bestaande context en netwerk, maar ook een sterke stimulans geven om nieuwe mensen te leren kennen en netwerken te ontwikkelen.

- Voorzieningen met een gesloten karakter onderkennen het belang van netwerkvorming en netwerkontwikkeling, maar de eigenheid van de voorziening laat dit niet toe.
- De eigenheid van het jeugdwerk en het spontane karakter gebaseerd op de vrije keuze tegenover de verplichting van de voorziening om te kiezen voor een deelname aan een externe organisatie zoals jeugdwerk en /of sport.
- De grijze zone tussen het sturende of zelfs verplicht karakter van typische vrijetijdsactiviteiten, meestal in de leefgroep en de vrij in te vullen tijd of de niet begeleide tijd waarin de keuzevrijheid centraal staat.
- Voorzieningen zoeken mogelijkheden om inspraak in de vrije tijd te stimuleren, maar worden geconfronteerd met meer beperkingen dan in een gezinsstructuur, het onderscheidt hen van het 'normale', terwijl ze door de inspraak zo normaal mogelijk wil zijn. Het is moeilijk om aan ieders wensen tegemoet te komen.

ONVRIJE VRIJE TIJD ALS PEDAGOGISCHE TOOL

Een groot of belangrijk deel van de vrije tijd heeft geen zuiver vrij karakter: het is verplicht of wordt, in een zachtere vorm, sterk gestimuleerd. Het experimenteren en ontwikkelen van sociale vaardigheden wordt als doelstelling voorop gesteld, waarmee bevindingen uit ander onderzoek bevestigd worden (Huizinga, 2012, Säfvenbom & Sandahl, 2000). Daarnaast zijn het activerende karakter (fysiek actief), zelfontplooiing door de uitbreiding van hun keuzepakket en het stimuleren van attitudes zoals het volhouden van een activiteit terugkomende doelstellingen.

PRAKTISCHE BELEMMERINGEN OF GEWOON GEMAKKELIJK?

De wens om kinderen en jongeren de bestaande vrijetijdsactiviteiten verder te laten uitoefenen, is bij veel voorzieningen aanwezig, maar slechts een minderheid kan dit vertalen naar de praktijk. Het voortzetten van bestaande vrijetijdsactiviteiten moet volgens sommige voorzieningen gerelativeerd worden, rekening houdend met het grote aandeel jongeren die geen georganiseerde vrije tijdsactiviteiten beoefenen voor ze in de voorziening terecht kwamen. Dehertogh, Maelstaf & Hillaert (2011) kwamen met hun belevingsonderzoek tot dezelfde bevinding. De meest voorkomende drempels die een voortzetten van de vrije tijd of het ingaan op de wensen van de tieners belemmeren zijn, niet van inhoudelijke aard, maar wel van praktisch-materiële aard. Er wordt gewezen op de afstand, het financiële aspect en het mobiliteits- en tijdsprobleem. Het is onduidelijk in welke mate dat een reële belemmering is, dan wel een sociaal aanvaard antwoord en deels een gevolg van de transitie waarin veel voorzieningen zich bevinden.

JEUGDWERK IS GEEN DAGELIJKSE PRAKTIJK

Voor het invullen van de vrije tijd doen de meeste voorzieningen een beroep op externe organisaties en het vlotte verloop hiervan wordt bevestigd in de bevragingen. Met uitzondering van de vakantiecampen vertaalt zich dat niet in een dagelijkse praktijk voor de jongeren en slechts in een beperkt aantal voorzieningen participeert de meerderheid van de kinderen en jongeren aan jeugdwerk. Opvallend is verder de beperkte deelname aan jeugdhuizen, terwijl juist zij zeer laagdrempelig werken.

Samenwerking met externe jeugdorganisaties gebeurt zeer verschillend. Sommige voorzieningen ervaren de samenwerking met elke vorm van jeugdwerk op dezelfde manier, andere opteren voor WMKJ's, terwijl een derde groep het accent legt op het reguliere jeugdwerk. Samenwerking met WMKJ's wordt vooral ingegeven door hun ervaring met en kennis over de doelgroep. Samenwerking met het reguliere jeugdwerk (en sportverenigingen) is eerder gebaseerd op de keuze van de voorziening om minder doelgroepgericht te werken, maar een keuze "op maat" van de vrije tijd voor elk kind. Daarnaast spelen ook de positieve ervaringen van de begeleiders met een bepaalde sport- of jeugdvereniging in het voordeel van het reguliere jeugdwerk. Veel voorzieningen werken met beide samen.

CONCLUSIES

We gaan eerst in op een aantal vaststellingen met betrekking tot algemene aspecten in dit onderzoek, namelijk de bevroegde populatie, de betekenis van de vrije tijd in voorzieningen, de kansen die integrale jeugdhulp biedt en de effecten van plaatsing op de vrijetijdsbesteding van jongeren. Vervolgens worden per onderzoeksvraag de besluiten toegelicht en uitgelicht. Voor de duidelijkheid staan de volgens ons belangrijkste inzichten cursief.

■ Algemeen

DE BEVRAAGDE POPULATIE: JONGEREN, VOORZIENINGEN EN JEUGDWERK

Er namen 445 jongeren uit verschillende voorzieningen en residentiële hulpverleningsvormen deel aan het onderzoek. Dit is een representatieve groep binnen de jeugdhulp, want hij bevat meer jongens dan meisjes en meer 13-plussers dan min 12-jarigen. Ongeveer 3 op de 4 jongeren verbleven op het moment van de bevraging langer dan 6 maanden in de voorziening, ongeveer 1 op de 4 verblijft er continu, een minderheid enkel in de weekends en 1 op de 10 verblijft er ook in de vakanties. Voor 2 op de 3 jongeren is het niet de eerste voorziening waar ze verblijven. Van de bevroegde jongeren uit het secundair onderwijs volgt 1 op de 3 beroeps- of deeltijds beroepsonderwijs, iets meer dan 1 op de 5 buitengewoon onderwijs en slechts 1 op de 7 ASO, TSO of KSO.

De thuiscontext verschilt duidelijk van hun leeftijdsgenoten buiten de zorg. Terwijl 85% van de min 12-jarigen in Vlaanderen opgroeit in een tweoudergezin (Kind & Gezin, 2015), heeft 1 op de 6 van onze respondentengroep nog samenwonende ouders. Bij ongeveer 30% werkt een van beide ouders niet, bij ruim 20% werken beide ouders niet, wat opmerkelijk verschilt met de 70% algemene tewerkstellingsgraad voor vrouwen (20-64 jaar) (VRIND, 2014).

Het aantal jongeren in de jeugdzorg blijft stijgen, meer bepaald het aandeel jongeren in een verontrustende opvoedingssituatie. Deze stijging loopt parallel met de toenemende armoede. Wegens diverse problematische opvoedingssituaties, een verhoogd risico op problematisch gedrag of wegens (of als gevolg van) misdrijf omschreven feiten verloopt de interactie tussen deze jongeren en de samenleving vaak moeilijk. Jongeren die in residentiële voorzieningen terechtkomen, voldoen minder aan de maatschappelijke verwachtingen en ervaren het dagelijkse leven soms heel anders dan hun leeftijdsgenoten (Säfvenbom & Sandahl, 2000). Ook bij het verlaten van de zorg behoren ze tot een kansarme subgroep van jongeren die een hoog risico hebben voor het plegen van criminaliteit, het vaak lastig hebben op de arbeidsmarkt en relatief vaak sociale uitkeringen ontvangen (Verbruggen, 2014).

Daarnaast namen 87 medewerkers uit 80 voorzieningen deel aan de bevraging, waarmee bijna 1 op de 4 residentiële voorzieningen in Vlaanderen deelnam. Met de bedoeling inzicht te krijgen in de wijze waarop vrije tijd en jeugdwerk geïntegreerd werden als deel van de integrale zorg, werden de kwaliteitsverslagen van 70 voorzieningen nagekeken op het belang en de plaats van invulling van vrije tijd en externe vrijetijdsparticipatie in de hulpverlening en visie. 1 op de 4 doorgenomen verslagen gaf geen enkele melding van of verwijzing naar vrijetijdsactiviteiten.

Tot slot namen vertegenwoordigers uit 13 specifieke jeugdwerkorganisaties deel aan het onderzoek.

EEN DIFFERENTIËLE BETEKENIS VAN VRIJETIJSBESTEDING BINNEN EEN STABIELE OMGEVING

Residentiële voorzieningen creëren een stabiele omgeving voor deze jongeren, ze vinden plaatsing nuttig en vinden dat hun situatie verbeterd is (Leekens, 2008). Het is vanuit die stabiliteit dat jongeren, met vaak disfunctionele achtergronden, gebaat kunnen zijn bij een lonende en uitdagende vrijetijdsbesteding die hen toelaat de nodige veerkracht te ontwikkelen. Cognitieve en sociale vaardigheden versterken zou blijvende effecten hebben op het vinden en behouden van werk en het verminderen van criminaliteit (Verbruggen, 2014).

Vrije tijd en vrijetijdsparticipatie dienen verschillende functies: van plezier en ontspanning, over het ontdekken en ontwikkelen van talenten en competenties naar het oefenen van sociale vaardigheden, groeien in vriendschappen of binnen een sociaal netwerk. Het is een ruimte die andere mogelijkheden biedt voor ontwikkeling dan thuis, op school of binnen de hulpverlening. Zowel de autonomie die past bij vrije tijd als de kansen tot emancipatie hebben een belangrijke impact op het zelfbeeld van de jongere.

De waarde, zin of onzin van vrijetijdsactiviteiten hangt af van wanneer ze worden opgevangen in het blikveld van het individu en tegelijkertijd begrepen worden als iets unieks en zinvol (Garbarino, 1993). Het effect van vrijetijdsactiviteiten in de ontwikkeling van de adolescent is afhankelijk van de goodness of fit tussen de adolescent en het vrijetijdsgebeuren (Lerner, 1982; Lerner & Tubman, 1991). Het is op het kruispunt van de leefwereld van de jongeren en de mogelijkheden binnen een vrijetijdscontext dat het potentieel ontstaat om veerkracht te ontwikkelen (Säfvenbom & Sandahl, 2000).

Wanneer begeleider en jongere samen het zoekproces naar invulling en betekenis van vrije tijd of bepaalde vrijetijdsactiviteiten aangaan, wordt het pas echt de moeite waard.

MEER MOGELIJKHEDEN DANKZIJ HET KADER INTEGRALE JEUGDHULP

Het hedendaagse verblijf in een voorziening vertoont verschillen met het vroegere of klassieke internaatsbeeld. De hulpverlening wordt meer dan ooit gestimuleerd om rekening te houden met de context van de jongere en die waar mogelijk maximaal te betrekken. Het nieuwe kader Integrale Jeugdhulp geeft hiertoe diverse impulsen. Niet alleen dient verblijf in een voorziening gecombineerd te worden met contextbegeleiding, de onderverdeling in modules laat een flexibel aanbod op maat van de jongere en zijn/haar context toe. Het verruimen van thuis- of gezinsbegeleiding naar contextbegeleiding houdt ook in dat diverse actoren binnen die context betrokken kunnen worden bij de hulpverlening.

De vrijetijdscontext van de jongere wordt hierdoor een interessante partner of actor en kan op verschillende manieren van betekenis zijn:

- Het kunnen voortzetten van de vroegere vrijetijdsactiviteiten tijdens het verblijf of na plaatsing houdt de jongere in contact met zijn sociaal netwerk en leeftijdsgenoten. Dat kan een belangrijke rol spelen in de behoefte 'een gevoel van normaliteit' te ontwikkelen, waar jongeren mee worstelen door plaatsing. Dat gevoel van normaliteit omvat het ergens bij horen, het ontwikkelen van eigenwaarde, vertrouwen en competentie (Anglin 2002).
- Contact houden, of tijdens het verblijf de jongere in contact brengen met een vrijetijdsaanbod, zorgt ervoor dat de jongere bij het verlaten van de voorziening ergens bij hoort, aansluiting heeft of ergens op kan terugvallen. Dat kan het begin zijn van een nieuw (gezond) netwerk.

PLAATSING IS VOORAL INBOETEN OP VRIJE TIJD EN VRIJETIJSBESTEDING

Slechts 30% van de bevroagde voorzieningen (n=87) slaagt erin voor meer dan de helft van de jongeren de vroegere vrijetijdsbesteding voort te zetten. Zij roepen hiervoor vooral praktische, organisatorische of financiële bezwaren in. Het is onduidelijk in welke mate dit een ernstige belemmering is, dan wel een sociaal aanvaard antwoord of deels een gevolg van de transitie waarin veel voorzieningen zich bevinden.

De bevroagde jongeren nemen buiten de voorziening aan een grotere diversiteit van activiteiten deel:

- 1 op de 3 jongeren zegt zijn of haar vrijetijdsactiviteiten niet te kunnen verderzetten binnen de voorziening. Het kan gaan om sporten in clubverband of in de straat of op het plein, diverse hobby's en recreatieve activiteiten zoals wandelen, fietsen, met dieren spelen en tekenen.
- Ze zeggen ook minder te spelen (vooral minder vrij spel) en minder sociale activiteiten te doen.
- Ook bepaalde jeugdwerkactiviteiten worden vaak stopgezet en het 'uitgaansleven' wordt gereduceerd of gedecimeerd.

Het feit van in een voorziening terecht te komen speelt natuurlijk een rol in het verminderen van de vrijetijds mogelijkheden. Daarnaast vermelden de jongeren ook volgende aspecten, namelijk de context van de hulpverlening (bijvoorbeeld regels, er is te weinig vrije tijd), de context van de jongere zelf (bijvoorbeeld ouders willen niet, te jong, interesses veranderen), de context van het vrijetijdsaanbod (bijvoorbeeld te duur, afstand) en het ontbreken van een sociaal netwerk.

Ongeveer 1 op de 4 voorzieningen meldt dat de meeste kinderen en jongeren gewoonweg geen vrijetijdsbesteding hebben wanneer ze aankomen in de voorziening. Een niet te onderschatten deel komt een situatie van multiachterstelling (De Bouverne-De Bie, Rossel, Impens et.al, 2011).

Kinderen en jongeren missen thuis vaak een speel- en spelcultuur, die wel wordt gestimuleerd vanuit het leven in groep en de vrijetijdsinvulling in de voorziening.

De voorziening kan een positieve rol spelen door jongeren via de hulpverlening in contact te brengen met een vrijetijdsaanbod. Maar het veranderen van voorziening leidt opnieuw tot het stopzetten van de vrijetijdsactiviteiten. Wat in de ene voorziening wordt aangeboden en aansluit bij de interesse van de jongere, maakt dan weer geen deel uit van het aanbod in de nieuwe voorziening.

Ondanks de nadruk binnen het nieuwe kader om in te zetten op de context van de jongere, is stoppen met de het vrijetijdsactiviteiten vooralsnog de regel en voortzetten uitzonderlijk. Jongeren missen continuïteit in hun vrijetijdsbesteding en daardoor heel wat kansen om maximaal te profiteren van de krachten en mogelijkheden van een passend vrijetijdsgebeuren.

Het is ook onduidelijk of de voorzieningen die zeggen 'op maat' begeleiding te bieden, dit gebruiken om de afwezigheid van een beleid en visie over vrije tijd, samenwerking met vrijetijdsorganisaties te camoufleren.

■ Wat zijn vrijetijdsactiviteiten waar kinderen en jongeren die in voorzieningen verblijven aan participeren? Hoe vullen ze hun vrije tijd in?

KLASSIEK ACTIVITEITENAANBOD

De bevroegde jongeren plaatsen zichzelf binnen een eerder klassieke, (zelfs) gendergebonden vrijetijdsbesteding:

- Jongens sporten vooral, meisjes en jonge kinderen zeggen vooral te knutselen, te lezen of atelierwerking te doen. Bovendien doen ze deze activiteiten meer binnen de voorziening dan in hun vrije tijd wanneer ze niet in de voorziening verblijven.
- Er wordt meer gesport met vrienden en in clubverband binnen de voorziening dan erbuiten. Dat kan te wijten zijn aan infrastructuur, gelegenheid en tijd.
- Jongeren zeggen binnen de voorziening minder bezig te zijn met tv-kijken, gsm/smartphone, computer, gamen en muziek beluisteren dan wanneer ze er niet verblijven. Dat is mogelijk te wijten aan de regels en structuur van de voorziening.
- Er worden meer spelletjes gespeeld, er wordt meer geknutseld of getekend binnen de voorziening. Dat kan iets zeggen over de spelletjescultuur thuis enerzijds en over tijd, aanbod en gelegenheid binnen de voorziening anderzijds. Het zijn ook activiteiten die makkelijk en hanteerbaar zijn in de (leef)groep.
- Bepaalde jongeren missen het verzorgen of de aanwezigheid van dieren of huisdieren.
- Jongeren gaan meer uit of op café, shoppen meer en hangen meer rond met vrienden in hun vrije tijd buiten de voorziening; hier wordt duidelijk ingebonden op autonomie en bewegingsvrijheid.

Sporten is een belangrijke activiteit. De helft van de bevroegde voorzieningen verbiedt echter risicovolle activiteiten (bijvoorbeeld paintball, kickboksen of zwemmen), een kwart verbiedt gevechtssporten terwijl een enkele voorziening het toelaat en zelfs aanmoedigt. Vrije tijd betekent ook het (leren) omgaan met risico's, maar de meeste bevroegde voorzieningen leggen toch het accent op risicovermijding.

Het activiteitenaanbod binnen een voorziening is vrij klassiek. Positief is dat de infrastructuur en mogelijkheden binnen de voorziening de gelegenheid en kansen biedt om een aantal jongeren in een gestructureerde omgeving tot activiteiten te laten komen die ze misschien thuis moeten missen. Een negatieve noot is dat het aanbod weinig gevarieerd is. Er zijn weinig artistieke of culturele activiteiten en ook het aanbod van de sporttakken is of wordt beperkt. De focus ligt vooral op het eigen aanbod, het participeren aan een extern aanbod wordt vooral tegengehouden door eerder genoemde bezwaren van praktische organisatorische (dus financiële) aard.

RUIMTE VOOR VRIENDEN EN VRIENDSCHAP

Ongeveer 3 op de 4 jongeren zijn tevreden over de accommodatie: er is ruimte om te spelen en te hangen en ook om alleen te zijn. Een plek om alleen met vrienden te zijn wordt wel gemist door 2 op de 5 jongeren. Het ontwikkelen en onderhouden van vriendschappen hangt natuurlijk niet alleen af van de ruimtes binnen de voorziening, maar ook van persoonlijke kenmerken.

Voorzieningen dienen zich bewust te zijn dat 'ruimte om vrienden te ontmoeten' hand in hand gaat met vrienden effectief voldoende kunnen zien. Contact met vrienden verloopt het meest via sociale media, smartphone, enzovoort, terwijl ze daar net ook op inboeten.

■ Wat is de rol die de instelling opneemt in het invullen van de vrije tijd? Hoe verloopt het keuzeproces?

VOORZIENING ALS GATEKEEPER

De voorziening wikt en beschikt en bepaalt volledig het vrijetijdsgebeuren van de kinderen en jongeren. De vrije tijd verloopt langs en door de voorziening, die bepaalt wat en hoe de vrije tijd wordt ingevuld. Aanbod, organisatie, infrastructuur, werkvorm, regels, begeleiding, enzovoort, voor alles wat de invulling van de vrije tijd betreft, is de jongere afhankelijk van de voorziening.

Het beeld kan sterk verschillen naargelang de voorzieningen belang hechten aan volgende aspecten:

- Vrije tijd is al dan niet een onderdeel van het behandelingsplan, en indien het er een onderdeel van is, kent dit verschillende benaderingen (Huizinga, 2012).
- Er is een sterke focus op een intern aanbod of er is een duidelijke visie op en mate van samenwerking met externe partners (jeugdwerk, sport, buurtorganisaties).
- Er wordt belang gehecht aan de continuïteit van de vrijetijdsbesteding of vrijetijdsbesteding is geen prioriteit gezien de aard van de problematiek van de jongere.
- Er is een mate van inspraak in het aanbod; uitwerking, organisatie van vrijetijdsactiviteiten of vrijetijdsactiviteiten zijn louter aanbodgestuurd.

VRIJE TIJD VAN JONGEREN CREËERT EEN SPANNINGSVELD VOOR VOORZIENINGEN

Rekening houdend met de verschillende functies en werkvormen (bijvoorbeeld MFC, OOC of detentiecentrum) of diversiteit van het publiek (vluchtelingen, kinderen uit armoede, jeugdige delinquenten), toont al het voorgaande de complexiteit aan van vrijetijdsbesteding in een residentiële voorziening. Zowel de instellingsgebonden, sociale en persoonlijke achtergrondkenmerken van de kinderen en jongeren zijn hierin bepalende factoren (Hull, Michael, Walker & Roggenbuck, 1996).

Vrije tijd en het organiseren van een vrijetijdsaanbod op maat van de jongere in een residentiële voorziening is complex en wordt, afhankelijk van hoe ze hun rol als gatekeeper invullen, weerspiegeld in een aantal verschillende spanningsvelden:

- Een beperkte (verplichte) keuze, met als doel door de kennismaking met activiteiten de keuzevrijheid te vergroten, terwijl jongeren dit niet als 'echte' vrijetijdsactiviteiten percipiëren.
- De jongeren verkiezen liever niets te doen (hangen met vrienden, smartphone, enzovoort), terwijl de voorziening streeft naar een 'zinnvolle' of activerende vrijetijdsbesteding.
- Het sturende karakter van typische vrijetijdsactiviteiten (meestal in of met de leefgroep) versus de 'vrij in te vullen tijd' of 'de niet-begeleide tijd', waarin de autonomie en individuele ontwikkeling van de jongere centraal staat.
- Werken met de bestaande context en het bestaande netwerk en/of stimuleren om nieuwe mensen te leren kennen en netwerken te ontwikkelen.
- Inspraak en vrije keuze in de vrije tijd wordt van allerlei kanten gestimuleerd terwijl voorzieningen hierin bijna meer beperkingen lijken te ervaren dan de gezinscontext van de jongere.
- Voorzieningen met een gesloten karakter onderkennen het belang van netwerkvorming en netwerkontwikkeling, maar de eigenheid van de voorziening laat dat niet toe.
- De eigenheid en het spontane karakter van het jeugdwerk of de sportvereniging tegenover de strikte structuren en het geregeld binnen de voorziening belemmeren deelname en samenwerking.

INSPRAAK EN KEUZE: IEDEREEN WIL TOCH VOETBALLEN

Binnen de voorziening beslissen jongeren meer samen met anderen over hun vrijetijdsactiviteiten, buiten de voorziening beslissen ze meer autonoom. Bij jongeren die minder dan 6 maanden in de voorziening verblijven, wordt meer voor hen beslist; jongeren die langer verblijven beslissen meer alleen of samen over hun vrijetijdsbesteding.

Voorzieningen hechten meer belang aan inspraak voor de keuze m.b.t. vakantie dan voor wekelijkse activiteiten. Daartoe worden maar weinig vernieuwende methoden gehanteerd, het gebeurt eerder via een ideeënbuis, informatiebord, groeps gesprekken of klassieke evaluatievragenlijsten als onderdeel van kwaliteitszorg. De jongeren zien en gebruiken de kanalen wel die inspraak bevorderen en stimuleren, maar het is niet omdat inspraak of keuze mogelijk is, dat jongeren ook voor een gediversifieerd aanbod kiezen. Het is ook gemakkelijk voor iedereen als de jongeren vooral en alleen maar willen voetballen.

De organisatie en mate van inspraak verschilt naargelang van de aard van de activiteit (bijvoorbeeld activiteiten buiten de voorziening geen inspraak, binnen wel), hangt soms af van de groep (iedereen of niemand doet mee) of de personeelsbezetting (veel of weinig). Soms is er helemaal geen keuze of beslissingsmogelijkheid (de begeleiders kiezen) of inspraak en aanbod zijn verdwenen in de structuur van de gesloten instelling (vaste dagplanning).

Inspraak en keuze zijn te veel gerelateerd aan een aanbodgestuurde vrijetijdsbesteding vanuit de voorziening. Het is te weinig een zoekproces samen met de jongere naar een goodness of fit tussen jongere en vrijetijdsomgeving.

■ In welke mate maken kinderen en jongeren die in de voorzieningen verblijven, gebruik van het bestaande jeugdwerk aanbod?

FAMILIETIJD BOVEN JEUGDWERKACTIVITEIT?

Een deel van de voorzieningen erkent het belang van vrije tijd 'buiten', maar toch blijft deelname van jongeren uit voorzieningen aan verschillende jeugdwerkvormen minimaal:

- Slechts enkele jongeren nemen deel aan specifieke jeugdwerkingen zoals Akabee, Habbekrats of Jeugd Rode Kruis.
- Buiten de voorziening gaat iets minder dan 10% naar een jeugdhuis, vanuit de voorziening is dat minder dan 4%. Dat is mogelijk een gevolg van regels, ingeperkte autonomie en toezicht.

Slechts weinig jongeren hebben contact met het jeugdwerk, maar meer jongeren hebben contact met het jeugdwerk vanuit de voorziening dan wanneer ze er niet verblijven. Dus net zoals bij sportparticipatie spelen sommige voorzieningen hier een positieve rol in. Plaatsing kan zo ook een nuttige rol spelen in het ontdekken van vrijetijdsactiviteiten (Lekens, 2008). Vraag is ook of ze hun engagement blijven opnemen wanneer de residentiële hulpverlening stopt. Dit moet ongetwijfeld mee opgenomen worden in vervolgonderzoek.

De meeste jongeren stoppen tijdens hun verblijf met de jeugdbeweging of jeugdvereniging. Door hun verblijf in de voorziening kunnen ze minder tijd met familie of thuis doorbrengen. Tijd met familie is prioritair en primeert op de jeugdwerkactiviteit.

JEUGDWERK ALS OPPORTUNITEIT TIJDENS VAKANTIES

Jongeren participeren meer aan het vakantieaanbod van het jeugdwerk vanuit de voorziening dan wanneer ze niet in de voorziening verblijven. Tijdens de vakantie wordt vanuit de voorziening meer een beroep gedaan op diverse jeugdwerkactiviteiten:

- Iets meer dan 1 op de 10 gaat op kamp met specifieke organisaties.
- Ongeveer 1 op de 5 van de kinderen frequenteert een speelplein of lokale jeugdactiviteit.
- Iets minder dan 5% gaat mee met meerdere reguliere vakantieorganisaties of op kamp met de jeugdbeweging.
- 1 op de 10 jongeren gaat op kamp met de voorziening.
- Iets minder dan 1 op de 10 neemt deel aan sport of themakampen.

Voorzieningen combineren tijdens vakantieperiodes kampen met de voorziening en externe kampen of laten externen een kamp organiseren in de voorziening. De kinderen en jongeren die tijdens de vakanties in de voorziening verblijven, participeren meer aan gemeentelijke activiteiten.

De voorziening speelt vooral in de vakantie een positieve rol als gatekeeper, waarschijnlijk ook door het samenvallen van opportuniteit en noodzaak: een ruimer aanbod enerzijds, een lagere personeelsbezetting anderzijds. Dat is iets wat toch ook mogelijk zou moeten zijn voor de vrijetijdsactiviteiten doorheen het jaar. Vrijetijdsinvulling tijdens de vakantie lijkt een of/of verhaal: hoe minder met familie op vakantie wordt gegaan, hoe meer kinderen en jongeren op kamp gaan en omgekeerd.

Jongeren die in het weekend en de vakantie in de voorziening verblijven, zijn dan ook het meest tevreden over de vrijetijdsbesteding binnen de voorziening.

STRUCTURELE SAMENWERKING MET HET JEUGDWERK IS BEPERKT EN VERSCHILLEND

Bijna 4 op de 10 voorzieningen werken samen met professionelen of organisaties die een vrijetijdsaanbod voor de jongeren organiseren in de voorziening of die hen helpen in de vormgeving van de vrijetijdsbesteding. Bijna 2 op de 3 geeft aan dat ze regelmatig samenwerken met externe (jeugdwerk)organisaties. Meer dan 60% zegt samen te werken met sportverenigingen en/of doelgroepspecifieke werkingen (bijvoorbeeld WMKJ's), ongeveer de helft zegt samen te werken met reguliere werkingen. Uit de kwaliteitsverslagen blijkt de wens om meer samen te werken met organisaties en buurtverenigingen.

Kleinere voorzieningen zijn op diverse gebieden beperkter in wat ze kunnen aanbieden (Huizinga, 2012). Ook op het vlak van samenwerking met externe jeugdwerk- of vrijetijdsorganisaties is kleinschaligheid een tegenindicatie voor samenwerking.

Omdat samenwerking met sport-, vrijetijds- of jeugdwerkverenigingen meestal ontstaat in functie van de behoeften en noden van een individuele jongere, is ze zelden structureel of wederkerig. Wanneer vrije tijd een fundamenteel of belangrijk onderdeel is van het behandlingsplan, wordt op een meer structurele wijze samengewerkt met externe organisaties.

Voorzieningen verkiezen samen te werken met WMKJ's vanuit de kwetsbaarheid van deze jongeren als gemeenschappelijke bekommernis en door hun ervaring met de doelgroep. Voor veel jongeren uit een voorziening is de onmogelijkheid van een langdurig engagement een belemmering voor aansluiting bij reguliere werkingen.

WMKJ's sluiten het best aan bij de werking van de voorzieningen en hun publiek. Ze hanteren een aangepaste benadering, een flexibele omgang en stellen weinig eisen met betrekking tot aanwezigheid. WMKJ's kunnen een intermediaire rol hebben en laten de jongeren op een laagdrempelige manier kennis maken met diverse activiteiten.

■ Hoe beleven de kinderen en jongeren die in de voorzieningen verblijven, vrije tijd en hun deelname aan het vrijetijds- en of jeugdwerkeraanbod?

VRIJE TIJD ALS 'ONT-MOETINGSTIJD', WAARIN NIETS MOET

Het concept 'vrije tijd' wordt aanvankelijk niet anders beleefd door de bevraagde jongeren dan door hun leeftijdsgenoten buiten de voorziening: het is de tijd om te spelen en met vrienden bezig te zijn. Voorzieningen hanteren bewust het onderscheid tussen verplichte groepsactiviteiten versus vrij in te vullen tijd. In het onderzoek werd duidelijk dat de jongeren niet dezelfde criteria hanteren. Binnen de context van een voorziening ervaren ze vrije tijd vooral als de tijd die losstaat van de voorziening, die niet door de voorziening wordt ingevuld, die zich vooral buiten de voorziening afspeelt. De vrije tijd speelt zich niet louter fysiek ergens anders af, ook mentaal is er nood aan ontspanning en rust van alles wat in en rond de instelling gebeurt.

Terwijl het voor hun leeftijdsgenoten de tijd is die overblijft na school- of werktijd, is het voor jongeren in een voorziening de tijd die overblijft na school, therapie, activiteiten en alle andere zaken die moeten binnen de context van voorziening. Het is de tijd waarin niets moet, tijd waarover zij eigenaar zijn. Vrije tijd wordt binnen een onvrij' context door de jongeren begrepen als alles wat wel vrij is.

Het leven in groep gaat bovendien gepaard met druk. Een groepsactiviteit wordt als minder vrij beschouwd en echte vrije keuze is er veel minder in groep. Ook de voorzieningen geven toe dat een groot deel van de vrije tijd geen zuiver vrij karakter heeft. Het wordt verplicht of sterk gestimuleerd met als belangrijkste doelstelling het experimenteren en ontwikkelen van sociale vaardigheden, wat ook door ander onderzoek bevestigd wordt (Huizinga, 2012; Säfvenbom & Sandahl, 2000). Het is de keerzijde van het inkapselen van vrije tij' in het (be)handelingsplan.

VRIJETIJDSPARTICIPATIE ALS BELONING OF BESTRAFFING

Het verkrijgen of verliezen van vrije tijd, het al dan niet mogen deelnemen of naar buiten mogen en level- en fasesystemen waarmee jongeren bepaalde activiteiten te verdienen: het instrumentaliseren van vrije tijd binnen een voorziening gebeurt frequent. Het wordt gebruikt om jongeren te motiveren voor andere aspecten binnen de hulpverlening of om jongeren te bestraffen.

Vrije tijd of activiteiten zijn vaak inzet van een gedragstherapeutische token economie (iets dat je moet verdienen). Daardoor ontstaat het risico dat de waarde en krachten van vrije tijd als derde socialisatiemilieu verloren dreigen te gaan. Vrijetijdsbesteding wordt dan niet meer dan een gecontroleerde activiteit als onderdeel van de disciplinerende macht.

ZELFCENSUUR ALS COPINGSMECHANISME

De meerderheid van de jongeren is tevreden over zijn of haar vrijetijdsbesteding binnen de voorziening, maar meer jongeren zijn heel tevreden over hun activiteiten buiten de voorziening. Voor heel wat jongeren biedt de residentiële hulpverlening een gestructureerd vrijetijdsaanbod dat zij in hun thuiscontext soms moeten missen. Sommigen verruimen zelfs hun vrijetijdsrepertorium en maken kennis met diverse jeugdwerkvormen.

Een grote groep boet vooral in op activiteiten en dan vooral op bewegingsvrijheid buiten de voorziening. Dat lijkt logisch voor jongeren in detentiecentra of gesloten voorzieningen, maar wordt blijkbaar ook doorgetrokken naar 'open' voorzieningen. Het doorvragen in de interviews brengt ook een ander beeld naar boven.

“Het is ça va, het kan erger.” - “Ik ben tevreden, omdat ik al een beetje vrije tijd kan doen.”

Jongeren schikken zich naar de regels, de structuur, de beperkte mogelijkheden van de voorziening. Daardoor ontstaat een beeld dat er niet veel mogelijk is. In sommige gevallen worden bepaalde vragen zelfs niet meer gesteld, omdat de jongere denkt dat het toch niet zal kunnen. Het lijkt op een vorm van zelfcensuur, zichzelf wegcijferen binnen de structuren van de plek waar men (tijdelijk) afhankelijk van is. Opkomen voor zelfactualisatie en eigen ontwikkeling wordt ondergeschikt aan de andere basisbehoeften (bijvoorbeeld veiligheid). Vanuit gevoelens van machteloosheid voelen jongeren zich minderwaardig en ondergeschikt aan het systeem dat wikt en beschikt, ze ondergaan hun lot (Polansky et al, 1972).

Jongeren geven aan dat er veel niet mogelijk is in de voorziening. Daar waar er weinig te beleven is, waar je het gevoel hebt dat je alles en iedereen mist (gezin, vrienden, activiteiten, enzovoort), ben je tevreden met het weinige dat er gebeurt. Het wordt een vorm van coping, een manier om er te overleven, er het beste van te maken. Het maakt tevredenheid over de vrijetijdsbesteding relatief.

‘Laat me met rust’ is een terugkerend antwoord. De voorzieningen spreken ook over een relatieve tevredenheid bij de jongeren. Jongeren rebelleren, eigen aan hun leeftijd, maar versterkt door de instellingscontext. De begeleiders vinden vaak moeilijk een evenwicht tussen de wensen van de jongeren en die van de begeleiders of ouders.

Opvallend is dat jongeren die in meer dan een voorziening hebben verbleven, minder op café gaan. Het is niet duidelijk of dat iets zegt over hun thuiscontext of dat er ook het socialisatie-effect van de voorziening speelt. Misschien behoort op café niet meer tot het behoeftepatroon van de jongere omdat het niet meer mogelijk is, of misschien heeft men door het verblijf in een voorziening geen vaste plek meer om naartoe te gaan, of hebben de jongeren gewoon minder behoefte om zich in de publieke ruimte te begeven, zoals blijkt uit het onderzoek van Säfvenbom & Sandahl (2000).

WAT JONGEREN WILLEN OF VRAGEN IS NIET ONOVERKOMELIJK?

“Dat we vrienden mogen uitnodigen.”, “Een plek hebben om met vrienden af te spreken.”, “Meedoen met een loopwedstrijd.”, “Eens naar de grote speeltuin mogen en alleen rondlopen.” “Minder met punten werken, meer met vertrouwen.”

Het is maar een greep uit de antwoorden op de vraag wat de jongeren zouden doen mochten ze de baas zijn. Jongeren vragen geen onoverkomelijke dingen: meer differentiatie in het vrijetijdsaanbod in de voorziening, zowel wat het aansluiten bij leeftijd en interesses, als wat het aanwezige spel- of vrijetijdsmateriaal betreft, en speel- of vrijetijdsruimte en meer activiteiten buiten de voorziening. Het is ook dat instrumentele gebruik van vrijetijdsinvulling dat de jongeren willen veranderen. Uit de nadruk die ze leggen op ‘activiteiten voor iedereen’ (bijvoorbeeld iedereen op kamp laten gaan) blijkt bovendien een zorgzame solidaire reflex naar hun (mede)lotgenoten.

Tot slot blijft volgende uitspraak nog hangen: *“Ik ga mee op kamp met de voorziening, maar ik vind dat net hetzelfde als het verblijf in de voorziening, heel veel controle op de kamer, nooit privacy.”* Dit citaat staat in schril contrast met het bieden van een passende vrijetijdsbesteding of het bieden van gelijke kansen voor iedereen wat culturele, artistieke en recreatieve bezigheden betreft, zoals in het Kinderrechtenverdrag is opgenomen.

AANBEVELINGEN

De aanbevelingen vormen het sluitstuk van deze brede bevraging van jongeren, voorzieningen en jeugdwerk. Ze zijn daarom gericht op vele thema's en terreinen. Niet elke aanbeveling is van toepassing op elke actor; sommige aanbevelingen worden herhaald vanuit een ander perspectief. We laten aan de lezer over om te selecteren wat interessant en prikkelend kan zijn voor de eigen praktijk of het beleid.

■ Aan de voorzieningen, het welzijnsbeleid en ook het jeugdwerk

OVER DE VISIE OP VRIJE TIJD

- Vrije tijd is even belangrijk als onderwijs en therapie, misschien voor jongeren die in de hulpverlening terecht komen nog belangrijker. Voorzieningen waar jongeren verblijven, hebben **een fundamentele rol te spelen in het stimuleren en begeleiden van vrijetijdsparticipatie** van deze kwetsbare groep. In navolging van de meerderheid van de voorzieningen moeten ze dit onderschrijven in hun visie en vertalen naar het handelingsplan.
- Hoe voorzieningen het concept vrije tijd invullen of vormgeven, mag sterk verschillen. Dat kan gaan **van een uitgebreid eigen divers aanbod dat inspeelt op de interesses van de jongeren, over een volledig extern georganiseerd aanbod, tot zo dicht mogelijk blijven bij de mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding binnen de context van de jongere, of een combinatie van dit alles**. Transparantie hierover verdient echter aanbeveling en dient zichtbaar te zijn in de kwaliteitsverslagen.
- Vrije tijd heeft diverse functies, maar blijft nog te vaak hangen in spelen, ontspannen of tijd op de kamer. Naast deelname aan een georganiseerd aanbod of onderdeel van een therapie of gecontroleerde begeleiding, is het belangrijk dat **vrijetijdsbesteding vaker als een afzonderlijk levensdomein en experimenteerruimte wordt gezien**. Jongeren moeten ook in de residentiële hulpverlening via vrije tijd zicht kunnen krijgen op hun competenties, talenten kunnen ontwikkelen of een sociaal netwerk kunnen opbouwen. Volop de **emancipatorische waarde van vrijetijdsactiviteiten kunnen uitspelen, vraagt vertrouwen** in de jongere en de vrijetijds- en jeugdwerkverenigingen.
- Het toegenomen belang van contextbegeleiding binnen het nieuwe kader Integrale Jeugdhulp biedt kansen om naast ouders **ook vrijetijdscontexten mee te betrekken**. Niet zozeer om nog meer zorg te genereren in de vrijetijdscontext, maar vooral om jongeren een plek en ruimte te geven waar 'vrij van zorg' kan gesproken, gespeeld of in contact gegaan worden, waar de **niet geproblematiseerde identiteit van de jongere aan bod kan komen**.
- Het werken met en betrekken van de context van de jongere is binnen de residentiële jeugdzorg nog te veel gereduceerd tot de ouders terwijl, **zeker jongeren, een uitgebreider netwerk hebben, net of vooral in die vrijetijdssfeer**.

- Om niet te vervallen in het institutionaliseren en/of instrumentaliseren van de vrije tijd of de deelname aan vrijetijdsactiviteiten, dient hoe wordt omgegaan met **vrije tijd en vrijetijdparticipatie voortdurend voorwerp te zijn voor kritische reflectie**. Het verruimen of beperken van vrije tijd als motivator voor allerlei andere aspecten binnen de hulpverlening moet altijd opnieuw kritisch bekeken worden vanuit vrije tijd gericht op emancipatie.
- Residentiële voorzieningen dienen zich **bewust te zijn van de macht die ze uitoefenen en hoe bepalend ze zijn op alle aspecten van het leven** van de kinderen en jongeren die er verblijven. Dat kan net afhankelijkheidsrelaties en/of gevoelens van machteloosheid creëren die een op emancipatie gerichte hulpverlening (kunnen) tegenwerken. **Samen met jongeren het zoekproces aangaan naar een vrijetijdsbesteding passend bij die fase van hun leven** is bijna een noodzakelijke voorwaarde om van een participatieve hulpverlening te kunnen spreken.

OVER PLAATS EN RUIMTE

- Aangezien de verblijfsregeling van kinderen en jongeren erg verschillend is, is het aangewezen dat voorzieningen **een evenwicht zoeken tussen een terugkerend (groeps)aanbod en een flexibel aanbod op maat van de aanwezige jongeren**.
- De wisselende samenstelling van de kinderen en jongeren in een voorziening moet zich idealiter vertalen in een **flexibele inrichting van het domein en een weerspiegeling van de vaste schoolse structuren vermijden**. Het domein moet kinderen en jongeren beschermende vrijheid geven en plaats bieden voor groepsactiviteiten, maar even goed voor vrij spelen, voor het rondhangen en een plek waar ze alleen kunnen zijn. Dat gaat wellicht minder op voor gemeenschapsinstellingen of psychiatrie.
- Het organiseren van 'vrije ruimte' (in plaats en/of tijd) binnen de voorziening, niet bedoeld om niets te doen – dat kan al op de kamer – maar bedoeld als **vrijplaatsen die jongeren zelf vorm kunnen geven, om jongeren eigenaarschap te geven over bepaalde momenten en/of plaatsen binnen de voorziening**, kunnen onder andere bijdragen tot het afbouwen van afhankelijkheid en tot autonomie en zelfwaardering.
- **De aanwezigheid van vrienden zet meer aan tot activiteiten, tot iets te doen**. Daartoe is niet alleen fysieke ruimte nodig, maar ook de mogelijkheid om samen met vrienden dingen te doen, zowel binnen als buiten de voorziening.

OVER KEUZE EN AANBOD IN VRIJETIJDSDACTIVITEITEN

- **De voorziening heeft een dubbele rol in de organisatie van het vrijetijdsaanbod voor jongeren: poortwachter en bruggenbouwer**. De voorziening bepaalt de criteria voor het toelaten van een bepaald aanbod dat tegelijkertijd de vrijetijds mogelijkheden voor de jongeren kan verruimen. De rol van poortwachter weegt in de residentiële voorzieningen vaak nog te veel door, de rol van bruggenbouwer verdient meer aandacht.

- Meer kinderen en jongeren nemen deel aan sportactiviteiten dan aan jeugdwerk. Uit de resultaten kan niet afgeleid worden dat dit altijd een bewuste keuze is, maar eerder een gevolg van toevallige omstandigheden en positieve ervaringen uit het verleden. **Een bewuster omgaan met deze keuze en met de voor- en de nadelen van elke optie kan de weg effenen voor andere minder voor de hand liggende activiteiten voor deze doelgroep, zoals het reguliere jeugdwerk of artistieke of culturele activiteiten.**
- Bij de keuze en aanbod van sportactiviteiten is het potentiële risico - hoe klein ook - vaak doorslaggevend. Het niet toelaten van gevechtssporten is een veel voorkomende regel. Het omgekeerde is een moeilijker maar meer aangewezen richting: **gevechtssporten als keuze toelaten, maar duidelijk afspreken welke sporten, goed verantwoord met welke externe partner wel of niet, alsook duidelijkheid scheppen voor welke jongeren en onder welke voorwaarden dit aangewezen is.**
- **De rol van bruggenbouwer met het lokale jeugdwerk moet verder worden uitgebouwd.** Wanneer kinderen of jongeren participeren in het (reguliere) jeugdwerk tijdens het verblijf in de voorziening, is het aan te raden altijd contact op te nemen met vergelijkbare jeugdwerkactiviteiten in de buurt van de voorziening, zeker voor die kinderen en jongeren die stelselmatig het weekend in de voorziening doorbrengen.
- Uit de resultaten blijkt dat kinderen en jongeren meer contact hebben met het jeugdwerk vanuit de voorziening (zowel wekelijkse als vakantieactiviteiten) dan wanneer ze er niet verblijven. Dit potentieel doortrekken naar al de voorzieningen, ook als die afgelegen liggen, verdient aandacht. **De potentiële tijdelijkheid van het verblijf, noch het gebrek aan regionale binding mag een belemmering zijn voor contactname in functie van de continuïteit van of de kennismaking met vrijetijdsactiviteiten.**
- Het vakantieaanbod wordt vaak in samenwerking met externe jeugdwerkpartners georganiseerd. **Deze manier van werken doortrekken naar het vrijetijdsaanbod buiten de vakantieperiodes is aangewezen.**
- Het onderzoek toont aan dat de invulling van de vakantie voor kinderen en jongeren in voorzieningen een of/of-verhaal is: of op kamp via de voorziening of de vakantie doorbrengen met familie. Zelden komt de combinatie voor. Omdat veel jongeren een zwakkere sociaal-economische achtergrond hebben, zouden via de contextbegeleiding **mogelijkheden voor vakantieparticipatie meer bekend gemaakt kunnen worden in de thuiscontext.**
- Vanuit dezelfde redenering is het ook aan te bevelen om vanuit de voorziening en contextbegeleiding **deelname aan familievakanties voor te stellen of aan te moedigen.**
- Veel jonge kinderen verwijzen in het onderzoek naar **het verzorgen van of bezig zijn met (huis) dieren als gewenste vrijetijdsbesteding.** Het werken met dieren binnen de zorg heeft niet alleen een therapeutische waarde, het creëert ook vrijetijds mogelijkheden.
- Jongeren die in een meer gesloten vorm van opvang terecht komen, worden vaak van informele communicatie en het gebruik van sociale media uitgesloten, terwijl net het contact met vrienden (bijna uitsluitend) via die sociale media verloopt. **Deze voorzieningen dienen zich ervan bewust te zijn dat het voor de jongeren een belangrijke vorm van contact is met hun sociale netwerk.**

OVER PARTICIPATIE EN BESLUITVORMING

- **Participatie bij besluitvorming over vrije tijd kan niet voldoende onderstreept worden.** De wijze van participatie bij vrijetijdsbesteding kan het onderscheid maken met de andere domeinen, zoals onderwijs of therapie.
- **Verplichte deelname aan vrijetijdsactiviteiten** moet niet uitgesloten worden, **maar vertrekt idealiter vanuit de doelstelling het aanbod te vergroten en daarmee dus de toekomstige keuzevrijheid van de jongeren.** Dergelijke verplichting is dus beperkt in tijd, want elk kind of jongere moet de betekenis en de deelname kunnen evalueren en kunnen afwijzen. Een verplichte deelname omdat er niets anders is, doet afbreuk aan alle functies die vrije tijd kunnen hebben en wordt ook niet beleefd als echte vrije tijd.
- Het delen van macht en besluitvorming is een leerproces voor kinderen en jongeren en de vrijetijdsruimte is hiervoor een aangewezen gebied. Leren omgaan met regels staat in veel voorzieningen centraal, maar de verhouding tot de regels loopt niet altijd van een leien dak. Veel kinderen en jongeren komen niet uit een gezin met een overlegcultuur. Participatie kan hand in hand gaan met dit proces door bijvoorbeeld **methoden te gebruiken en te ontwikkelen die jongeren laten groeien in een overlegcultuur en waarbij jongeren (in de sfeer van de vrije tijd) samen regels opmaken.** Zich eigenaar voelen van de regels zorgt ervoor dat de normatieve betrokkenheid groter wordt. Op basis van hun ervaringen rond dit thema zijn WMKJ's voor voorzieningen hiervoor de ideale partner. Zij kunnen helpen deze methoden voor participatie en vrijetijdsbesteding verder te ontwikkelen in en voor de voorziening.
- Veel voorzieningen schenken wel aandacht aan participatie en overleg, maar hierbinnen gaat vooral aandacht naar de groepsprocessen. **Het is belangrijk dat hulpverleners en begeleiders aandacht besteden aan de jongere als individu in plaats van alleen als groepslid in het beslissingsproces.**

OVER PERSONEEL EN TRANSPARANTIE

- Veiligheid en vertrouwen staan centraal in de relatie tussen kind/jongere en begeleider. **Tijdens de vakantie moeten er altijd alternatieven zijn voor de niet-aanwezigheid van een vertrouwenspersoon** en moet dit ook met elke jongere besproken worden. Indien er uitzonderlijk tijdens een vakantiecamp een probleem optreedt van welke aard ook (ziekte, extreem gedragsprobleem, situatie met ouders ...), moet er altijd iemand uit de voorziening bereikt kunnen worden die de jongere kent. Dat kan niet overgelaten worden aan jeugdwerkbegeleiders. **Vakantiekampen die door het jeugdwerk georganiseerd worden, kunnen nooit gereduceerd worden tot opvang.**
- Zowel voor de kinderen en jongeren als voor de begeleiders moet de rolverdeling duidelijk zijn en rolvermenging vermeden worden. **Een onderscheid tussen de rol van begeleider en verantwoordelijke voor het pedagogische plan en begeleider van de vrije tijd met accent op vrije keuze verdient voorkeur. Wat dit laatste betreft,** is het aangewezen dat systematisch contact wordt opgenomen met de gemeentelijke jeugddienst of het lokale jeugdwerk (regulier of doelgroepgericht). Duidelijke afspraken over de rol en de begrenzing van beide rollen zullen/kunnen hieruit voortvloeien.
- Belangrijk is dat **beide werelden in de ogen van de jongeren duidelijk gescheiden zijn: jeugdwerk moet zich duidelijk onderscheiden als vrijetijdsbesteding,** als 3de pedagogisch milieu, ook al vragen jongeren de nodige zorg.

OVER SAMENWERKING

- Voor veel voorzieningen is samenwerking met de vrijetijdssector - buiten de zorg-, onderwijs- en welzijnssector - nog een onontgonnen terrein. **Contact met de lokale jeugddienst van de gemeente waar de voorziening zich bevindt, is een start.**
- Een interessant voorbeeld is de organisatie van een jaarlijkse bijeenkomst met al het plaatselijke jeugdwerk, waarbij de potentiële samenwerking en deelname van de kinderen en jongeren in voorzieningen aan bod komt. **Lokale samenwerking en integratie in het lokale aanbod dient te worden gestimuleerd, alsook het besef dat op maat werken hiermee geen contrast vormt.** Enkele voorzieningen zetten daar reeds op in. Hun ervaring kan een stimulans zijn voor andere voorzieningen
- Sommige kinderen en of jongeren namen al deel aan jeugdwerkactiviteiten vóór hun plaatsing in een voorziening. Dat ging vaak gepaard met een proces van opbouw van extern vertrouwen en zelfvertrouwen. De bevroegde jeugdwerkingen of WMKJ's worden door een voorziening zelden op de hoogte gebracht van de plaatsing van een van hun deelnemers in een residentiële voorziening. Jeugdwerkers en begeleiders zitten soms met onbeantwoorde vragen en veronderstellingen. **Met instemming van de jongeren kan gezocht worden naar een manier om het jeugdwerk op de hoogte te brengen van de opname.**
- Heel wat kinderen en jongeren hebben een kwetsbare achtergrond (niet uitsluitend vluchtelingen) en missen onder andere een spel- of speelcultuur. Via contextbegeleiding en/ of met vrijetijds- of jeugdwerkorganisaties kan samengewerkt worden in functie van **het ontwikkelen van een spelcultuur** of kunnen speel- of vrijetijds mogelijkheden in de context ontsloten worden.
- Meer systematische samenwerking met vakantie- of vrijetijdsorganisaties kunnen **familievakanties** mogelijk maken voor die kwetsbare gezinnen.

OVER CONTINUÏTEIT EN NAZORG

- Bij plaatsing in een voorziening moeten jongeren automatisch in op vrije tijd en vrijetijdsbesteding. Wanneer jongeren de voorziening verlaten, kunnen ze het nieuwe aanbod dat ze hebben leren kennen, zelden autonoom verderzetten. **Continuïteit in de reeds opgebouwde vrijetijdservaringen van de jongere, tijdens en na het verblijf in een voorziening, moet de leidraad zijn** en is doorslaggevend in de rollen van bruggenbouwer of poortwachter. Voorzieningen vertrekken vaak vanuit een welbepaalde visie op vrije tijd, met weinig oog voor de straatcultuur die mee de vrijetijdscultuur en activiteiten bepalen buiten de voorziening. Daarop inspelen kan doorslaggevend zijn of sommige jongeren zich herkennen of identificeren met het aanbod en de stap zetten naar een actieve vrijetijdsbeleving.
- Voor de minderjarigen wordt er bij het verlaten van de voorziening een duidelijk nazorgplan opgesteld. Het accent ligt op zorg, therapie en welzijn. **De continuïteit van de opgebouwde vrijetijdsinvulling moet in het nazorgplan een evenwaardige betekenis krijgen.** Dat zal altijd gepaard gaan met samenwerking met externe partners. Het bespreken met de personen van de thuiscontext en die hierin ondersteunen is een voorwaarde.
- Voor de meerderjarige jongeren is de nazorg een problematisch gegeven. Zorg en nazorg zijn geen doelstelling van voorliggend onderzoek, maar de grens met vrije tijd voor kwetsbare jongeren is een grijze zone. Diverse WMKJ's hebben methoden ontwikkeld die gericht zijn op de oudere jongeren in hun zoektocht naar vrije tijd en maatschappelijke participatie. **Een open dialoog met WMKJ's die actief zijn in de (toekomstige) buurt van de jongere kan een start zijn.**

■ Aan het (lokale) jeugdwerk(beleid) en ook de voorzieningen of het welzijnsbeleid

- In het algemeen dienen het jeugdwerk (lokaal en bovenlokaal) en de verschillende jeugdwerkvormen **zich bewust te zijn dat zij een belangrijke rol kunnen spelen** in het leven van jongeren die in een voorziening verblijven. Zij kunnen niet alleen ruimte bieden voor ontspanning en plezier, maar ook voor 'genormaliseerd' sociaal contact met leeftijdsgenoten.
- Het jeugdwerk, en meer bepaald de lokale jeugdverenigingen, kunnen wanneer zij aansluiten bij de interesses van de jongere, **het potentieel bieden om veerkracht te ontwikkelen**, wat deze jongeren vaak moeten ontberen gezien hun kwetsbare positie.
- Deelname aan het jeugdwerk van jongeren in voorzieningen wordt niet alleen belemmerd door de voorziening waar ze verblijven; ze botsen echter ook op drempels in het reguliere jeugdwerk, zoals lidmaatschap, engagement, beeldvorming. Het jeugdwerk kan **meer openheid aan de dag leggen naar jongeren uit een voorziening, ook als dat maar een tijdelijke aansluiting zou betekenen en er geen regionale binding is**. In hoeverre richten lokale jeugdwerkinitiatieven zich naar voorzieningen in de buurt? Zich voorstellen en een open aanbod organiseren zijn stappen in de goede richting.
- Net zoals een voorziening de initiatiefnemer kan zijn voor het contact met de lokale jeugddienst, kan verwacht worden dat **de lokale jeugddienst een proactieve houding aanneemt en systematisch contact opneemt en informatie bezorgt over de mogelijkheden aan de voorzieningen**.
- **Informatie over het jeugdwerk moet ook rechtstreeks** via de voorzieningen **bij de jongeren** kunnen terechtkomen. Informatie verspreiden kan op een actievere manier, bijvoorbeeld als het jeugdwerk zicht komt voorstellen in de voorziening.
- Jeugdwerkinitiatieven, jeugdwerkers en jongerenbegeleiders mogen **ook initiatief nemen om contact op te nemen met de voorziening of de jongere, wanneer een van hun jongeren al dan niet tijdelijk in een voorziening terechtkomt**. Zij kunnen hier een belangrijke bijdrage leveren aan continuïteit in de vrijetijdsbesteding van de jongere.
- Met het oog op emancipatie en maatschappelijke participatie moeten jongeren kunnen experimenteren met keuzes en autonomie. **In samenwerking met WMKJ's kan een afzonderlijke jeugdwerkvorm in de regio uitgebouwd worden die jongeren een vrije experimenteerruimte biedt buiten de gecontroleerde omgeving van de voorziening**. Daarvoor zijn zowel vanuit de voorzieningen als vanuit het jeugdwerk extra inspanningen nodig voor de mobiliteit van de jongeren van en naar het de jeugdvereniging.
- **Deelname aan het jeugdwerk moet het ongedwongen karakter benadrukken** en dat betekent de scheiding van beide werelden: begeleiding en zorg aan de ene kant en vrije tijd aan de andere kant. (Vrijwillige) jeugdwerkers moeten niet op de hoogte zijn van de instellingsachtergrond van de kinderen en/of jongeren. **Het is niet aan het jeugdwerk om de jongeren te problematiseren**.

- Uit het onderzoek blijkt verder de quasi afwezigheid van **jeugdhuisdeelname**. Deze laagdrempelige jeugdwerkvorm is net aangewezen voor de wat oudere tieners om in een licht georganiseerde vorm te experimenteren met vrije tijd. Ze biedt een opportuniteit om de vrije tijd van deze jongeren verder uit te bouwen, ook al kan de laagdrempeligheid of vrije ruimte, het gebrek aan regels of controle de voorziening afschrikken. Maar ook het jeugdhuis kan de voorziening betrekken in hoe ze wel een betrouwbare ruimte kan bieden.
- Doorheen het onderzoek zijn **WMKJ's** naar voor gekomen als een geschikte partner in de vrijetijdsbesteding van jongeren in voorzieningen. Er zijn voorbeelden van intensieve samenwerking en ze kunnen een belangrijke **intermediaire rol spelen in het ontsluiten van lokale vrijetijdsactiviteiten en in de continuïteit van activiteiten tijdens en na het verblijf** in de voorziening.
- WMKJ's gebruiken geregeld '**vindplaatsgericht werken**' als antwoord op het probleem van moeilijke bereikbaarheid en/of van een onaangepast aanbod. Vindplaatsgericht werken is laagdrempelig en de jeugdwerker verplaatst zijn terrein naar de plek waar de jongeren zijn. Het is een soort **professioneel rondhangen** daar waar de jongeren zijn en meestal is dat op pleinen en straten. In samenspraak met de voorziening zou deze laagdrempelige benadering ook vruchten kunnen afwerpen in voorzieningen. De jongeren zijn er zeker samen en het jeugdwerk komt dan naar hen. Wanneer activiteiten worden opgezet, moet dit wel gebeuren **zonder directe interventie van de begeleiders van de voorzieningen**. Toeleiding naar de gewone activiteiten kan een doel en/of een gevolg zijn.

■ Einde als nieuw begin

Doorheen het onderzoek botsten we op een aantal hiaten in de (onderzoeks)literatuur over het leven van jongeren in de residentiële hulpverlening en de werking en de doeltreffendheid van haar methodieken. Een aantal suggesties voor verder onderzoek:

- De meerderheid van de onderzoeken richt zich op delinquente jongeren of jongeren met specifieke problemen (drugs, agressie, enzovoort). Deze groep vormt echter een minderheid van de kinderen en jongeren in residentiële voorzieningen. Over kinderen en jongeren in een verontrustende opvoedingssituatie die verblijven in een voorziening (leven in een voorzienig, het concrete hulpverleningsaanbod, gehanteerde methodieken en werkvormen, effectiviteit van de residentiële hulpverlening, enzovoort) zijn er nog te weinig onderzoeksresultaten bekend.
- Er is een beter of scherper beeld nodig van waarom bepaalde voorzieningen jongeren verplichten tot deelname aan bepaalde vrijetijdsactiviteiten, andere het sterk stimuleren en nog andere een zeer grote vrijheid voor de kinderen en jongeren hanteren. Vooral jongeren zijn niet verplicht om deel te nemen, maar vaak is het wel een fundamenteel onderdeel van het behandelingsplan.
- Over de impact en betekenis van een adequate vrijetijdsbesteding op het verdere leven van jongeren die in voorzieningen verbleven, is weinig bekend. Onderzoek naar nazorg en de rol van vrije tijd hierbinnen voor kinderen en jongeren zowel jonger en ouder dan 18, kan meer inzicht geven in de mogelijke effecten van een zinvolle vrijetijdsbesteding.

REFERENTIES

- Anglin (2002), p. 123 in Ward, A. (June 01, 2004). Towards a Theory of the Everyday: The Ordinary and the Special in Daily Living in Residential Care. *Child and Youth Care Forum*, 33, 3, 209-225).
- Asielstatistieken-Overzicht** 2015 geraadpleegd op 23 februari 2016 op <http://www.cgvs.be/nl/actueel/asielstatistieken-overzicht-2015#sthash.imamTgdM.dpuf>
- Baudoncq, B., & Vanderplasschen, W.** (2008). *Perspectieven op opvoeding en plaatsing: Vergelijking van (ortho) pedagogische theorievorming en de beleving van jongeren en hun begeleiders in begeleidingstehuizen voor bijzondere jeugdbijstand.*
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M., & Wade, J.** (1995). *Moving on: Young people and leaving care schemes.* London: HMSO.
- Boendermaker, L., Rooijen, K., Berg, T., & Nederlands Jeugdinstituut** (2010). *Residentiële jeugdzorg: Wat werkt?* Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Braun, V., & Clarke, V.** (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners.* London: SAGE
- Browne, K., Hamilton-Giachritsis, C., Johnson, R., & Ostergren, M.** (2006). Overuse of institutional care for children in Europe. *British medical journal*, 32(4), 485-487.
- Centrum Kauwenberg** (2002). *Armoede en vrijetijdsbesteding voor kinderen en jongeren* [projectverslag]. Beschikbaar via <http://www.netwerktegenarmoede.be/standpunt--dossier/cultuur-sport-en-jeugd/dossiers>
- Clough, R., Ward, A., & Bullock, R.** (2006). *What Works in Residential Child Care: A Review of Research Evidence and the Practical Considerations.* London: National Children's Bureau.
- Cohen, J.** (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences.* Hillsdale, N.J: L. Erlbaum Associates.
- Comité voor de Rechten van het Kind** (2010). *Overweging van de rapporten die werden ingediend door de Lidstaten overeenkomstig artikel 44 van het Verdrag. Slotbeschouwingen: België, vierenvijftigste zitting, 24 mei-11 juni 2010, CRC/C/BEL/CO/3-4.*
- Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen** (2014). *Jaarverslag 2014.* Geraadpleegd op 8 december 2015 van http://www.cgvs.be/sites/default/files/jaaverslagen/jaarverslag_cgvs_2014_0.pdf
- Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen** (2016), *Asielstatistieken 2015.* Geraadpleegd op 23 augustus 2016 van <http://www.cgvs.be/nl/actueel/asielstatistieken-augustus-2016>
- Commissariaat-Generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen** (2016), *Asielstatistieken 2016.* Geraadpleegd op 23 augustus 2016 van <http://www.cgvs.be/nl/actueel/asielstatistieken-augustus-2016>
- De Backer, K.** (2006). *Spannend! Participatieprocessen in de bijzondere jeugdzorg* [ontwerpproject]. Brussel: vzw OSBJ. Beschikbaar via www.osbj.be
- De Haene, L., Loots, G., & Derluyn, I.** (2014). Vluchtelingenkinderen en -jongeren. In Hans Grietens, J. Vanderfaeillie, & B. Maes (Eds.), *Handboek jeughulpverlening : deel 1 : een orthopedagogisch perspectief op kinderen en jongeren met problemen* (369–398). Leuven; Den Haag, Nederland: Acco.

- De Pauw, P., Vermeersch, H., Coussée, F., Vettenburg, N., & Van Houtte, M.** (2010). *Jeugdbewegingen in Vlaanderen: een onderzoek bij groepen, leiding en leden*. Steunpunt Jeugd.
- De Pauw, P., Vermeersch, H., Cox, N., Verhaeghe, M., & Stevens, P.** (2013). *Jeugdwerk met maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren. Een onderzoek bij werkingen, begeleiding en deelnemende jongeren*. S.I: VIVES.
- Delfabbro, P. H., Barber, J.G., & Bentham, Y.** (2002). Children's satisfaction with out-of-home care in South Australia. *Journal of Adolescence*, 25(5), 523-533.
- Fedasil** (2013), *Balans 2013* (jaarverslag). Geraadpleegd op 6 november 2015 van http://fedasil.be/sites/5042.fedimbo.belgium.be/files/jaarverslag_2013.pdf
- Fedasil** (2014), *Balans 2014* (jaarverslag). Geraadpleegd op 9 maart 2016 van <http://fedasil.be/sites/5042.fedimbo.belgium.be/files/jaarverslag%202014.pdf>
- Garbarino, J.** (1993). Childhood: What do we need to know. *Childhood*, 1(1), 3–10.
- Gubrium, J. F., & Holstein, J. A.** (2002). *Handbook of interview research: Context & method*. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Harinck F.** (2007). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Huizinga, L.** (2012). *Werkzame factoren en methodieken in de residentiële werkvormen in de bijzondere jeugdbijstand een review van bestaand onderzoek en een behoeftenonderzoek bij residentiële werkvormen*. Brussel: Steunpunt Jeugdhulp.
- Hull, R. B., Michael, S. E., Walker, G. J., & Roggenbuck, J. W.** (1996). Flow of Brief Leisure Experience. *Leisure Sciences*, 18(4), 299-314.
- Huyge, E., Dehertogh, B., Mortelmans, D., Van Assche, V., & Maelstaf, H.** (2009). *Vrije tijd door Antwerpse tienerogen. Een onderzoek naar de spanning tussen commercie, leefwereld en jeugdbeleid in Antwerpen*. Antwerpen: Artesis Hogeschool/CELLO, Universiteit Antwerpen/Plantijn Hogeschool.
- Jansen, M.G., Feltzer, M.** (2002). Follow-up en belevingsonderzoek bij jeugdigen uit een begeleidingstehuis. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 41(6), 332-345.
- Johnson, R., Browne, K., Hamilton-Giachritsis, C.,** (2006). Young children in institutional care at risk of harm, *Trauma, Violence & Abuse*, 7(1), 34-60.
- Jongerenwelzijn** (2014). *Jaarverslag jeugdhulp 2014*. Geraadpleegd op 10 november 2014 van <https://wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/assets/docs/publicaties/jaarverslagen/>
- Jongerenwelzijn** (2015). *Jaarverslag jeugdhulp 2015*. Geraadpleegd op 12 mei 2016 van <http://www.jaarverslagjeugdhulp.be/>
- Jongerenwelzijn** (2015). *Jongerenwelzijn en de 6de staatshervorming*. Geraadpleegd op 14 januari 2016 <https://wvg.vlaanderen.be/jongerenwelzijn/nieuws/2015/1/16/jongerenwelzijn-en-de-zesde-staatshervorming/>
- Kendrick, A.** (2008). *Residential Child Care: Prospects and Challenges*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Kind en Gezin** (2015). *Het kind in Vlaanderen*. Brussel: Kind en Gezin.

- Kinderrechtencoalitie Vlaanderen vzw** (2010). *Alternatief Rapport van de NGO's over de toepassing van het Internationaal verdrag inzake de rechten van het kind*. Gent: Kinderrechtencoalitie Vlaanderen vzw.
- Kloosterboer, K.** (2009). *Kind in het centrum: Kinderrechten in asielzoekerscentra*. Den Haag: Unicef Nederland.
- Kruiswijk, P.** (1999). *Vrijtijdsbesteding bij jonge vluchtelingen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Lekens, N., & Vanderplasschen, W.** (2008). *Een belevingsonderzoek rond plaatsing, opvoeding en sociale relaties bij jongeren in begeleidingstehuizen en hun zorgfiguren*.
- Lerner, R.**, (1982). Children and adolescents as producers of their own development. *Developmental review* 2(4), 342–370.
- Lerner, R., & Tubman, J.G.** (1991). Developmental contextualism and the study of early adolescent development. In: R. Cohen, A.W. Siegel (eds.), *Context and development* (183-210). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Lodewyckx, I., Janssens, A., Ysabee, P.** (2005). *Allochtone en autochtone jongeren met psychische problemen en gedragsproblemen: verschillende trajecten naar de hulpverlening*. Antwerpen-Hasselt: Steunpunt Gelijkekansenbeleid - Consortium UA en UHasselt; Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (OASes) - UA.
- Maeckelberg, T., & Van Den Driessche, K.** (2002). *Het perspectief van geplaatste jongeren en hulpverleners op vrije tijd in de bijzondere jeugdbijstand*.
- Martin, M. C., & Davies, J.** (2012). *Residential care: The social and emotional effects of being in care and leaving care on young people*. [Investigating Childhood: an Enquiry Project of Hill Campus] School of education & training University of Greenwich.
- Meire, J., Berten, H., Van Breda, L., Dekeyser, P., Schaubroeck, K., & Piessens, A.** (2015). *Speelpleinwerkingen in Vlaanderen en Brussel: een onderzoek bij kinderen, begeleiding en verantwoordelijken*. Brussel: Kind & samenleving.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Gezin en Maatschappelijk Welzijn** (2014). *Erkende voorzieningen, erkende capaciteit, begeleidingsdagen en bezettingsgraad*. Geraadpleegd op 9 november 2015 van <http://ww4.vlaanderen.be/sites/svr/Cijfers/Exceltabellen>
- Pauw, P. D., Smits, W., Vermeersch, H., Cox, N., Verhaeghe, M., & Spruyt, B.** (2014). *Jeugdhuizen in Vlaanderen: Een onderzoek bij jeugdhuizen, beroepskrachten, vrijwilligers en bezoekers*. Brussel: Vlaamse Overheid – Afdeling Jeugd.
- Polansky, N. A., Borgman, R. D., & Desaix, S. C.** (1972). *Roots of futility*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Rom, M., Herbots, K., & Put, J.** (2009). *De rechtspositie van jongeren in detentie in een (inter)nationaal perspectief*. Leuven: KULeuven, Instituut voor Sociaal Recht.
- Roose, R.** (2005). Participatieve hulpverlening: bron of fata morgana? *Participatierechten van kinderen. Verzamelde commentaren*, 25, 219–240.
- Säfvenbom, R., & Sandahl, D. M.** (2000). Leisure for youth in residential care: an important context for intervention. *International Journal of Social Welfare*, 9(2), 120-127.
- SILC** (2014). Geraadpleegd op 9/02/2016 van <http://statbel.fgov.be/nl/statistiek/gegevensinzameling/enquetes/silc>

- Sinclair, I., Baker, C., Wilson, K., & Gibbs, I.** (2005). *Foster children, where they go and how they get on*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Soetewey, L., & Segers, A.** (2006). 101 jongeren in voorzieningen van de bijzondere jeugdbijstand aan het woord. *Tijdschrift voor Welzijnswerk*, 30(276), 33-39.
- Stein, M.** (2012). *Young People Leaving Care: Supporting Pathways to Adulthood*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Timonen, V., & O'Dwyer, C.** (2009). Living in institutional care: residents' experiences and coping strategies. *Social Work in Health Care*, 48(6), 597-613.
- VAD** (2015). *Leerlingenbevraging. In het kader van een drugbeleid op school. Syntheserapport schooljaar 2014-2015*. Brussel: VAD.
- Van Audenhove, S., & Vander Laenen, F.** (2010). Eindelijk vertrokken? Jongeren uit de bijzondere jeugdbijstand op weg naar volwassenheid. *Tijdschrift voor Jeugd en Kinderrechten*, 4, 227-235.
- Van Driessche, T., Van de Walle, I., & De Visscher, K.** (2014). *Vakantie voor kwetsbare kinderen en jongeren* [dossier]. Brussel: Démos.
- Vanderplasschen, W., Colpaert, K., Lievens, K., & Broekaert, E.** (2003). De Oost-Vlaamse drughulpverlening in cijfers: kenmerken, zorggebruik en uitstroom van personen in behandeling. *Orthopedagogische Reeks*, 15.
- VAPH** (2013). Multifunctionele Centra - Zorg op maat. *Sterk*, nr. 5.
- Verbruggen, J.** (2014). Previously institutionalized youths on the road to adulthood (unpublished doctoral dissertation). Amsterdam: Netherlands Institute for the Study of Crime and Law Enforcement (NSCR).
- Vermeulen, B., De Maeseneer, J., Maes, B., Pacolet, J., & Hermans, K.** (2013). *Nulmeting van het gebruik van reguliere welzijnsdiensten door personen met een handicap*. Leuven: Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.
- Vermote, E., Broekaert, E., & Colins, O.** (2007). *Vrijheid, privacy en vertrouwen: een belevingsonderzoek bij adolescenten in een begeleidingstehuis*.
- Vervliet, M., Derluyn, I., & Broekaert, E.** (2012) *The trajectories of unaccompanied refugee minors: Aspirations, agency and psychosocial well-being*.
- Vettenburg, N., Elchardus, M., Put, J., & Pleysier, S.** (2013). *Jong in Antwerpen en Gent: Bevindingen uit de JOP-monitor Antwerpen-Gent*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Vink, M., & Visser, S.** (2013) *Beperkte vrijetijdsbesteding. Onderzoek naar de vrijetijdsbesteding van jongeren met een beperking en naar de gevolgen van de AWBZ-pakketmaatregel*. Amsterdam: MEE Amstel en Zaan.
- Comité des droits des personnes handicapées** (2014). *Observations finales concernant le rapport initial de la Belgique*, CRPD/C/BEL/CO/1
- Ward, A.** (2004). Towards a Theory of the Everyday: The Ordinary and the Special in Daily Living in Residential Care. *Child and Youth Care Forum*, 33 (3), 209-225.
- Zorgnet Vlaanderen** (2013). *Portfolio. Vlaamse revalidatieziekenhuizen Revalidatiecentra kinderen en jongeren*. Brussel: Zorgnet Vlaanderen.

LIJST MET FIGUREN, TABELLEN EN GRAFIEKEN

FIGUREN

Figuur 1: Instellingscontext en vrijetijdsaanbod.	37
Figuur 2: Doelgroepen en methoden.	45
Figuur 3: Schematische voorstelling van de belangrijkste redenen van een vlot verloop van de samenwerking tussen voorzieningen en externe organisaties.	126

TABELLEN

Tabel 1: Verdeling opvangcapaciteit NBMV. (Bron: Fedasil, 2014)	27
Tabel 2: Aandacht voor normale ontwikkeling. (Bron: Huizinga, 2012, p. 84)	34
Tabel 3: Een vergelijking van de diversiteit in de verschillende jeugdwerkonderzoeken in gemiddelden. (Bronnen: Speelpleinen; Jeugdhuisen; Jeugdbewegingen; WMKJ's)	38
Tabel 4: Doelstellingen en methoden.	45
Tabel 5: Populatie Vlaamse voorzieningen naar regio en soort. (Bron: data van Agentschap Jongerenwelzijn)	46
Tabel 6: Steekproefrespons jongerensurvey naar regio en soort voorziening.	47
Tabel 7: Overzicht kwalitatieve interviews kinderen en jongeren naar geslacht en leeftijdsklasse.	48
Tabel 8: Populatietotaal van voorzieningen naar regio. Respons van voorzieningen tussen haakjes.	49
Tabel 9: Kruistabel respondenten volgens leeftijd en geslacht in kolompercentages. (n=447)	54
Tabel 10: Aantal jongeren volgens leeftijd in Bijzondere Jeugdbijstand 2013.	55
Tabel 11: Respondenten volgens voorziening.	55
Tabel 12: Het aantal respondenten volgens leeftijd, geslacht en of ze voor de eerste keer in een voorziening verblijven in kolompercentages.	56
Tabel 13: Het aantal respondenten volgens leeftijd, geslacht verblijfsduur in kolompercentages.	57
Tabel 14: Het aantal respondenten volgens leeftijd, geslacht en of ze continu in de voorziening verblijven in kolompercentages.	59
Tabel 15: Responstabel voor de vraag: Wanneer verblijf je in de voorziening?	60
Tabel 16: Het aantal respondenten volgens scholing en of ze reeds verbleven in een voorziening (n=346)	63
Tabel 17: Responstabel voor de vraag: Wat is de werksituatie van je moeder en je vader?	64
Tabel 18: Respondenten volgens leeftijd, geslacht en werksituatie van de ouders.	64
Tabel 19: Frequentie van mediagerichte activiteiten binnen en buiten de voorziening.	68
Tabel 20: Frequentie van hobby's binnen en buiten de voorziening.	69
Tabel 21: Frequentie van sporten binnen en buiten de voorziening.	70
Tabel 22: Frequentie van op stap gaan binnen en buiten de voorziening.	70
Tabel 23: Frequentie van vakantie-activiteiten binnen en buiten de voorziening.	71
Tabel 24: Inventarisatie van vakantieactiviteiten van de respondenten. (n=184, frequentie van vermelding tussen haakjes)	73
Tabel 25: Inventarisatie van activiteiten die niet meer worden uitgeoefend sinds het verblijf in de voorziening. (n=84, frequentie van vermelding tussen haakjes)	75
Tabel 26: Inventarisatie van redenen voor het niet verderzetten van activiteiten van de respondenten. (n=76, frequentie van vermelding tussen haakjes)	76

Tabel 27: Resultaten uit de interviews over de tevredenheid over de vrijetijdsbesteding.	80
Tabel 28: Responstabel over de tevredenheid omtrent fysieke ruimte.	81
Tabel 29: Responstabel over de tevredenheid omtrent vrienden en vriendschappen.	82
Tabel 30: Responstabel voor de vragen 'Ik kan mijn vrienden voldoende zien' en 'ik heb genoeg goede vrienden buiten de voorziening'. (n=432, Cramer's...)	83
Tabel 31: Responstabel voor de vraag 'Met wie beslis ik over VT binnen en buiten de voorziening (meerdere antwoorden mogelijk)?	84
Tabel 32: Responstabel voor de vraag 'Wie beslist voor mij over VT binnen en buiten de voorziening (meerdere antwoorden mogelijk)?	84
Tabel 33: Inventarisatie van de activiteiten die jongeren in voorzieningen graag zouden willen doen (n= 264, frequentie van vermelding tussen haakjes).	89
Tabel 34: Inventarisatie van wat jongeren in voorzieningen zouden doen voor de vrije tijd van iedereen als zij de baas zouden zijn van een voorziening.	90
Tabel 35: Referentietabel vrijheidsgraden en Cramer's V. (Bron: Cohen, 1988)	91
Tabel 36: Variabelen van invloed op mediagebruik volgens significante effectgrootte (Cramer's V).	92
Tabel 37: Verband tussen de frequentie van mediagebruik en leeftijdscategorie.	93
Tabel 38: Variabelen van invloed op hobby volgens significante effectgrootte (Cramer's V).	93
Tabel 39: Variabelen van invloed op sport volgens significante effectgrootte (Cramer's V)	95
Tabel 40: Variabelen van invloed op 'Op stap' volgens significante effectgrootte (Cramer's V).	96
Tabel 41: Variabelen van invloed op 'Vakantie' volgens significante effectgrootte (Cramer's V).	97
Tabel 42: Variabelen van invloed op 'tevredenheid' volgens significante effectgrootte (Cramer's V).	97
Tabel 43: Variabelen van invloed op 'sociaal netwerk' volgens significante effectgrootte (Cramer's V).	98
Tabel 44: Verband tussen de tevredenheid over fysieke ruimte en leeftijdsgroep.	98
Tabel 45: Overzicht van de bevraagde voorzieningen naar grootte.	105
Tabel 46: Overzicht van de functies van de respondenten.	106
Tabel 47: Inventarisatie van de redenen tot verplichte of sterk aangemoedigde deelname aan de activiteiten.	111
Tabel 48: Respons op de vraag 'Hoeveel kinderen/jongeren behouden hun vrije tijd?'	112
Tabel 49: Inventarisatie van de oorzaken van de stopzetting van de vrije tijd van bepaalde jongeren.	113
Tabel 50: Belangrijkste (ongeorganiseerde) activiteiten in de vrije tijd in absolute aantallen (% tussen haakjes).	116
Tabel 51: Belangrijkste hobby's voor de jongeren uitgedrukt in absolute aantallen (% tussen haakjes).	116
Tabel 52: Respons van voorzieningen in absolute aantallen (% tussen haakjes) over de sportparticipatie binnen en buiten de voorziening.	118
Tabel 53: Respons van voorzieningen in absolute aantallen (% tussen haakjes) over het op stap gaan van de jongeren in voorzieningen.	119
Tabel 54: Respons van voorzieningen in absolute aantallen en percentage over de deelname aan vakantiecampen van de jongeren in de voorzieningen.	120
Tabel 55: Inventarisatie belangrijkste externe aanbieders van kampen.	120
Tabel 56: Respons van voorzieningen in absolute aantallen en percentage over de samenwerking met externe organisaties in het kader van vrije tijd.	124
Tabel 57: Inventarisatie van de soort organisaties waar de voorzieningen samenwerkingen mee aangaan.	125

Tabel 58: Respons van voorzieningen in absolute aantallen en percentage over de vlotheid van de samenwerking met externe jeugd- of sportorganisaties. 126

Tabel 59: Inventarisatie van de belangrijkste belemmeringen voor een vlotte samenwerking. 128

GRAFIEKEN

Grafiek 1: Capaciteit Organisaties voor Bijzondere Jeugdzorg eind 2014. (Bron: Jongerenwelzijn, 2014, p. 38) 17

Grafiek 2: Capaciteit OOC. (Bron: Jongerenwelzijn, 2014, p. 38) 20

Grafiek 3: Capaciteit centra voor integrale gezinszorg: modules contextbegeleiding en verblijf. (Jongerenwelzijn, 2014, p. 38) 21

Grafiek 4: Aantal minderjarigen met een maatregel in 2014. (Jongerenwelzijn, 2014, p. 27) 24

Grafiek 5: Evolutie maatregel MOF. (Jongerenwelzijn, 2014, p. 27) 25

Grafiek 6: Beslissingen niet-begeleide minderjarige vreemdelingen 2012 > 2014. (Bron: Commissariaat Generaal voor vluchtelingen, 2014, p. 25) 27

Grafiek 7: Het aantal respondenten volgens verblijfsduur en of ze reeds verbleven in een voorziening. 57

Grafiek 8: Het aantal respondenten volgens continu verblijf en of ze reeds verbleven in een voorziening. 59

Grafiek 9: Het aantal respondenten volgens continue verblijf en verblijfsduur. 60

Grafiek 10: Respondenten volgens onderwijsvorm. (N=397) 61

Grafiek 11: Het aantal respondenten volgens scholing en verblijfsduur (n=387). 62

Grafiek 12: Het aantal respondenten volgens scholing en of ze reeds verbleven in een voorziening. (n=346) 62

Grafiek 13: Het aantal respondenten volgens scholing en of ze continu in de voorziening blijven. (n=377) 63

Grafiek 14: Het aantal respondenten volgens werksituatie van de ouders en verblijfsduur. (n=399) 65

Grafiek 15: Respondenten volgens scholing vader. (n=122) / volgens scholing moeder. (n=116) 65

Grafiek 16: Respons op de vraag: 'Kan je dezelfde activiteiten blijven doen sinds je in de voorziening verblijft?' (n=429) 75

Grafiek 17: Respons op de vraag: 'Ik breng mijn vrije tijd het liefst door (met)... (n=414) 79

Grafiek 18: Tevredenheid over vrijetijdsbesteding buiten en binnen de voorziening. 79

Grafiek 19: Het aantal respondenten volgens antwoord op de vragen 'Ik heb genoeg vrienden binnen de voorziening' en 'Ik heb genoeg vrienden buiten de voorziening'. (n=433) 82

Grafiek 20: Respons voor de vraag 'Hoe beslis je over vrijetijdsactiviteiten binnen (n=431) en buiten (n=331) de voorziening?' 83

Grafiek 21: Opvatting over vrije tijd van de respondenten uit de voorzieningen. 108

Grafiek 22: Verplichtend karakter van deelname aan activiteiten volgens de plaats van vrije tijd in het behandelingsplan. 112

Grafiek 23: De mate van continuïteit van de vrije tijd opgesplitst naar de plaats van vrije tijd in het behandelingsplan. 114

Grafiek 24: Mate van informeel sporten opgesplitst volgens het veel of weinig voorkomen van sport in clubverband. 119

Grafiek 25: Aan- of afwezigheid van samenwerking opgesplitst naar de grootte van de voorziening. 129

Grafiek 26: Aan- of afwezigheid van structurele samenwerking opgesplitst naar de mate van belangrijkheid van vrije tijd in het (be)handelingsplan. 131

Colofon

Het onderzoeksrapport 'Vrije tijd van jongeren in residentiële voorzieningen: persoonlijke ruimte of hulpverleningsruimte?' is een uitgave van de afdeling Jeugd van het Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media.

OPDRACHTNEMER

Artesis Plantijn Hogeschool Antwerpen (AP)

AUTEURS

Beno Schraepen, Hilde Maelstaf en Britt Dehertogh (AP)

ONDERZOEKSTEAM

Beno Schraepen, Hilde Maelstaf, Britt Dehertogh, Marjan Halsberghe & Katrien van de Mosselaer (AP)

KLANKBORDGROEP

Bram Antheunis (agentschap Jongerenwelzijn - WVG), Jan Bots (Wingerd Bloei), Dries Cautreels (Sint Jozef), Iris Claes (Huize Levenslust vzw), Trees De Bruycker (Afdeling Jeugd – CJSM), Anne De Ridder (afdeling Jeugd - CJSM), Liesbeth Dillen (Wingerd Bloei), Barbara Glorieux (Cachet vzw), Kristen Meerts (Groep Intro vzw), Wiebe Ramaekers (Cachet vzw), Jo Robberechts (Groep Intro vzw), Rudi Roose (UGent), Janne Vermeesch (Afdeling Jeugd - CJSM), Rob Wauters (RodeKruis), Silke Willems (Huize Levenslust vzw)

EINDREDACTIE

Uschi Cop en Krista Van Santen (afdeling Jeugd, CJSM)

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Johan Van Gaens (afdeling Jeugd, CJSM)

VORMGEVING

Femke Vanbelle

www.femkevanbelle.be

FOTO'S

Erik Van Cauter (afdeling Jeugd), Lejo vzw, Boothuis vzw

DRUK

Drukkerij Lowyck, Oostende

OPLAGE

400 exemplaren

WETTELIJK DEPOTNUMMER

D/2016/32541/268

